

**T.C.
YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ORHAN KEMAL'İN GURBET KUŞLARI VE LATİFE TEKİN'İN SEVGİLİ
ARSIZ ÖLÜM ROMANLARINDA KÖYDEN KENTE GÖÇ VE YOKSULLUK**

Turgay GÜMELİ

Karşılaştırmalı Edebiyat Yüksek Lisans Programı

İstanbul, 2006

T.C.
YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ORHAN KEMAL'İN GURBET KUŞLARI VE LATİFE TEKİN'İN SEVGİLİ
ARSIZ ÖLÜM ROMANLARINDA KÖYDEN KENTE GÖÇ VE YOKSULLUK

Turgay GÜMELİ

Onaylayanlar:

Yard. Doç. Dr. Ayşe Melda Üner.....
(Danışman)

Prof. Dr. Nedret Kuran-Burçoğlu.....

Prof. Dr. Emel Kefeli.....
(Marmara Üniversitesi)

Savunma Tarihi: 22/09/2006

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	iii
ÖNSÖZ	vii
ABSTRACT	viii
ÖZET	ix
<u>1 GİRİŞ</u>	<u>1</u>
<u>2 KENTLEŞME</u>	<u>4</u>
2.1 KENTLEŞME KAVRAMI	4
2.2 TÜRKİYE’DE KENTLEŞME.....	4
2.2.1 İSTANBUL’A GÖÇ	5
2.2.2 KENTLEŞMENİN NEDENLERİ	7
2.2.2.1 Sanayileşme	7
2.2.2.2 Kırsal Alanların İticiliği.....	7
2.2.2.3 Kentlerin Çekiciliği	8
2.2.2.4 İletici Güçler	8
2.2.2.5 Güvenlik Gerekçesiyle Yapılan Zorunlu Göç.....	8
2.2.3 KENTLEŞME İLE BİRLİKTE GELİŞEN BAŞLICA SÜREÇLER	8
2.2.3.1 Enformel Sektör.....	8
2.2.3.2 Gecekondu Olgusu.....	10
2.2.3.2.1 Gecekondu Halkının Kendi İçinde Katmanlaşması ve Kurulan İlişki Ağları.....	13
2.2.3.3 Gettolaşma Benzeri Bir Yerleşim	16
<u>3 KENTLİLEŞME</u>	<u>18</u>
3.1 KENTLİLEŞME KAVRAMI.....	18
3.2 KÜLTÜR VE KÜLTÜREL DEĞİŞME	19
3.3 KIRSAL KÜLTÜR.....	20
3.3.1 KIRSAL AİLE	21
3.4 KENTSEL KÜLTÜR.....	21
3.4.1 KENTSEL AİLE	23
3.5 KIRSAL KÜLTÜR İLE KENTSEL KÜLTÜRÜN ETKİLEŞİMİ: KENTLİLEŞME SÜRECİ	23
3.5.1 TÜRKİYE’DEKİ KENTLİLEŞME OLGUSUNUN KENDİNE ÖZGÜ YANLARI.....	23
3.5.1.1 Tampon Kurum Kavramı	23
3.5.1.1.1 Kökene Bağlı Dayanışmanın Kentleşme Süreci İçindeki Yeri.....	23
3.5.1.1.2 Ailenin Kentleşme Süreci İçindeki Yeri.....	24
3.5.1.1.2.1 Gecekondu Ailesi.....	24
3.5.1.1.2.2 Bir Göçen Olarak Kadın	24
3.5.1.1.2.3 Göçmen Ailenin Tampon Kurum Özelliği	25
3.5.1.2 Kentleşmenin Aşamaları.....	25
3.5.1.2.1 Kentleşmenin Ekonomik ve Zamansal Boyutu	26
3.5.1.2.2 Kentleşmenin Eğitim Boyutu	26
3.5.2 BİR KİMLİK SORUNU OLARAK KENTLİLEŞME	26
3.5.2.1 Yabancılaşma.....	28
3.5.2.2 Anomi	29
3.5.3 KENT YOKSULLUĞU VE YOKSULLUK KÜLTÜRÜ	30

3.5.3.1	Kentleşme ve Kent Yoksulluğu	31
3.5.3.2	Yoksulluk Kültürü	32
3.5.4	YENİ KENT KÜLTÜRÜ: TÜKETİM KÜLTÜRÜ VE ARABESK	32
3.5.4.1	Tüketim Kültürü	33
3.5.4.2	Arabesk	34
3.5.4.2.1	Umut Kültüründen Umutsuzluk Kültürüne: Arabesk Kültürün Doğuşu	34
3.5.4.2.2	Arabesk Kültürün Özellikleri.....	36

4 1950 SONRASI TÜRK ROMANINDA KENTE GÖÇ VE YOKSULLUK 39

4.1	CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ROMANINA BİR BAKIŞ	39
4.1.1	1950–1980 DÖNEMİ	40
4.1.2	1980 SONRASI DÖNEM.....	40
4.2	1950 SONRASI TÜRK ROMANINDA KENTE GÖÇ VE YOKSULLUK TEMALARI	41
4.2.1	KÖY ROMANI	42
4.2.2	KÖYDEN KENTE GÖÇ VE YOKSULLUK	43
4.2.2.1	Kente Göç ve Yoksulluk Temalarını İşleyen Başlıca Yazarlar ve Romanları.....	44

5 ORHAN KEMAL 52

5.1	YAŞAMI	52
5.2	YAPITLARI	54
5.2.1	ŞİİR.....	54
5.2.2	ÖYKÜ	54
5.2.3	RÖPORTAJ	54
5.2.4	ROMAN.....	54
5.2.5	OYUN	55
5.2.6	İNCELEME.....	55
5.2.7	ANI.....	55
5.2.8	SİNEMAYA UYARLANAN YAPITLARI.....	55
5.2.9	SAHNELENEN YAPITLARI.....	55
5.3	ALDIĞI ÖDÜLLER	56
5.4	EDEBİYATIMIZDAKİ YERİ	56
5.5	DÜNYA GÖRÜŞÜ VE SANAT ANLAYIŞI.....	57
5.6	İŞLEDİĞİ TEMALAR	58
5.6.1	OTOBİYOGRAFİK ÖGELER.....	59
5.6.2	ROMAN KİŞİLERİ.....	60
5.7	DİL VE ANLATIM BİÇİMİ.....	60

6 LATİFE TEKİN 62

6.1	YAŞAMI	62
6.2	YAPITLARI	62
6.2.1	ROMAN.....	62
6.2.2	ÖYKÜ	64
6.2.3	SENARYO	64
6.3	EDEBİYATIMIZDAKİ YERİ	64
6.4	SANAT ANLAYIŞI	65
6.5	İŞLEDİĞİ TEMALAR	67
6.5.1	OTOBİYOGRAFİK ÖGELER.....	67

6.6 DİL VE ANLATIM BİÇİMİ.....	68
---------------------------------------	-----------

7 GURBET KUŞLARI **70**

7.1 ÖZET.....	70
7.2 ROMANDA ANLATILAN TARİHSEL DÖNEM	75
7.3 ROMANIN TEMATİK ÇÖZÜMLEMESİ.....	76
7.3.1 ROMANDA DEĞİNİLEN TUTUM, DAVRANIŞ VE DEĞER YARGILARI	76
7.3.1.1 İnanç ve Gelenekler	76
7.3.1.2 Eğitime ve Kendini Geliştirmeye Karşı Alınan Tavr	78
7.3.1.3 Toplumsal Denetim	78
7.3.1.4 Köylülerle Şehir ve Şehirliler Arasındaki Etkileşim	79
7.3.1.5 Evlilik, Aile ve Kadın	83
7.3.1.6 Yoksulluk Kültürü	84
7.3.2 ROMANDAKİ GÖÇMENLERİN KENTLİLEŞME DÜZEYLERİ	84
7.3.2.1 Kentleşme Yolundakiler	85
7.3.2.2 Kentleşemeyenler	85
7.3.3 ROMANDAKİ KENTLİLER	86
7.4 DEĞERLENDİRME	87
7.4.1 KÖKSÜZ KENTLİLİK	88
7.4.2 TAMAMLANAMAYAN KENTLİLEŞME	88

8 SEVGİLİ ARSIZ ÖLÜM **90**

8.1 ÖZET.....	90
8.2 ROMANDA ANLATILAN TARİHSEL DÖNEM	93
8.3 ROMANIN TEMATİK ÇÖZÜMLEMESİ.....	93
8.3.1 ROMANDA DEĞİNİLEN TUTUM, DAVRANIŞ VE DEĞER YARGILARI	93
8.3.1.1 İnanç ve Gelenekler	93
8.3.1.2 Eğitime ve Kendini Geliştirmeye Karşı Alınan Tavr	95
8.3.1.3 Toplumsal Denetim	96
8.3.1.4 Köylülerle Şehir ve Şehirliler Arasındaki Etkileşim	96
8.3.1.5 Evlilik, Aile ve Kadın	97
8.3.1.6 Yoksulluk Kültürü	99
8.3.2 ROMAN KİŞİLERİNİN YAŞADIĞI DEĞİŞİM.....	100
8.3.2.1 Huvat: Köyde Yenilikçi, Kentte Tutucu	100
8.3.2.2 Atiye: Ne Kentli, Ne Köylü, Sadece Evli	102
8.3.2.3 Dirmit: Cinli Kız ya da Kentli Bir Birey	103
8.3.2.4 Seyit ve Mahmut: Arabesk Kültürden İzler.....	104
8.3.2.5 Halit: Kimlik Bunalımı ve Asalaklaşma.....	106
8.3.2.6 Nuğber: Mutsuz Bir Evlilik	107
8.3.2.7 Zekiye: Ailenin Gelini	107
8.3.3 ROMANDAKİ KENTLİLER	107
8.4 DEĞERLENDİRME	108
8.4.1 YOKSULLAŞMA	108
8.4.2 DAĞILAN AİLE	108

9 GURBET KUŞLARI VE SEVGİLİ ARSIZ ÖLÜM KARŞILAŞTIRMASI **110**

9.1 ROMANLARIN YAZILIŞ ZAMANI.....	110
---	------------

9.2	ROMANLARDA ANLATILAN TARİHSEL DÖNEM.....	110
9.3	ANLATIM Biçimi ve Kurgu	111
9.3.1	ROMANLARDA ‘KAHRAMAN’ ÖĞESİ	111
9.3.2	OLUMLU-OLUMSUZ AYRIMI.....	112
9.4	TEMA	112
9.4.1	KENT İMGESİ.....	113
9.4.2	GÖÇ OLGUSU	113
9.4.2.1	Göç Nedenleri.....	113
9.4.2.2	Göç Modeli	113
9.4.2.3	Şehirde Hemşehriyle Kurulan İlişki	114
9.4.2.4	Enformel Kesimin Romanlardaki Yeri	114
9.4.3	ROMANLARDA DEĞİNİLEN TUTUM, DAVRANIŞ VE DEĞER YARGILARI.....	114
9.4.3.1	Dinsel İnançlar ve Tutuculuk.....	114
9.4.3.2	Gelenekler.....	115
9.4.3.3	Toplumsal Denetim	115
9.4.3.4	Kendi Adına Çalışma Tercihi	115
9.4.4	KÖYLÜ-KENTLİ ETKİLEŞİMİ	115
9.4.4.1	Roman Kişilerinin Yaşadığı Değişim	117
9.4.4.2	Kimlik Bunalımı ve Arayışlar.....	118
9.4.5	PARANIN GÜCÜ KARŞISINDA DEĞERLERİN AŞINMASI.....	118
9.4.5.1	Yoksulluk Kültürü	119
10 SONUC		120

Ek 1: Behiç Ak’ın 17.11.2005 tarihli karikatürü	126
Ek 2: Behiç Ak’ın 28.07.2006 tarihli karikatürü	127
Ek 3: Kamil Masaracı’nın 10.02.2006 tarihli karikatürü	128
Ek 4: Behiç Ak’ın 24.02.2006 tarihli karikatürü	129
Ek 5: Orhan Kemal-Orhan Gencebay	130

KAYNAKLAR	131
ÖZGEÇMİŞ	139

ÖNSÖZ

Lisans eğitimini toplumsal bilimler alanında tamamlamış, öte yandan edebiyata hayatının her döneminde ilgi duymuş biri olarak, toplumsal değişme ile edebiyat arasındaki ilişki, benim için çekici bir okuma ve araştırma konusu olagelmiştir. Bu nedenle, toplumsal değişme ve roman ilişkisinin çerçevesi içine giren bir konuda tez çalışması yapmayı, yüksek lisans eğitimine başladığım gün kendime bir hedef olarak seçmiştim.

Bu doğrultuda, çalışmanın kapsamı, tez danışmanım Sayın Yard. Doç. Dr. Ayşe Melda Üner'in de yönlendirmesiyle, köyden kente göç ve yoksulluğun Orhan Kemal'in Gurbet Kuşları ve Latife Tekin'in Sevgili Arsız Ölüm romanlarına yansımaları olarak belirlenmiştir. Böyle bir tercih yapılırken, köyden kente göç ve yoksulluk olgularının toplumsal değişmenin en önemli göstergelerinden olmaları göz önünde tutulmuş; bunun yanı sıra, farklı tarihsel dönemlerin yazarları olan ve hemen tüm romanlarında kente göç ve yoksulluğu işleyen Orhan Kemal ve Latife Tekin'in adı geçen eserleri arasında yapılacak bir karşılaştırmanın, konunun ortaya konulması açısından uygun bir yöntem olacağı düşünülmüştür.

Bu vesileyle, yüksek lisans öğrenimim boyunca ilgi ve desteklerini esirgemeyen, tez danışmanım Sayın Yard. Doç. Dr. Ayşe Melda Üner'e, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Başkanı Sayın Prof. Dr. Fatma Erkman'a, İngiliz Dili ve Edebiyatı, Türk Dili ve Edebiyatı, Tarih Bölümlerindeki saygıdeğer hocalarıma, Bilgi Merkezi Müdürü Sayın Filiz Çermen'e, arkadaşlarım Sibel Ercan, Rengin Ağılönü ve Murat Ağılönü'ye, Yeditepe Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanı Sayın Bedrettin Dalan'a, eşim Hayrulnisa ve oğlum Tuna'ya içten teşekkürlerimi ve minnet duygularımı sunmak isterim.

ORHAN KEMAL'İN GURBET KUŞLARI VE LATİFE TEKİN'İN SEVGİLİ ARSIZ ÖLÜM ROMANLARINDA KÖYDEN KENTE GÖÇ VE YOKSULLUK

Turgay GÜMELİ

ABSTRACT

Urbanization, which is the cultural aspect of migration from the village to the big city, is the process whereby rural and urban cultures meet to form a new sub-culture. As a widespread and established urban culture does not exist in our country, the acculturation of migrants from rural areas has not been marked by a shift from rural to modern urban culture. Instead, migrants have developed their unique urban culture based on ostentatious consumption and an arabesque life style. This phenomenon may be explained by the eventual despair caused by urban life in early migrants who had aspired to climb the social ladder, as well as by an overall shift from a culture of hope to hopelessness.

The present study aims to investigate the relationship between urbanization, poverty and literature through a thematic analysis of two novels; namely, Orhan Kemal's Gurbet Kuşları and Latife Tekin's Sevgili Arsız Ölüm.

The analysis has shown that:

- In Gurbet Kuşları, which takes as its main themes urban life without roots and incomplete urbanization, the process of migration to the big city is portrayed as a progressive concept that advances migrants and the country,
- On the other hand, by emphasizing the poverty, disintegration and cultural breakdown caused by migration, Sevgili Arsız Ölüm presents migration as a regressive rather than progressive concept in the life status of families,
- Finally, the shift from a culture of hope to one of hopelessness is reflected in literature, as shown by the shift from the culture of hope in the late 1950s setting of Gurbet Kuşları to the culture of hopelessness in the late 1960s setting of Sevgili Arsız Ölüm.

Key words: Urbanization, poverty, novel, Orhan Kemal, Latife Tekin.

ORHAN KEMAL'İN GURBET KUŞLARI VE LATİFE TEKİN'İN SEVGİLİ ARSIZ ÖLÜM ROMANLARINDA KÖYDEN KENTE GÖÇ VE YOKSULLUK

Turgay GÜMELİ

ÖZET

Köyden kente göç olgusunun kültürel boyutunu oluşturan kentlileşme, kırsal kültür ile kentsel kültürün etkileşimiyle yeni bir kültürün doğması biçiminde işleyen bir süreçtir. Ülkemizde, yaygın ve köklü bir kent kültürünün henüz oluşmaması nedeniyle, kırsal alanlardan şehirlere göç eden nüfusun kentlileşme yönündeki kültürel değişimi, kırsal kültürden çağdaş kent kültürüne doğru bir yöneliş biçiminde olmamış, bunun yerine, gösterişçi tüketime ve arabesk yaşam tarzına dayanan kendine özgü yeni bir kent kültürü gelişmiştir. Kentlileşme sürecinin bu biçimde yaşanması; göçün ilk dönemlerinde daha üst toplumsal katmanlara tırmanma umudu taşıyan göçmenlerin, kentteki yaşam koşulları içinde giderek umutlarını yitirmeleri, ya da umut kültüründen umutsuzluk kültürüne geçmeleri biçiminde kavramlaştırılabilir.

Kentlileşme ve yoksulluk olgularının edebiyat ile olan ilişkisinin incelenmesi amacını taşıyan bu çalışmanın ağırlığını, Orhan Kemal'in Gurbet Kuşları ve Latife Tekin'in Sevgili Arsız Ölüm romanlarının tematik anlamda çözümlenmesi oluşturmaktadır. Bu çözümleme sonucunda;

- Köksüz kentlilik ve tamamlanmamış kentlileşmeyi ana tema olarak alan Gurbet Kuşları'nda, kente göç sürecine, göçmenlerin ve ülkenin önünü açan, ilerleme sağlayıcı bir olgu olarak bakıldığı,
- Göç ile yaşanan yoksullaşma, parçalanma ve kültürel bölünmeye vurgu yapan Sevgili Arsız Ölüm'de ise kente göçün, ailelerin hayat seviyesinde iyileşme yerine gerileme yaratan bir olgu biçiminde ortaya konulduğu,
- Kentlileşme sürecinde, umut kültüründen umutsuzluk kültürüne geçilmesi doğrultusunda gerçekleşen değişimin; 1950'li yılların sonunu anlatan Gurbet Kuşları'ndaki umut kültürünün yerini, 1960'lı yılların sonunu anlatan Sevgili Arsız Ölüm'de umutsuzluk kültürünün alması biçiminde, romana da yansıdığı yargılarına ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kentlileşme, yoksulluk, roman, Orhan Kemal, Latife Tekin.

1 GİRİŞ

Susan Bassnett, 'karşılaştırmalı edebiyat'ı, kültürlerarası bağlamda ve disiplinlerarası bir bakış açısıyla yapılan bir metin inceleme çalışması olarak tanımlar. Bassnett'a göre bu çalışma, zaman ve uzam boyutunu da dikkate alır. (Bassnett: 1)

Bir 'karşılaştırmalı edebiyat' incelemesi olan bu çalışma, Orhan Kemal'in *Gurbet Kuşları* ve Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm* romanlarının, Türkiye'de köyden kente göç ve yoksulluk olgusu ile edebiyat arasındaki ilişki bağlamında incelenmesi amacıyla yapılmıştır.

Bilindiği gibi köyden kente göç, toplumsal değişimin en önemli göstergelerinden ve oluşum biçimlerindedir. Bu nedenle köyden kente göç olgusu ile edebiyat arasında kurulacak bir ilişki, bir bakıma toplumsal değişimle edebiyat arasında kurulan bir ilişki olacaktır.

Yoksulluk, özellikle kent yoksulluğu ise, doğrudan doğruya köyden kente göçün bir sonucu olmamakla birlikte; köyde geçimini sağlayamadıkları için kente göç etmek zorunda kalan tarım işçilerinin, belirli bir vasıfları olmadığı ve şehirdeki ilişki ağlarına dâhil olmadıkları durumda kent yoksuluna dönüşmeleri göz önüne alınarak genellikle kente göç ile birlikte ele alınan bir toplumsal olgudur.

Bugüne kadar Türkiye'de köyden kente göç ve yoksulluk ile edebiyat ilişkisini konu alan araştırmalar, tespit edilebildiği kadarıyla sınırlı sayıda ve kapsamdadır. Bu çalışmada da yararlanılan söz konusu araştırmaların başlıcaları hakkında aşağıda kısaca bilgi aktarılmıştır.

Bekir Sevinç'in iç ve dış göçü bir arada ele alan *Sosyo Kültürel Değişim Sürecinde 1950 Sonrası On Türk Romanında Göç ve Gecekondu* adlı yayımlanmamış yüksek lisans tezi (Harran Üniversitesi, Şanlıurfa 1998), konuya daha çok sosyoloji gözlüğüyle bakan; kapsamının geniş tutulması ve incelediği roman sayısının fazlalığı nedeniyle, bu romanlar hakkında derinlikli çözümler içermeyen bir çalışmadır. Bir dergi yazısı boyutu içinde

kalan diğer araştırmalar da, Sevinç'in çalışması gibi kendi içinde değerli çalışmalar olmakla birlikte hacim ve içerik olarak konuyu kuşatıcı olmaktan uzak kalmışlardır. Bunlar arasında, Hasan Boynukara'nın "Edebiyatın Tükenmez Malzemesi: Yoksulluk" (*Yoksulluk III*, Deniz Feneri Derneği, 2003, ss. 196–211); Ömer Türkeş'in "Romanın Zenginleşen Dünyası" (*Toplum ve Bilim*, Sayı: 89, Yaz 2001, ss. 132–160); Önder şenyapılı'nın "Türk Yazınında 'Kırdan Kente Göç' Olgusu" (*Yazko Edebiyat*, Sayı 32, Haziran 1983, ss. 74–87) ve Sevinç Özer'in "1960'tan Bu Yana Roman ve Kısa Öyküde Kentleşme Olgusu ve Kentlileşme Sorunları" (*Yazko Edebiyat*, Sayı 32, Haziran 1983, ss. 88–100) adlı yazıları sayılabilir.

Konuyu işleyen romanlar hakkında tematik anlamda çözümlenmeler içeren yeterli derinlikte araştırmalar yapılmamış olmasından yola çıkılarak hazırlanan bu çalışmada; köyden kente göç ve yoksulluk olgusu ile edebiyat arasındaki ilişki, disiplinler arası ve karşılaştırmalı bir yaklaşımla incelenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla öncelikle konunun toplumbilimsel ve kültürel boyutu kavranmaya çalışılmış, bu noktada kentlileşme konusuna ağırlık verilmiştir. Bir kültürel değişme biçimi olarak görülebilecek olan kentlileşme, kırsal kültür ile kentsel kültürün etkileşimi sonucunda yeni tür bir kültürün oluşması biçiminde işleyen bir süreçtir.

Türk romanında köyden kente göç ve yoksulluk, özellikle 1950 sonrasında, Anadolu coğrafyasına ve köy gerçeğine eğilen yazarlar tarafından sıklıkla işlenen bir konudur. 1914–1970 yılları arasında yaşayan Orhan Kemal ve 1957 doğumlu Latife Tekin de konuyu işleyen yazarlar arasındadır. Bu iki yazarın öteki yazarlara göre farklı tarafı, göçü ve yoksulluğu, yapıtlarının hemen tamamında konu olarak seçmeleri, başka bir ifadeyle göçü ve yoksulluğu anlatmak için yazmalarındır. Her ikisi de yaşadıklarından esinlenerek yazan bu iki yazardan Orhan Kemal'in toplumsal gerçekçiliğine karşılık Latife Tekin'in büyülü gerçekçi¹ oluşu, birbirinden farklı tarihsel dönemleri anlatmaları gibi unsurlar; köyden kente göç ve yoksulluk ile edebiyat arasındaki ilişkiyi ele alan karşılaştırmalı bir çalışma için Orhan Kemal'in ve Latife Tekin'in uygun birer seçim olacağı kanaatini yaratmıştır. Orhan Kemal'den *Gurbet Kuşları*'nın, Latife Tekin'den de *Sevgili Arsız*

---

¹ "Büyülü gerçekçilik" ile ilgili açıklamalar, çalışmanın 6.6 numaralı kesiminde yer almaktadır.

Ölüm'ün seçilmesinin nedeni ise, bu iki eserin hem göç ve yoksulluk olgularını bir arada ele almaları, hem de yazarlarının sanat anlayışlarını temsil edici romanlar olmalarıdır.

Konuya ve seçilen romanlara daha çok edebiyat tarafından bir bakışı ve tematik bir yaklaşımı içeren bu çalışma, romanların kente göç ve yoksulluk açısından derinlemesine bir çözümlemesi üzerine kurulmuştur. Bu çözümleme sırasında, köy ve kent kültürlerinin romanlarda sergileniş biçimleri, bu bağlamda olmak üzere roman kişilerinin tutum, davranış ve değer yargıları ortaya çıkarılmaya ve böylece birer göçmen olarak roman kişilerinin göç sürecinde yaşadıkları kültürel değişim karşılaştırmalı olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın asıl çerçevesi, bu iki romanda köyden kente göç ve yoksulluk ile ilgili temaların ortaya çıkarılması olarak çizildiğinden ve romanların biçimsel açıdan değerlendirilmesi gibi bir amaç güdülmeyeceğinden, romanların dil ve anlatım biçimlerine, konunun gerektirdiği ölçüde değinilmekle yetinilmiştir.

Bu doğrultuda çalışma, Giriş ve Sonuç dışında 8 ana bölümden oluşmuştur. Giriş'i izleyen ilk iki bölüm "Kentleşme" ve "Kentlileşme" konularının toplumbilimsel ve kültürel olarak incelenmesine ayrılmıştır. İzleyen bölümde 1950 sonrası Türk romanında kente göç ve yoksulluğu işleyen yazarlar ve romanları hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Ardından Orhan Kemal ve Latife Tekin'e birer bölüm ayrılarak yaşamları, yapıtları, sanat anlayışları, dil ve anlatım biçimleri üzerinde durulmuştur. Çalışmanın amacı ve çerçevesi, *Gurbet Kuşları* ve *Sevgili Arsız Ölüm* romanlarının tematik olarak çözümlenmesine ve birbirleriyle karşılaştırılmasına ayrılan bölümlerin en ağırlıklı bölümler olmasını gerektirmiştir.

Romanların ayrı ayrı çözümlenmesinden sonra, bu defa iki roman arasında bir karşılaştırma yapılarak, romanların kente göç ve yoksulluk temalarının işleniş açısından ortak ve ayrılan noktaları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde romanların biçimsel özelliklerine de kısaca değinilmiştir. Çalışma, bütün bu inceleme ve çözümlemelere dayanılarak varılan yargıların sunulduğu Sonuç bölümüyle bitirilmiştir. Çalışmada, yazım kuralları açısından Türk Dili Kurumu'nun 2005 baskılı *Yazım Kılavuzu*'na bağlı kalınmıştır.

2 KENTLEŞME

2.1 Kentleşme Kavramı

Kentleşme, insanların, yaşamlarını gittikçe artan ölçüde kentsel yerleşmelerde geçirmeye yönelmeleri süreci olarak tanımlanmakta; dar anlamda, kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun çoğalmasını, geniş anlamda da bu artışa neden olan örgütlenme, iş bölümü, uzmanlaşma gibi toplumsal yapı değişikliklerini ifade etmektedir. (Ana Britannica C.XIII: 202) Bu tanımda sözü edilen toplumsal yapı değişikliklerini, rahatlıkla birbirlerinin yerine kullanılabilecek “kapitalistleşme”, “sanayileşme”, “modernleşme” gibi terimlerle de anlatmak mümkündür. Kentleşme ile ilgili literatürde genellikle nüfusu on binden fazla olan yerleşim yerlerinin kent olduğu kabul edilmektedir. (Keleş, 1978a)

2.2 Türkiye’de Kentleşme

Kongar, ülkemizin toplumsal ve ekonomik yapısını biçimlendiren temel öğelerden biri olan kentleşmenin, yalnız tarımdaki değişmelerin ve sanayileşmenin bir sonucu değil, toplumsal değişme sürecinin de bir göstergesi olduğunu belirtir. Kongar’a göre Türkiye’de kentleşme süreci, çoğunluğu 15–24 yaş grubunda yer alan genç nüfusun köylerden kentlere göç etmesi ve büyük kentlerde bir nüfus yığılmasının oluşması biçiminde işlemiştir. (Kongar, 2004: 549–550)

Önceleri gurbetçilik, yani mevsimlik işlerde çalışmak üzere geçici olarak kente gitmek biçiminde başlayan göç olayı, zamanla gurbetçilerin kente yerleşmeleri ve ailelerini ve akrabalarını yanlarına almaları biçimine dönüşmüş (Karpaz, 2003: 101–103), bir bakıma gurbetçiler, kente göç olayının öncülüğünü yapmışlardır.

Türkiye’de kentlerde yaşayan nüfusun ülke nüfusuna oranı 1927’de % 24 iken, 1950’de % 25 olmuş; 1980’de % 44’e ulaşan bu oran, 2000 yılında da % 65’e yükselmiştir. (Ana Britannica C.XXI: 318) Bu veriler, 1950 sonrasında belirgin bir biçimde hız kazanan kentleşmenin 1980’i izleyen yıllarda yeni bir hızlanma içine girdiğini göstermektedir.

Göç olgusu, 1950–1980 döneminde daha çok köyden kente göç biçiminde gerçekleşirken, 1980 sonrasında ağırlıklı olarak kentten kente göç biçimini almıştır. (İçduygu ve Sirkeci, 1999) Kentleşmenin nedenlerine değinilirken de işaret edileceği üzere, kentten kente göç edenler içinde güvenlik kaygısıyla Doğu ve Güneydoğu Anadolu şehirlerinden Batı'daki şehirlere taşınanların önemli bir ağırlığı bulunmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği gibi göç dalgasının daha çok büyük kentlere yönelmesi sonucu, 2000 yılı sayımına göre üç büyük kentte yaşayan nüfusun genel nüfusa oranı yaklaşık % 26'ya ulaşmıştır. (Ana Britannica C.XXI: 318)

Bölgeler arası nüfus hareketlerine bakıldığında da, Marmara, Ege ve Akdeniz Bölgelerinin yoğun olarak göç alan; Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz Bölgelerinin ise yoğun olarak göç veren bölgeler olduğu görülmektedir. (Köymen, 1999)

Sonuç olarak kentler, yarattıkları her türlü istihdamı aşan, sağlık, eğitim vb. toplumsal hizmetler açısından yetişilmesi olanağı bulunmayan bir nüfus patlamasıyla karşı karşıya kalmışlardır. (Kongar, 2004: 27) Bu nüfus patlamasının yarattığı en önemli sorunlardan biri olan konut açığına gecekondulu yoluyla çözüm getirilmesi, kentleşme ile gecekondulaşmanın çoğu zaman bir arada anılmasına neden olmuştur. İlerleyen bölümlerde gecekondulu olgusuna daha ayrıntılı olarak değinilecektir.

Kongar, gelinen aşamada nüfusunun çoğunluğu kentlerde yaşamakla birlikte, çağdaş anlamda birer kent özelliği taşımayan şehirleri ve klasik anlamda kentli sayılamayacak olan şehirlileri ile Türkiye'nin henüz bir kent toplumu olamadığı değerlendirmesini yapmaktadır. (Kongar, 2004: 42)

Bir başka anlatımla Türkiye'de kentleşme sürecinin tamamlanmaya yüz tuttuğu, kentleşme sürecinin ise devam etmekte olduğu söylenebilir.

2.2.1 İstanbul'a Göç

En çok göç alan illerin başında gelen İstanbul'a yönelik göç hareketine biraz daha yakından bakmak, göç ve kentleşme olayının daha iyi kavranması açısından yararlı olabilir.

Özby, İstanbul'a yönelen göçün, üç ana göç dalgası biçiminde gerçekleştiğine işaret eder. Bunlardan birincisi 1950–1960 dönemidir. Bu dönemde gelenlerin kent nüfusuna oranı düşüktür. Kentte köklü bir dönüşüm yaratmadan kente “entegre” olmuşlardır. Bunlar arasında bekârların oranı yüksektir. (Özby, 1999)

Kuban'ın verdiği bilgi, bu dönemde İstanbul'a ortalama göçün yılda 50–60.000, izleyen on yıl içinde ise 400.000 civarında olduğu yönündedir. Kuban, göç edenlerin çoğunluğunu oluşturan köy kökenli niteliksiz işçiler için, o yıllarda yoğun bir imar faaliyetine sahne olan İstanbul'da inşaat sektörünün geniş iş olanakları sağladığını belirtir. (Kuban: 400)

Özby'ye göre, 1960'ların ortasında başlayıp 1980'e kadar devam eden ikinci göç akımı sırasında, hem köylerden, hem küçük şehirlerden İstanbul'a yoğun bir iş gücü göçü olmuştur. İstanbul'un nüfus bileşimini değiştiren ve gecekondulaşmayı yaratan, asıl bu göç dalgası olmuştur.

Özby, 1980 sonrasında İstanbul'a göçün, artık kırdan kente değil, kentten kente bir göç hâlini aldığına değinir.

Özby'ın üzerinde durduğu noktalardan biri de 1950–1990 arasında İstanbul nüfusu içinde, İstanbul doğumluların oranının % 53'ten % 37'ye düşmesidir. İstanbul doğumlu olanların bir kısmının da ikinci kuşak göçmen olduğu düşünülürse İstanbul kökenlilerin nüfus içindeki payının iyice azaldığı söylenebilir. İstanbul'a göç edenler içinde en büyük grubu Karadenizliler oluşturmaktadır. 1990'da İstanbul nüfusunun % 25'i Karadenizliydi.

Söz konusu göç dalgaları sonucunda İstanbul'un nüfus bileşiminde kabaca batı kökenlilikten doğu kökenliliğe geçiş biçiminde bir değişim yaşanmıştır.

Özby, sonuç olarak; İstanbul'a yönelik kitlesel göç dalgalarının, daha çok ekonominin canlandığı dönemlerde görüldüğü, önceki göç dalgalarında kırsal kökenliler çoğunlukta iken, son göç dalgası içinde özellikle Doğu ve Güneydoğu'dan gelen kentlilerin ağırlık taşıdığı yargısına varır. (Özby, 1999)

2.2.2 Kentleşmenin Nedenleri

2.2.2.1 Sanayileşme

Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana Türkiye'de sanayileşme yönünde bir iktisat politikası izlenmiştir. Özel girişimciliğin teşvik edilmesi, devlet yatırımlarının ağırlıklı olarak altyapıya ve sanayi tesislerine yapılması, bu politikanın parçalarıdır.

Sanayileşme, bir yandan yukarıda belirtilen teşvik ve yatırımlarla, bir yandan da tarımda kapitalistleşme süreci sonucunda oluşan sermaye birikiminin sanayi sektörüne aktarılmasıyla finanse edilmiştir.

Sanayileşme, ihtiyaç duyduğu iş gücü nedeniyle kentleşmeye yol açan başlıca faktör olmakla birlikte, Türkiye'de kentleşme sadece sanayileşme ile özdeşleştirilemez. Sanayileşmenin yanı sıra aşağıda belirtilen "itici", "çekici" ve "iletici" öğeler de kentleşme sürecinde etkili olmuştur.

2.2.2.2 Kırsal Alanların İticiği

Tarım kesiminin durumu ve bu kesimde ortaya çıkmış olan değişiklikler kırsal kesim açısından itici öğeleri oluşturur. Bunların başlıcaları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Tarımsal etkinliklerin düşük ekonomik verimliliği,
- Tarımdaki gelirin düşüklüğü ve köylü üzerindeki ağır vergi yükü (Karpat, 2003: 104);
- Toprağın büyük işletmeler elinde toplanması ve tarımın piyasa ile bütünleşmesi biçiminde işleyen kapitalistleşme sürecinin ve kırsal alanlardaki nüfus artışının (Karpat, 2003: 44, 56, 104) bir sonucu olarak topraksızlaşan ve yoksullaşan çiftçilerin serbest iş gücüne dönüşmesi,
- Tarımda makineleşme,
- Türkiye'de ekilebilir toprakların sınırına ulaşılması. (Kongar, 2004: 552)

2.2.2.3 Kentlerin Çekiciliği

Kırsal kesim insanların kentlere çeken başlıca özellikler,

- Kentlerdeki iş olanaklarının fazla ve ücretlerin özellikle sanayi sektöründe yüksek olması,
- Büyük kentlerin eğitim ve sağlık konularındaki olanakları,
- Büyük kentlere beslenen hayranlık ve umut duygularının, toplumun genelinde bir değer yargısı olarak benimsenmiş olması olarak sayılabilir. (Kongar, 2004: 553)

2.2.2.4 İletici Güçler

Artan iletişim ve ulaşım olanakları da kentleşmeyi hızlandırıcı bir etki yapmaktadır. (Keleş, 1978a)

2.2.2.5 Güvenlik Gerekçesiyle Yapılan Zorunlu Göç

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşanan terör olayları nedeniyle, bölgedeki kırsal alanlardan kentlere, bölgedeki kentlerden de batıya yapılan göçtür. (Kongar, 2004: 554)

2.2.3 Kentleşme ile Birlikte Gelişen Başlıca Süreçler

2.2.3.1 Enformel Sektör

Türkiye'de sanayileşmenin, kentleşme ile aynı hızda gerçekleşmemesi, köyden kente göç edenlerin yarattığı nüfus baskısının etkisiyle kentlerde işsizliğin yaygınlaşmasına ve iş gücünün bir kısmının örgütsüz ve güvencesiz işlerde çalışmak zorunda kalmasına yol açmıştır. Bilindiği üzere kurumlaşmamış, çalışanlara sosyal güvence sağlamayan, istikrarsız veya kayıt dışı iş alanları “marjinal sektör” ya da “enformel sektör” olarak anılmaktadır.

Nitekim araştırmalar, göçmenler arasında; eğlence sektörü, odacılık, özel hizmet etkinlikleri, gezginci satıcılık, mevsimlik ırgatlık, inşaat işçiliği gibi iş alanlarında çalışanların önemli sayıda olduğunu; özellikle mesleksiz ve eğitimsiz göçmenlerin nerede iş bulurlarsa orada çalıştıklarını göstermektedir. (Kongar 2004, Karpat 2003, Işık ve Pınarcıoğlu, 2001)

Sultanbeyli örneğinden gidilirse, toplam çalışanlar içinde % 3 civarında bir orana sahip olan üniversite mezunları, kamu ve sosyal yardımlaşma kurumlarında çalışmakta, çalışanlar içinde ücretliler % 62, kendi hesabına çalışanlar % 29, işverenler % 9 oranında pay almaktadır. Faal nüfusun çoğunluğu, inşaat, tekstil, perakende gibi enformel örgütlenmeye uygun sektörlerde çalışmaktadır. Dışarıda çalışmayan kadınlar daha çok ev içi fason işler yapmaktadır. (Işık ve Pınarcıoğlu: 319–322)

Göçmenler, enformel sektörde çalıştıkları işleri “geçici” olarak algılamakta, ilk fırsatta sanayi işçiliği, memurluk gibi örgütlü ve güvenceli bir işe geçmeyi düşünmektedirler. Göçmenlerin en çok istediği şey ise kendi işlerini kurmaktır. (Karpat, 2003: 208) Buna bağlı olarak, göçmenlerin iş yaşamında, özellikle ikinci ve sonraki kuşaklar açısından; marjinal işlerden yerleşik işlere, marjinal ya da yerleşik işlerden kendi işini kurmaya doğru bir yöneliş gözlenmektedir. (Kongar, 2004: 572) Başlangıçta düzensiz işlerde çalışan ya da düzenli ücretli olarak çalışan göçmen, daha sonra memurluğa ya da bağımsız çalışmaya yönelmektedir. (Erder, 2001: 211)

Genellikle, formel sektörde iş bulamayan göçmenlerin çalıştıkları verimsiz iş alanları olarak görülme eğilimindeki enformel sektörün gerçekte ucuz iş gücü sağlayarak kent ekonomilerine vazgeçilmez bir katkı sağladığını ortaya koyan T. Şenyapılı, bu katkının hem göçmenlerin güvencesiz ve örgütsüz iş piyasalarında çalışmak zorunda kalmaları sonucu düşük ücret almalarıyla, hem de barınma sorunlarını “gecekondu” gibi ucuz bir yolla çözmeleriyle sağlandığını not eder. (Şenyapılı, T., 1978: 42) Yazara göre, göçmenin ya da enformel sektörde çalışanların sisteme yaptığı bir diğer önemli katkı da birer tüketici olarak mal ve hizmet piyasasında talep yaratmaları ve bu yolla ekonominin canlanmasını sağlamalarıdır. (Şenyapılı, T., 1978: 166) T. Şenyapılı, göçmenlerin sisteme olan katkılarını belirleyen en önemli öğenin sürekli daha iyi koşullarda iş arayışı ve durumu iyileştikçe konutunu da iyileştirmesi ya da daha iyi koşullardaki konutlara geçmesi biçimindeki hareketlilikleri olduğunu belirtir. Bu hareketlilik, göçmenin, güvenceli ve istikrarlı bir iş bulmasına ve buna bağlı olarak uygun bir konut edinmesine kadar sürmektedir. (Şenyapılı, T., 1978: 166, 169) Bu aşamada artık göçmen enformel sektörden formel sektöre transfer olmuştur denilebilir. Bu hareketlilik, bütün işsizlerin bir gün iş bulacakları ya da bütün enformel sektör çalışanlarının hayatlarının bir aşamasında mutlaka

formel sektöre geçecekleri anlamına gelmemektedir. İş ve gelir durumlarında iyileşme sağlayamayan kesimler, ileride tartışma konusu edileceği üzere kent yoksullarını oluşturmaktadırlar.

2.2.3.2 Gecekondu Olgusu

Aşırı nüfus yığılması, kentlerde hem sayısal hem de nitelik olarak konut yetersizliğine yol açmıştır. Türkiye’de ailelerin yarısına yakın bölümü 1–2 odalı konutlarda yaşamaktadır. (Kongar, 2004: 561)

Kongar’ın değerlendirmesiyle, konut açığı kentlerdeki toprak rantını çok büyük boyutlara taşımış, öte yandan plansız, izinsiz ve sağlıksız konut yapımını, yani gecekondulaşmayı ülkenin temel sorunlarından biri hâline getirmiştir. (Kongar, 2004: 562)

Gecekondu; kamunun ya da başkasının toprağı üzerinde, imar yasalarına, sağlık ve fen kurallarına aykırı olarak, alelacele yapılmış bir barınak olarak tanımlanmaktadır. (Keleş, 1978b)

Gecekondu yerleşimleri yalnız Türkiye’de değil birçok üçüncü dünya ülkesinde, göç ve kentleşme sürecinin bir parçasıdır. (Karpat, 2003: 27) Kentleşme süreci içindeki gelişmekte olan ülkelerde nüfusun dörtte biri ile üçte biri arasında bir bölümü gecekonducularda yaşamaktadır. (Karpat, 2003: 31)

Kıray, köyden gelenlerin şehre yerleşiminde iki farklı tür eylem gözlemlemiştir: 1) İş merkezlerine yakın alanlarda kiralanan bir evde kısa süre kalmak ve sonra kentin kenarlarındaki bir gecekondu semtine taşınmak. 2) Daha başlangıçta kentin kenar kesimlerinde satın alınan, yapılan ya da kiralanan bir gecekonduya yerleşmek.

Kıray’ın da belirttiği gibi gecekondu yapımını teşvik eden en önemli unsur, ucuza konut sahibi olma düşüncesidir. Ucuzluğu sağlayan, bedelsiz ya da düşük maliyetli arsa, karşılıksız ya da ucuz emek, düşük nitelikli ve dolayısıyla ucuz yapı malzemesidir. (Kıray: 92–93)

Yeni gecekondular semtleri, genellikle hemşehri ya da tanışık göçmen grupları tarafından, önceden kente gelip yerleşmiş olanların öncülüğünde hükûmete, belediyeye veya özel kişilere ait boş alanların işgal edilmesi yoluyla kurulmaktadır. Bu eylem, göçmenler arasında sürüp giden dayanışmanın ilk basamağını yaratmaktadır. Kurulan gecekondular semti, yeni gelen göçmenlerin de gelmesiyle giderek büyümektedir. Gecekonduların kurulacağı alanın seçiminde gözetilen faktörlerden biri, sanayi tesisleri başta olmak üzere iş alanlarına yakınlıktır. (Karpat, 2003: 133–140)

Bu nedenle İstanbul'da ilk gecekondular alanları sanayinin yoğunlaşmakta olduğu Zeytinburnu, Taşlıtarla, Kâğıthane vb. yerlerde kurulmuştur. (Şenyapılı, T., 1998)

Başlangıçta derme çatma bir görünüm arz eden gecekondular, ilk yapıldığı hâliyle bırakılmamakta, arazinin tapusu alındıktan sonra zamanla genişletilip onarılarak daha yaşanabilir bir hâle getirilmektedir. (Karpat, 2003: 60–61)

Önceleri yasa dışı bir olgu olan gecekondular, sonradan tapuları verilerek ve bu bölgelere elektrik, su, ulaşım vb. hizmetler götürülerek yasallaştırılmış ve büyük kentlerin işlevsel bir parçasını oluşturmuştur.

Gecekondular semtlerinin belediye hâline gelmesi ya da belediye sınırları içine girmesi, gecekonduların yasallaşması sürecinin önemli bir aşamasıdır. (Erder, 2001: 154)

T. Şenyapılı da, gecekondular alanlarının yasallaşmasında, barındırdıkları nüfusun yoğunluğunun ve oy deposu olmalarının yanı sıra, yukarıda enformel sektör ile ilgili olarak belirtildiği gibi, şehir ekonomilerine yaptıkları katkının da önemli rol oynadığı görüşünü dile getirir. (Şenyapılı, T., 1978: 310)

Zaman içinde gecekondular olgusunun niteliği değişmiştir. İlk kuşak gecekonduların temel özelliklerinden olan yapımcı-konut sahibi özdeşliği giderek ortadan kalkmış ve gecekondular artan oranlarda başka gruplar tarafından inşa edilip, kullanıcılara satılan bir meta hâline dönüşmüştür. 1970'li yıllardan itibaren, kamu arazilerinin işgal edilmesi, arsa elde etmenin tek yolu olmaktan çıkmış, kent çevresindeki arsalar bu kez sahipleri

tarafından parsellenip satılmaya başlamıştır. Gecekondu alanlarında bir kişinin birden fazla konut sahibi olması yaygınlaşmış ve kiracılık belirgin bir biçimde artmıştır. Artık gecekondu piyasası, giriş ve çıkışların arazi mafyası tarafından sıkı sıkıya denetlendiği bir piyasadır. (Işık, 1996)

Şöyle de söylenebilir: Gecekondu başlangıçta kullanıcılar tarafından şehirdeki yerleşim sorunlarına çözüm amacıyla yapılan tek katlı evler şeklindeyken, zamanla ticaret konusu olmuşlar ve apartmanlaşmışlardır. Bu gelişmenin bir sonucu olarak, göçmenler açısından başlarını sokacakları bir konut edinmek anlamını taşıyan gecekondu yapımının asıl itici gücü, artık gecekondunun üzerine kurulu olduğu arsanın değerine el koyabilmek olmuştur. Gecekondu apartmanlaşmasını hızlandıran en önemli faktörlerden biri, kimi gecekondu alanlarının, kentlerin hızla büyümesi karşısında kent içinde kalmaları ve bunun da gecekondu alanlarının değerinde büyük artışlar yaratmasıdır. (Işık, 1996)

Artık bugün gecekondulaşmadan değil, doğrudan çok katlı bina inşaatı şeklinde gerçekleşen kaçak yapılaşmadan söz edilmektedir. Eski terimle *gecekondulaşma*, yeni terimle *kaçak yapılaşma*, kentte oluşan rantlara el koyma mücadelesinin bir aracı olmuştur. Bu süreçle, eski gecekondu alanlarının sağladığı esnekliğin tam tersine, kentler içinde geliştirilmesi ya da iyileştirilmesi mümkün olmayan *çöküntü alanları* ortaya çıkmaktadır. (Işık, 1996)

Erder'in "ticarileşmiş enformel kentleşme süreci" adını verdiği kaçak yapılaşma, yine Erder'e göre gecekondu türü konut alanı üretme biçiminin ilişki kanallarını ve enformel kurumlarını kullanmaya devam etmektedir. Bir anlamda, kentte gecekondu türü konut üretme biçiminin yerleşikleştiğini, ancak süreçte yer alan aktörlerin değiştiğini söylemek mümkündür. (Erder, 2001: 299)

Kongar'a göre, kentleşmeyle ortaya çıkan rantların paylaşılması mücadelesi, yerel ve ulusal politikacılar, mafya türü örgütler ve üst gelir grupları arasında kimi "yasa dışı" ittifaklar ortaya çıkarmıştır. (Kongar, 2004: 563) Kongar'ın başka bir değerlendirmesi, gecekondulaşmanın ya da kaçak yapılaşmanın bir bakıma planlamayı reddeden politikacıların elinde "servetin yeniden dağıtılması" aracı olduğu yönündedir. (Kongar,

2004: 568) Siyasal partilerin gecekonduluları, gecekonduların da siyasal partileri kullandıkları görüşü diğer gecekonduların da paylaşılmaktadır. Karpat'ın değerlendirmesine göre gecekonduların yerleşimlerinde siyasal örgütlenme ve eylem, kent yönetimi ve ulusal hükûmetlerle kurulan etkileşimin en faal biçimidir. (Karpat, 2003: 82)

2.2.3.2.1 Gecekonduların Kendi İçinde Katmanlaşması ve Kurulan İlişki Ağları

Formel kurumların, göç ile birlikte kentlere yığılan nüfusun iş ve konut talebine yeterli karşılığı verememesi sonucu enformel sektörün ve gecekonduların ortaya çıkması, ve yoğun göç alan şehirlerde biraz ileride anlatılacak gettolaşma benzeri bir yerleşim şeklinin oluşması, bir yandan toplum kesimleri arasında genel bir gerilime yol açarken, bir yandan da gecekonduların alanlarında kendine özgü kurallar ve ilişkiler sisteminin doğmasına neden olmuş; gecekondular, düşük yaşam standardına sahip, içinde yaşayanların taleplerini genellikle çatışmalı ve sert olarak ifade etmelerini zorunlu kılan, kendi içinde de gerilimli kentsel ortamlar hâline gelmiştir. (Erder, 2001: 85–87)

Erder'in konuya ilişkin açıklamalarına göre; kentleşmenin getirdiği değişiklikler döneminde çok büyük önem taşıyan toplumsal dayanışma konularının, tamamen geleneksel aile ve akrabalık ilişkilerinin alanına terk edilmiş olması, kentlerde aile ve akrabalık ilişkilerinin nitelik değiştirerek "akrabamsı" ilişkiler hâline dönüşmesine ve enformel dayanışma ilişkileri alanının genişlemesine neden olmuştur. Sonuçta, kentlerdeki gündelik yaşam, formel kurumlarla canlı ve çeşitli ilişki ağlarının iç içe geçtiği; kentsel eşitsizliklerin kalıcılaştığı, dıştan bakıldığında "kaotik" olarak algılanan bugünkü yapısına kavuşmuştur. (Erder, 1998)

Erder, kentlerimize gayri resmî kanallarla yerleşmiş olan grupların kentte tutunma süreci içinde, konut ve iş edinme ve "meşrulaşma" alanında ortaya çıkan temel gerilimlerin, gecekonduların alanlarında "yerelin kurulması" yoluyla çözüme kavuşturulmuş görüldüğüne işaret eder. (Erder, 2002: 115, 171) Burada "yerelin kurulması" ile kastedilen, gecekonduların halkının kendi içinde "cemaatler" biçiminde örgütlenerek bir baskı grubuna dönüşmesi ve bu yolla yerel ve ulusal siyasal kurumları etkilemesidir.

Bu tür dayanışma ilişkileri iş yaşamından siyasal yaşama kadar her alanda yaygınlaşmış ve kamusal ortak yaşamın bir parçası hâline gelmiştir. Bu ilişkiler gecekonduların kendi içinde de eşitsizliklere, katmanlaşmalara ve gerilimlere kaynaklık etmekte, “hiyerarşik güç ilişkilerini” içinde barındırmakta; “etnikliği” kalıcı hâle getirmekte ve teşvik etmekte, “erkek ve yetişkin egemen” ilişkileri yaygınlaştırmaktadır. (Erder, 2002: 112)

Bilindiği gibi cemaat tipi örgütlenmede kökene dayalı ilişkiler büyük önem taşımaktadır. Bunun sonucu olarak, belli bölgelerden “zincirleme göç” süreci ile gelenler, konut ve iş piyasasında edindikleri yer itibarıyla öteki bölgelerden gelenlere göre daha avantajlı olabilmekte ve “yerelin kurulması” sürecinde ön plana çıkabilmektedirler. Bu da, dezavantajlı bölgelerden gelen gruplar için dışlanma ve yoksullaşma anlamına gelmektedir. (Erder, 2001: 304–306) Örneğin, 1990’lardan sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden güvenlik nedeniyle zorunlu olarak göç edenlerin bu durumda oldukları söylenebilir. (Erder, 2002: 184)

Aynı kökenden gelen, hatta birbirleriyle akraba olan göçmenler arasında da bir hiyerarşi ve eşitsizlik vardır. Hemşehri ve akrabalar arasındaki iş ilişkilerinde genellikle göçe öncülük edenlerin ve dolayısıyla iş piyasasına önce girenlerin gücünün fazla olduğu gözlenmektedir. (Erder, 2001: 270–272)

Kökene bağlı ilişkilerde görülen hiyerarşi ve eşitsizlik, Kıray tarafından “patronaj” ilişkisi biçiminde tanımlanmaktadır. Kıray, “patronaj”ı, köylerdeki yüz yüze ilişkilerin bir bakıma kente taşınmış hâli olarak niteler. Patronaj, bu ilişki içinde bağımlı olan tarafın refah ve güvenliğinin, kısaca korunmasının patronun sorumluluğunda olduğu, karşılıklı ama eşitsiz bir ilişkidir. (Kıray: 185–187)

Cüceloğlu da konuyu şöyle ifade eder:

“Kültürümüz bir tanıdık, bildik kültürüdür. ‘Birey olma’ ve ‘ait olma’ temel gereksinmelerinin oranları; birbirlerine göre baskınlıkları, aileden aileye, toplumdan topluma değişir. Ait olmanın baskın değer olduğu bir kültürde, bireye verilen temel mesaj şu olacaktır: ‘Senin kendi başına birey olarak bir değer, bir gücün yok. Senin değer, bir tanıdık ve bildiklerinden gelir’. Tanıdık, bildik kişi ne kadar güçlü, ne kadar yönetici

otorite durumunda ise, ayrıcalık o kadar belirgin, o kadar tartışmasız olur.” (Cüceloğlu, 1999)

Belli bir mezhebe mensup olmak da cemaat tipi örgütlenmede avantaj sağlayıcı unsurlardan biridir. Bu bağlamda Sünni gruplar bürokratik sistem ve siyasal partilerle ilişki kurmakta ve sorunlarını çözmekte daha avantajlı konumdadır. Aleviler ise bu ilişki ağının dışında kalmaktadırlar. (Erder 2002: 143)

Göçmenler arasındaki bir başka eşitsizlik kaynağı, şehre hünerleri ile gelenlerin iş ve konut piyasası içinde daha avantajlı bir konumda olmaları, buna karşılık eğitimsiz ve mesleksiz olanların daha büyük zorluklarla mücadele etmek zorunda kalmalarıdır. (Erder 2001: 290–291)

Bütün bu ayrışmalar sonucunda, gecekondü nüfusu içinde bir katmanlaşma meydana gelmekte, belirli bir kesim, gecekondularda yaşayanlar içinde zengin sayılacak bir düzeye erişirken, diğer bir kesim orta hâlli bir yaşam sürmekte, yukarıda belirtilen dezavantajlı gruplar arasından çıkan bir kesim de yoksulluk içinde yaşamaktadır.

Erder, toplumsal katmanlaşma bakımından gecekondü ailelerini aşağıdaki gibi sınıflandırmıştır (Erder, 2001: 292–296):

- *Yükselen haneler*: Kentsel rantlardan yararlanan, kökene dayalı ya da siyasal ilişkileri sayesinde iş ve konut piyasasında yer edinebilen ailelerdir.
- *İzole haneler*: Formel ya da enformel örgütlenmeler üzerinden kendi çabaları ile sağladıkları sınırlı olanaklarla ancak kendi dar çevrelerini ayakta tutabilen ve kimseye muhtaç olmadan yaşayan hanelerdir. Bunlar, genellikle güvenceli bir işte çalışmakta, ev sahibi konumunda bulunmaktadırlar. Örnek olarak, kökene dayalı ilişkilerden kopan genç aileler, öğrenim yoluyla bir hüner elde edebilmiş olanlar, memur aileleri bu grupta yer almaktadır.
- *Yoksullar ve yoksullaşanlar*: İş ve konut piyasası dışında kalan, günlük yaşamında izole bir gruptur. Ancak, bu grupların yalnızlığı, bir önceki gruptan farklı olarak, kendi istekleri dışında oluşan bir yalnızlıktır. Yaşlılar, dullar, erkek çocuğu

olmayan aileler, mesleksiz göçmenler, Doğu ve Güneydoğu'dan gelenler, şehirde akrabaları olmayanlar vb. bu grubun üyeleri arasındadır.

Gecekondu halkı içindeki katmanlaşma, oturlan gecekondu semtinin seçimini de belirlemektedir. Tapularını almış olmaları ve kentsel hizmetlerden düzenli olarak yararlanmaları nedeniyle prestijli bir konumda olan eski gecekondu mahallelerinde, daha çok gecekondu halkının üst katmanlarında yer alan aileler oturmaktadır. “Orta sınıf konut alanları”na dönüşen bu tür mahallelere artık “yoksullar”ın girmesi zorlaşmaktadır. (Erder, 2001: 159) Yeni göç eden yoksullar bu alanlara ancak kiracı olarak yerleşebilmektedir. Bu nedenle kente yeni gelenler, daha çok yeni gecekondu bölgelerinde yoğunlaşmakta, iş bulduktan ve ekonomik durumları biraz düzeldikten sonra daha eski bir gecekondu mahallesine taşınmaktadırlar. Gecekondu semtleri arasında yer değiştirme, kentte yerleşikleşme sürecinin önemli bir parçasıdır. (Erder, 2001: 303)

Daha önce “Enformel Sektör” bölümünde de belirtildiği gibi gecekondu halkı, kendi bulunduğu yerden daha üst katmanlara doğru tırmanma potansiyeline sahip olan, toplumsal hareketliliği yüksek bir halktır.

2.2.3.3 Gettolaşma Benzeri Bir Yerleşim

Kentleşme ile birlikte şehirlerin nüfusları içinde çoğunluğu göçmenler almış ve genellikle düşük gelir gruplarının yaşadığı gecekonducular yoğun göç alan şehirlerdeki en yaygın yerleşim biçimi hâline gelmiştir.

Bu gelişme, şehirlerde orta ve üst gelir grupları ile düşük gelirli grupların yerleşim tercihleri arasında net bir ayrışmaya neden olmuş, böylece gelir uçurumu gözle görülür bir hâle gelmiştir. Söz konusu ayrışma, bir yandan semtlerin, bir yandan da konut bölgelerinin birbirinden kopması biçiminde gerçekleşmiştir.

Semtler arasındaki ayrışmaya örnek vermek gerekirse, Özbay'ın saptamalarına göre İstanbul'un belirli semtlerinde ve özellikle Adalar, Bakırköy, Beşiktaş, Beykoz, Kadıköy ve Sarıyer ilçelerinin deniz kıyılarında sadece üst gelir grubundan aileler oturmakta; buna karşılık, Kâğıthane, K. Çekmece, B. Çekmece, Gaziosmanpaşa, Kartal, Pendik ve Ümraniye gibi “çevre” ilçelerde çoğunlukla düşük gelirli kesimler yaşamaktadır. (Özbay,

1999) Şehre yeni göç eden yoksul kesimler de, hem ucuz konut elde etmek, hem de hemşehri ve akrabalarına yakın olmak için çevre konumundaki ilçelere yerleşmekte (Özby, 1999), böylece semtler arasındaki ayrışma süreklilik kazanmaktadır.

Konut bölgeleri arasındaki ayrışma sürecine bakıldığında da; yukarıda belirtildiği gibi düşük gelir grupları daha çok gecekondulu alanlarında yaşamlarını sürdürürken,

- Yüksek gelir grupları için, Kemer Country, Alkent 2000 gibi etrafı duvarlarla çevrili korunaklı siteler ya da “saklı refah adacıkları” inşa edildiği (Kurtuluş, 2003),
- Orta sınıfların, giderek kentin otoyol bağlantılı çevre bölgelerinde, Ataşehir vb. uydu kentlere yerleşmeye başladığı (Özby, 1999),
- Popüler yazar, gazeteci, sanatçı, mimar vb. entelektüellerin, kentin eski tarihî dokusu içindeki Cihangir, Fener, Balat vb. “soylulaştırılan” çöküntü alanlarında yerleşmeyi tercih ettikleri¹ (Kurtuluş, 2003) görülmektedir.

Bu sürecin başka bir parçasını da önceden merkezde otururken, artık oturdukları semtin yükselen rantını ödeyemedikleri için çevre semtlere taşınmak zorunda kalan düşük gelirli gruplar oluşturmaktadır.

Buradan da anlaşılacağı gibi sosyoekonomik statü ile oturuşan semt ve konut bölgesi arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Hem sosyoekonomik statüdeki değişimler, hem de semtlerin ya da konut alanlarının göreceli değerindeki değişimler, oturuşacak yerin de değişmesine yol açan faktörler olarak ortaya çıkmaktadır.

---

¹ Soylulaştırma (gentrification): Kent merkezlerinde çöküntü alanına dönüşmüş mahalle ve sokakların, yoksullardan arındırılarak, yeni yatırımlarla yeni bir kentli kimliğe sunulması. (Kurtuluş, 2003)

3 KENTLİLEŞME

3.1 Kentleşme Kavramı

Kentleşme akımı sonucunda, insanların davranışlarında ve ilişkilerinde, değer yargılarında, yaşam biçimlerinde meydana gelen değişiklikler anlamında kullanılan kentleşme (Keleş, 1998), sanayileşme ile kentleşmenin birbirlerine paralel bir hız ve boyutta geliştiği Batı toplumlarından çok, sanayileşmeyi çok aşan bir kentleşmenin görüldüğü Türkiye gibi ülkelerde geçerli bir kavramdır. Kentleşmeden ayrı olarak, “kentleşme” gibi bir terimin doğuşu, gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye’de köyden kente göçün, şehirlerde sanayileşme gereği ortaya çıkan iş gücü ihtiyacını çok aşan bir boyutta gerçekleşmesi ve buna bağlı olarak kentleşme ile kentleşme süreçlerinin eş zamanlı olarak işlememesi nedeniyledir. (Ana Britannica C.XIII: 202)

Kentleşme süreci, kırdan kente göç eden kişinin kente özgü işlerde çalışması, kente özgü davranış kalıplarını benimsemesi ve kentin sunduğu tüm olanaklardan yararlanması yönünde bir değişimdir. (Erkut, 1991)

Kentleşme, hem göçmenin mesleki değişme yoluyla kentle “bütünleşmesi”ni, kent hayatının fiziksel ve kültürel yönlerine zamanla uyum sağlamasını, hem de kentin, kırsal kültürün bazı unsurlarını benimsemesini kapsayan iki yönlü bir değişimdir. (Karpat, 2003: 215)

Endüstrileşme hızı ile uyumlu bir kentleşme, kırsal değerler sisteminden kentsel değerler sistemine doğru sarsıntısız bir geçiş yaratırken, endüstrileşme hızını çok aşan bir kentleşme, kentleşme sürecini geciktirip engelleyebilir ve kentlerde kırsal değerlerin egemenliğine yol açabilir. (Kongar, 1992: 50)

Kentleşme sürecinde; cemaat duygusu, akrabalık bağları ve geleneksel köy kültürünün diğer bazı unsurları kısmen korunmakta, kısmen kent kültürüyle bütünleştirilmekte, kısmen de terk edilmektedir. (Karpat, 2003: 71–72)

Buradan yola çıkarak kentlileşme, bir tür kültürel değişim süreci olarak ele alınabilir. Bu nedenle, çalışmanın bu bölümünde, önce kültür ve kültürel değişme, kırsal kültür ve kentsel kültür kavramları üzerinde durulacak; daha sonra Türkiye’deki kentleşme olgusu bağlamında kırsal kültür ile kentsel kültürün birbirleriyle girdikleri etkileşimden söz edilerek “kentlileşme” konusu açıklığa kavuşturulmaya çalışılacaktır.

3.2 Kültür ve Kültürel Değişme

Bozkurt Güvenç, kültürü, bir toplumun üyesi olarak insanoglunun öğrendiği bilgi, sanat, gelenek-görenek, yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütün olarak tanımlar. Güvenç’e göre, bu tanım, kültürün öğrenilmiş, saklanmış ve öğretilen; eğitimle yeni kuşaklara aşılana bir birikim olduğunu gösterir. (Güvenç, 1996: 101)

Güvenç, “grup kültürü”nden söz ederken de, bir grubun üyeleri tarafından paylaşılan alışkanlıkların, kabul edilen davranış, tutum ve değerlerin o grubun kültürünü oluşturduğuna işaret eder. (Güvenç, 1996: 102)

Doğal çevre ve yerleşilen yer, aile ve akrabalık, eğitim süreci, ekonomi ve teknoloji, din ve devlet, kültürün unsurları arasında yer alır. (Güvenç 1996: 105–108) Kültür kavramının sınırları en küçük bir köy yerleşmesinden, ulusal bir ülkenin üyesi bulunduğu geniş birlikleri içine alacak bölgelere kadar değişebilir. (Güvenç, 1996: 112)

Kültür, başka bir kültürden etkilenerek değişebilir. Kültürel değişim süreci önce kişilerin davranışlarını etkileyip değiştirmekte, daha sonra bireyler, kendi kişisel davranışlarıyla bağlı buldukları kültürel değerler arasında uzlaşma sağlayacak yeni tutumlar aramaktadır. (Güvenç, 1996: 297)

Konunun gereği olarak aşağıda kültürel değişim ile ilgili kimi kavramlara da değinilmiştir: (Güvenç, 1996: 122)

Kültürleme: Bir kültürün, toplumun bireyelerine eğitim yoluyla aktarılması ve bireyelerin bu yolla toplumsallaştırılmasıdır.

Kültürleşme: Kültürel yayılma süreciyle gelen maddi ve manevi öğelerle, başka kültürden birey ve grupların, belli bir kültürel etkileşime girmesi ve karşılıklı etkileşim sonunda her

ikisinin de değişmesidir. Belli bir toplumda, farklı kökenden gelen ve farklı katmanlarda yer alan gruplar arasındaki etkileşimler bir çeşit kültürleşme gibi yorumlanabilir. Gerçekten de köy kültürüyle yetişmiş bir göçmen ailesinin kendi ülkesinde yaşadığı “kentlileşme” güçlükleri, yabancı ülkelerde karşılaştığı kültürleşme sorunları kadar, hatta onlardan daha büyük olabilir. (Güvenç, 1996: 288)

Kültürlenme: Belli bir toplumun alt-kültürlerinden ya da farklı toplumlardan gelen birey ve grupların buluşması ve bir etkileşim süresi sonunda, asıl kültür ve alt-kültürlerde bulunmayan yepyeni bir bileşime varılmasıdır. Bireyler, gruplar ve toplumlar, kültürleşme süreçleri arasındaki çelişkiyi, çatışmayı “kültürlenme” süreciyle karşılayıp dengelemeye çalışır. Kültürlenme yoluyla birey, grup ve topluluklar yeni kültür bileşimleri arar, toplum kendi kendini yeniler. (Güvenç, 1996: 289)

Kültür Şoku: Bir kültürden başka bir kültüre giden bireylerin, yeni kültüre uyum yapmakta karşılaştıkları güçlükler, sıkıntı ve bunalımlar, gösterdikleri tepkilerdir.

Kültürel Özümseme: Bir kültürel sistemin başka bir kültürel sistemi giderek kendine benzetmesi, kültürel egemenliği altına almasıdır.

3.3 Kırsal Kültür

Köy kültürü, tarım kültürü ya da kırsal kültür; önceden tanımlanmış değerlere, güçlü bir cemaat duygusuna ve aileye saygıya dayanan, dostlara, akrabalara ve yaşlılara karşı davranış kurallarına bağlılıkla kendini ifade eden bir kültürdür. Aile âdetleri, dine biçimsel saygı, birey karşısında cemaate verilen öncelik, bu kültürün özellikleri arasındadır. Bu kültürde dinin temel işlevi, mevcut köy dayanışma ve cemaat duygusunu takviye etmektir. (Karpat, 2003: 182-185)

Ekonomik bakımdan olduğu kadar, toplumsal bakımdan da içe dönük ve kapalı bir özelliğe sahip olan kırsal topluluk, ayrışma ve katmanlaşmaların fazla görülmediği homojen bir toplumsal yapı geliştirmiştir. Gündelik ve yüz yüze ilişkilerle yürütülen toplumsal yaşamda, gözeticilik-denetleyicilik, koruyuculuk-kural koyuculuk gibi ilkeler egemendir. (Sencer: 263–265)

Kırsal kültürün belirleyici özellikleri arasında törelere dayalı geleneksellik, kanaatkârlık, tutumluluk, kadercilik, yavaş tempolu bir hayat, iş hayatı ile ev hayatı arasında dengeli bir dağılım da yer almaktadır.

Kırsal kültüre ait bu özelliklerin şehirlerle kurulan ilişkiler yoluyla zaman içinde değişme eğilimi gösterdiği ve köylerin şehir kültürüne ait kimi özellikleri de içlerinde barındırmaya başladıkları unutulmamalıdır.

3.3.1 Kırsal Aile

Önceleri geniş aile tipinin yaygın olduğu kırsal alanda artık egemen aile yapısı çekirdek ailedir. Nüfus 4-4,5 arasındadır. Bununla birlikte aynı çatı altında yaşayan aileler, kaynaklarını bir araya getirerek birbirlerini destekleme eğilimine sahiptirler. Babanın ölümünden sonra toprağın bölünmesi, yeni evlenen gençlerin geniş aileden kopmasına ya da kente göçüne yol açar.

İletişim araçlarının yaygınlaşması ve pazar ekonomisi ile bütünleşme, hem aile içi ilişkiler, hem de tüketim normları açısından kırsal aileyi kentsel aileye benzetmekte, aile içi ilişkilerde bir çözülme görülmektedir.

Kırsal ailede eş seçimine, genellikle baba karar verir. Evlenme yaşı düşüktür. Evlilikler, dinî nikâh ile gerçekleşir. Kadınlar açısından bir tür sosyal güvence oluşturan başlık parası yaygın bir uygulamadır. Kırsal ailede boşanmanın az olmasının bir nedeni de, erkeğin, evlenirken verdiği başlık parasını boşanma hâlinde geri alamamasıdır. (Kongar, 2004: 586-589)

3.4 Kentsel Kültür

Kent kültürünü tanımlama girişiminde bulunurken ilk akla gelen öğeler; bireyselleşme, hızlı tempolu bir hayat, sınaî bir düzen, gelecek kaygısıdır.

Kentler, gelenek-görenek, din, aile ve yakınlık gibi çevre denetimi ve baskılarının daha zayıf olduğu yerlerdir. Kentlerde toplumsal güvenlik ve dayanışma, yalnızca aile ve yakınlık ilişkileri içinde gerçekleştirilemez. İşsizlik, hastalık, kaza, eğitim, eğlence gibi

durumlar için SSK, İş Kurumu, okullar, tiyatrolar, müzeler gibi bürokratik nitelikte kuruluşlar devreye girer. (Ozankaya: 186)

Kentli insan, örgütlerin yoğurduğu, şekillendirdiği, örgütler içinde doğan, eğitilen, çalışan, boş zamanlarını değerlendiren insan olarak tanımlanmaktadır. (Öncü: 1)

Simmel, kentli bireyin durumunu ele alırken, “metropol tipi insan” kavramını ortaya atar. Metropol tipi insanı, yüreği yerine beyni ile tepki veren bir insan olarak tanımlayan Simmel, bireyin davranışlarına akılcılığın egemen olmasını, şehir yaşamında tek geçerli değer ölçüsü olan paranın toplumsal ilişkilere getirdiği belirlilik ve nesnellığe bağlar. Simmel’e göre, metropol yaşamı, insanı ihtiyatlı ve güvensiz kılar. Metropol insanı, kalabalıklar içinde yalnızdır, kendinden başka güvenecek kimsesi yoktur. Bu durum, bireye bir tür özgürlük ve bireyselleşme getirir. Kent yaşamı, hayatta kalabilmek için doğayla yapılan mücadeleyi, insanlar arası bir mücadeleye dönüştürmüştür. (Simmel, 1996)

Kent yaşamını kurallılığın, örgütlülüğün belirlediğini teyit eden Nermi Uygur da kentlerin her şeyden önce bir eğitim düzeni olduğunu, kent eğitiminin “beşikten mezara” kadar sürdüğünü belirtir. Uygur’a göre kent kültürünün köy kültüründen farklı yanları arasında; tutumluluğa karşılık tüketim ve savurganlık, gelenekçiliğe karşılık yenilikçilik ön plandadır. Uygur şöyle der: “Kentli, gittiği her yere kenti de götürür, ‘kırlı’ gittiği her yere kırı da götürür.” (Uygur, 1996)

Kent toplulukları, ayrışma ve katmanlaşmaları içeren; dolaylı, ikinci dereceden, kişisel olmayan ilişkilerle yürüyen heterojen topluluklardır. (Sencer: 269, 272)

İş bölümü ve uzmanlaşma temelinde kurulan kentler, farklı değer ve dünya görüşlerini barındırma anlamında çoğulcu, dikey ve yatay sosyal hareketliliğin yüksek olduğu yerleşim yerleridir. (Helle, 1996)

Kentte ilişkiler çıkar dengesine dayanan sözleşmelerle kurulur. Lâik, bireyci, akılcı tutumlar hâkimdir. (Tekeli ve Gülöksüz, 1983)

Verimlilik kavramının öne çıkması, bireyin her alanda özgürleşmesi, fakat bir anlamda makinelerin tutsağı hâline gelmesi de endüstriyel değerler sisteminin, dolayısıyla kentsel kültürün temel yönelişleri olarak görülebilir. (Kongar, 1992: 49)

3.4.1 Kentsel Aile

Türkiye’de kent ailesi çekirdek aile özelliği gösterir. Aile büyüklüğü ortalama dört kişidir. Kentsel ailede de baba otoritesi egemendir. Para babanın elinde toplanır. Tüketim harcamalarındaki kararlarda ise kadın daha etkindir. Evlenme yaşı kırsaldan ve gecekondudan daha yüksektir. Evli çiftler anne baba ile oturmaz. Kuşaklar arası çatışma en az kırsal ailede, en çok gecekondu ailesinde, dikkati çekecek kadar çok da kentsel ailede görülür. (Kongar, 2004: 594–596)

3.5 Kırsal Kültür ile Kentsel Kültürün Etkileşimi: Kentleşme Süreci

3.5.1 Türkiye’deki Kentleşme Olgusunun Kendine Özgü Yanları

3.5.1.1 Tampon Kurum Kavramı

Kongar, “tampon kurumlar”ı, geleneksel yapı bütünlüğü bozulduğu ve bunun yerine henüz tam anlamıyla bir modern yapı bütünlüğü gelmediği zaman ortaya çıkan ve her değişme aşamasında toplumsal bütünlüğü sağlayan kurumlar olarak tanımlar. (Kongar, 2002: 284)

3.5.1.1.1 Kökene Bağlı Dayanışmanın Kentleşme Süreci İçindeki Yeri

Kökene bağlı akrabalık ve hemşehrilik ilişkilerinin, kentleşme sürecinde bir tür tampon kurum işlevi üstlendiği söylenebilir.

Güçlü cemaat duygusuna bağlı olarak hemşehrilik, kente uyum sürecinde temel bir işlev görmektedir. (Karpat, 2003: 183) Karpat’a göre, gecekondu yerleşimlerindeki cemaat dayanışması, grup bağlılığını sağlayan ve kentle bütünleşmeyi kolaylaştıran bir etkidir. (Karpat, 2003: 23, 85) Geleneksel karşılıklı destek ve yardımlaşma sistemi kente yeni göç edenlere sığınak ve istihdam sağlamak gibi bir işlev yerine getirmektedir. (Karpat, 2003: 147) Kentteki sağlık ve refah hizmetleri elde edilebilir hâle geldikçe kırsal kesimden ve akrabalarından kopuş gerçekleşmektedir. (Karpat, 2003: 233)

Bir taraftan kitlesel göç, diğer taraftan zincirleme göç “hemşehrilik” ilişkilerinin doğması için etkili olmaktadır. Hemşehrilik ilişkileri daha çok göçten sonra canlanmakta, ancak, kentteki yerleşiklik düzeyi arttıkça zayıflamaktadır. Söz konusu kökene dayalı ilişkiler, kurulan hemşehri dernekleriyle kurumsallaşmaktadır. (Erder, 2001: 236–243)

Tekeli, göçmenlerin, geldikleri yörelerde farkında olmadıkları kimliklerini kentte hemşehrilik adıyla canlandırmalarını, “atomistik birey” hâline gelerek kentte kaybolma korkularına karşı geliştirdikleri bir savunma mekanizması olarak yorumlar. Tekeli’ye göre bu ilişkiler geleneksel ilişkilerin çözülmesini geciktirmektedir. (Tekeli, 2001: 51)

3.5.1.1.2 Ailenin Kentleşme Süreci İçindeki Yeri

3.5.1.1.2.1 Gecekondu Ailesi

Çekirdek aile özelliği gösteren gecekondu ailesi, kırsal ailede olduğu gibi baba egemen bir ailedir. Evlenme yaşı, kırsal aileden biraz daha yüksektir. Başlık parası hâlâ önemini korumakta, evliliklerde resmî nikâh ile dinî nikâh bir arada yapılmaktadır. Gecekondu ailesi, kente göçle birlikte, yavaş yavaş akrabalarından kopuş süreci yaşamakta, yalnızlık ve çevreye uyum uğraşı, ailenin yapısını ve işlevini etkilemektedir. Hem kırsal aileye göre, hem de kentsel aileye göre, kuşak çatışması en fazla gecekondu ailesinde yaşanmaktadır. (Kongar, 2004: 590–592)

Kentleşme ile birlikte, bekâr göçmenlerde eşlerini kendileri seçme eğilimi güçlenmekte, evlilikler kentli eş adaylarıyla yapılmak istenmekte ve başlık parasına karşı çıkılmaktadır. (Karpat, 2003: 232–233)

3.5.1.1.2.2 Bir Göçen Olarak Kadın

Kadınların kırsal alanda iş bölümü ve değerler hiyerarşisinde sahip oldukları düşük konumun, bazı değişme belirtileri göstermekle birlikte, gecekondu da devam ettiği görülmektedir. (Karpat, 2003: 200)

Erman, kente göçme ve yerleşme sürecine aktif olarak katılıp çaba gösteren, sorumluluk yüklenen kadınların, genelde aile içindeki saygınlıklarını ve karar verme güçlerini arttırdığı düşüncesindedir. Kentte aktif bir rol üstlenmeyen kadınlar açısından da, çekirdek ailelerde

yaşamak, ev hayatına ait aile dışına taşan sorumluluklar yüklenmek, kadını aile içinde daha özerk bir konuma getirmektedir. (Erman, 1998)

Kağıtçıbaşı ise, Türkiye’de gerek kırsal kesimde tarımda çalışan kadınların, gerekse kentlerde vasıflı ve vasıfsız işçi kadınların aile içi statülerinin düşük olduğuna işaret ederek, tek başına ekonomik üretkenliğin kadına aile içinde daha yüksek bir statü sağlamadığını ileri sürmektedir. (Kağıtçıbaşı, 1998)

3.5.1.1.2.3 Göçmen Ailenin Tampon Kurum Özelliği

Aile de kente uyum sürecinde bir tampon kurum olarak işlev görmektedir. Ailenin tampon mekanizma niteliği, toplum tarafından sağlanamayan hizmetleri, üyelerine kendisinin sağlaması sonucunu doğurur. Bu ise yalnızca kaynak kaybına yol açmakla kalmaz, aynı zamanda geleneksel bir toplumun tutucu bir kısır döngü içine girmesine de neden olur ve bürokratik örgütlerin, aile tarafından ya engellenerek ya da bozularak, endüstrileşme süreci içerisindeki rollerini yerine getirmesini önler. (Kongar, 1996: 106)

Bu durumun bir sonucu olarak, gecekondulu birey, toplumsal ve ruhsal olarak, kendi ailesini tek dayanak noktası olarak almakta, çekirdek aile güçlenmekte ve akrabalara ve köylere olan bağlılık zayıflamaktadır. (Karpat, 2003: 191)

Tüm göçmenlerin kentsel ilişkilerinde aile kurumunun koruyuculuk-kollayıcılık işlevi başat bir şekilde sürmektedir. Peker, aile kurumunun bu işlevini sürdürürken, kalkış noktasındaki değerlerini koruduğu için değişimin önünde bir engel oluşturduğunu ileri sürmektedir. (Peker, 1999b)

3.5.1.2 Kentlileşmenin Aşamaları

Karpat, kentlileşmenin dört aşamada gerçekleştiğini belirtir:

- Kent kıyafetinin ve düzenli olarak gazete okuma, radyo dinleme, sinemaya gitme, kentli tarzda eğlenme-dinlenme gibi kent alışkanlıklarının benimsenmesi,
- Su, elektrik, ulaşım gibi kent hizmet ve olanaklarının kullanılması, dükkânlardan alışveriş yapılması, konut inşa edilmesi ve yerleşim yeriyle yakın bir özdeşleşme içine girilmesi,

- Kentin diğeri insanlarıyla ilişki kurma isteğinin duyulması,
- Göçmenin, artık kendisini köye değil kente ait hissetmesi, yani kentli bir kimlik geliştirmesi. (Karpat, 2003: 215–224)

3.5.1.2.1 Kentlileşmenin Ekonomik ve Zamansal Boyutu

Kente uyum süreci açısından, erkeğin kentsel nitelik taşıyan bir işe girmesi büyük önem taşımaktadır. Bu noktadan itibaren göçmen ailenin giyim, kuşam, yemek gibi günlük yaşam alışkanlıkları değişmeye başlamakta, kente uyum süreci hızlanmaktadır. (Kongar, 2004: 590)

Gelir yükselişi, göçmen ailenin bürokratik örgütlerle işbirliği düzeyini artırmaktadır. (Kongar, 1996: 102)

Kartal da kentte kalış süresinin uzunluğuyla ve gelir düzeyinin yükselmesiyle kentlileşme arasında doğru orantılı bir ilişki olduğunu belirtmektedir. (Kartal: 157)

3.5.1.2.2 Kentlileşmenin Eğitim Boyutu

Kentlileşme, Kuştepe anketinin gösterdiği gibi, öncelikle bir eğitim sorunudur. (Kazgan: 30)

Çağdaş yaşamın belirli bir eğitim düzeyini kaçınılmaz kılması ve eğitim yoluyla edinilen bilgi ve becerilerin kentlerde daha çok ödüllendirilmesi nedeniyle, eğitilmiş olanların kente daha çabuk uyum sağlamaları doğaldır. (Ersoy: 91)

Genel olarak, kente göç eden ailelere mensup birinci kuşak ve ikinci kuşak hane halkı reislerinin, eğitim düzeyinde önemli mesafe katettikleri söylenebilir. (Erder, 2001: 203)

3.5.2 Bir Kimlik Sorunu Olarak Kentlileşme

“Kentlileşmenin Aşamaları” bölümünde de belirtildiği üzere, kentlileşme sürecinin son aşaması göçmenin kentli bir kimlik geliştirmesidir. Gerçekten de kentle bütünleşme ya da bütünleşememe; gerçekte bir kimlik sorunu olarak ya da göçmenin kendisini hangi kimlikle tanımladığı ile ilgili bir sorun olarak ele alınabilir. Açıklanan gerekçeyle, bu bölümde kimlik konusu üzerinde durulması gerekli görülmüştür.

Kimlik, kişi ya da gruplardaki gönüllü bir aidiyet duygusu, özgür bir varlık bilincidir. (Güvenç, 1998) Başka bir biçimde söylenirse, kimlik, topluluğu oluşturan bireylerin, ortak varlıkta özdeşleşmeleri, ortak ülkü ve simgelerde birleşmeleri, ortak tasa ve kıvançları paylaşmaları olgusudur. (Güvenç, 2000: 351)

Kimlik sorunsalını Braudel “geçmiş ile gelecek arasında uyum sağlamak” biçiminde özetler. Kaybedenler, hoşnutsuzlar, yollarını kaybetmiş olanlar bir kimlik bunalımı yaşarlar. Burada, korkuya kapılmış ya da yolunu kaybetmiş, hatta mevcut kimliğini yeni bir kimlik ile değiştirmeye kararlı, farklı azınlıklar söz konusudur. Bir toplumda kendilerini azınlık olarak hissedenler, gerek birey, gerek cemaat olarak, daha çok kendi kimliklerine eğilirler ve bu kimliği, demokratik ve kültürel yollarla ya da şiddet kullanarak korumaya ve savunmaya çalışırlar. (Ünsal, 1998)

Güvenç, Türkiye’de kentleşme ile kimlik sorunsalı arasındaki ilişkiyi anlatırken şöyle der: “Kentleşme eşine az rastlanır bir değişme süreciydi. T.C.’nin köylü vatandaşları kente yerleşip kondulaştı, ama aynı hızda kentlileşemedi. Geleneklerini yitiren toplum ve topluluklarda görüldüğü gibi köklerini (kayıp kimliğini) aramaya koyuldu. Melânkolik arabesk, derin derdine belki tercüman oldu ama deva bulamadı. Köyünden kopan fakat bugünden yarına kentli de olamayan göçmen, kültürel kimliğini ararken etnik kimliğine takıldı. ... 50 yıl önce falanca yörenin köylüsü olduğunu, buğday ya da arpa yetiştirdiğini söyleyen köylü, şimdilerde, köyünü kuranların ne zaman, nerden geldiğini, soyunu, kimliğini arıyordu.” (Güvenç, 1998)

Akşit’e göre de geleneksel ve tarımsal topluluklardan kentsel sanayi ve hizmetler sektörlerindeki modern ve akılcı örgütlenmelere doğru akan göçmenler bir yandan eski ilişkileri ve kimlikleri sürdürme, öte yandan yeni ilişkileri ve kimlikleri kurma ve dönüştürme deneyimini yaşamaktadırlar. (Akşit, 1997)

İstanbul’da yaşayanların kendilerini hangi kimlikle tanımladıklarına ilişkin 1990 yılında yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, kendilerini İstanbullu olarak tanımlayanların oranı % 46,7’yi geçmemektedir; kendilerini doğum yerlerine göre tanımlayanların oranı %

45,6, ailelerinin doğum yerlerine göre tanımlayanların oranı ise %7,6'dır. (Kongar, 1992: 98)

Ünsal, bu sonuçları İstanbul'un göçmenlere toplumsal, ekonomik ve kültürel bütünleşme için gereken koşulları sağlayamamasına bağlar. Ünsal, bu çerçevede yöresel aidiyet duygusunun, İstanbul'un kültürel kimliğine her zaman meydan okuduğunu ve İstanbul'un Türk toplumunun "erime potası" olmadığını belirtir. (Ünsal, 1998)

Kurtuluş, daha önce gettolaşma bağlamında da değinildiği üzere, kentsel kimliklerin ortaya çıkmasında oturlan semt ya da konut bölgesinin önemine değinirken, "varoş kimliği"nden söz eder. Kurtuluş'a göre "gecekonducu kimliği" 1980'lerden itibaren toplumsal eşitsizliklerin derinleşmesi ve yerleşim tercihlerini netleştirmesi ile birlikte yerini varoş kimliğine bırakmıştır. Yazar, varoş kimliğini; iş ve barınma güvencesini kazanmış, kentin göreceli olarak planlı ve düzenli konut alanlarında oturan, eğitim ve sağlık hizmetlerinden daha iyi yararlanan kentli orta sınıf kimliğinin karşıtı olarak tanımlar. (Kurtuluş, 2003)

3.5.2.1 Yabancılaşma

Kentlileşme sürecinde, göçmenin yeni bir kimlik geliştirirken yaşadığı güçlük ve sıkıntıların, ya da içine girdiği kimlik bunalımının daha iyi kavranabilmesi açısından "yabancılaşma" ve "anomi" kavramlarının da kısaca ele alınması gerektiği düşünülmüştür.

Yabancılaşma, insanın çevresinden, işinden, emeğinin ürünlerinden ya da benliğinden uzaklaşma ya da ayrılma duygusunu dile getiren bir kavramdır. Yabancılaşmanın ortaya çıkışı, birkaç farklı biçimde olabilir. Bunların başlıcaları,

- Güçsüzlük: İnsanın geleceğini kendisinin değil, dış etkenlerin, yazgının, şansın ya da kurumların belirlediğini düşünmesidir.
- Anlamsızlık: Dünya olayları, kişiler arasındaki ilişkiler vb. gibi herhangi bir alanda etkinliğin kavranabilirlik ya da tutarlı bir anlam taşımadığı ya da genel olarak yaşamın amaçsız olduğu düşüncesidir.
- Kuralsızlık: Kurallara bağlılık duygusunun yokluğu ve davranış sapmalarının, güvensizliğin ve sınırsız bireysel rekabetin yaygınlaşmasıdır.
- Kültürel yabancılaşma: Toplumda yaygın yerleşik değerlerden kopma duygusudur.

- Toplumdan yalıtlanma: Toplumsal ilişkilerden dışlanma ya da yalnız kalma duygusudur.
- Kendine yabancılaşma: İnsanın şu ya da bu biçimde kendi gerçekliğini kavrayamamasıdır.

Durkheim, Tönnies, Weber ve Simmel gibi düşünürler; yabancılaşma ile kentleşme arasındaki ilişkiye dikkat çekerler. Adı geçen düşünürler, kentleşmeyle birlikte giderek yalnızlaşan modern insanın, kentlileşen bir kitlede kimliğini yitirdiğini, buna karşılık kentlerdeki örgütlere de güven duymadığını belirtirler. (Ana Britannica C. XXII: 275)

Sabırlı ve muhafazakâr davranışları içeren bir tarım kültüründen; yeni bilgilerin hızla özümsemesini ve risk almayı gerektiren şehir kültürüne geçiş yapan bir kişinin yabancılaşma yaşaması neredeyse kaçınılmazdır. Bu durumda, birey, cemaate sığırır. (Frager, 1996)

3.5.2.2 Anomi

Anomi, toplumda ya da bireyde, ölçü ve değerlerin çökmesi ya da amaç ve ülkü yoksunluğu sonucunda oluşan dengesizlik durumu olarak tanımlanmaktadır. Terim ilk kez Durkheim tarafından kullanılmıştır. Toplumsal bir sistem anomi durumunda olduğunda, ortak değerler ve anlamlar ne eskisi gibi anlaşılıp benimseniyor ne de onların yerine yeni değerler ve anlamlar konulabiliyor demektir. Böyle bir toplumda birçok birey, işe yaramazlık duygusu, amaçsızlık, duygusal boşluk ve umutsuzlukla tanımlanan psikolojik bir konuma itilir. Herhangi bir şey için çaba göstermek artık yararsız sayılır; çünkü ne için çaba göstermek gerektiğinin kabul edilmiş bir tanımı yoktur. Kültürel amaçlar kurumlarca karşılanamadığında birey suça itilir. Örneğin bir toplum bireylerini servet edinme yönünde özendirir, ama bunu sağlamaya yetecek araçları sunamazsa bu zorlama, birçok bireyin kuralları çiğnemesine yol açar. Artık tek düzenleyici mekanizma kişisel çıkar tutkusu ve cezalandırılma korkusudur. Anomi sonucunda bireyler işe yaramazlık duygusuna kapılırlar ve artık hiç kimseye güvenmez olurlar. (Ana Britannica C. II: 168)

Bir cemaatin üyesi olmak ve yardımlaşma ağlarına dâhil olmak, anomi duygusunu zayıflatmaktadır. (Frager, 1996)

3.5.3 Kent Yoksulluğu ve Yoksulluk Kültürü

Yoksulluk, bireyin yeme, içme, barınma, ısınma, eğitim ve sağlık vb. temel gereksinmelerini karşılayabilecek maddi olanaklardan yoksun olması durumudur. Yoksulluğun bir başka boyutu da dışlanma olgusudur. Yabancılaşma ve anomi kavramları ile yoksulluktaki dışlanma olgusu arasındaki ilişki dikkat çekicidir.

Yoksulluk, çoğunlukla süreklilik gösteren bir durumdur. Yeterli eğitim alamamış, kendisine düzenli gelir getirecek bir mesleği olmayan, dayanışma ağlarının dışında kalan bir bireyin yoksulluktan kurtulabilmesi neredeyse olanaksızdır. Yoksul ailelerin çocukları da genellikle yoksul olmaya mahkûmdur. Çünkü ailenin geçimine katkı sağlamak için küçük yaşta çalışmaya başlayan ve bu yüzden öğrenimini yarıda bırakmak zorunda kalan çocuklar da nitelikli bir iş gücü hâline gelme şansı bulamamaktadır. (Kıray: 150)

Yoksul insan ya işsizdir, ya da sosyal güvencesi olmayan işlerde çalışmaktadır. Yoksullar arasında sigortalı ücretli işlerde çalışanların oranı düşüktür.

Boratav'a göre, insanların büyük bir bölümünün "kıt kanaat geçindiği" kapitalizm öncesi toplum biçimlerinde bugünkü anlamıyla yoksulluk yoktu. Kavram olarak ve bir politika sorunsalı olarak yoksulluk modern kapitalizmle yaşittir. "Kendilerini yoksul kabul eden insanlar" giderek artmaktadır. Bu durum, üst gelir grupları ile alt gelir grupları arasındaki eşitsizliğin giderek derinleşmesinden kaynaklanmaktadır. (Boratav, 2005)

Yoksulluk ile dışlanma arasındaki ilişkiye dönülecek olursa; yoksulluk, kişinin gerek emek piyasasından, gerek siyasal süreçlerden, gerekse toplumsal ilişki ağlarından dışlanmasıdır. Yoksulluk deneyimi sadece bir gelir azlığı, temel kentsel hizmetlerden yoksun olma değildir, aynı zamanda alt sosyal statülü mahallelerde yaşama, kent mekânında marjinalleşme, sağlıksız çevre koşullarında yaşamını sürdürme, adalet, eğitim, sağlık hizmetlerinden daha az yararlanabilme, şiddete daha açık olma, yeterli güvenliğe sahip olmama durumudur. Bu bütünlük hem mekânsal düzeyde hem bireysel düzeyde yoksulluğun sürekli olarak yeniden üretilmesinin koşullarını yaratmakta, onu yaşayanlar için bir kader gibi algılanmasına yol açmaktadır. Yoksul bir ülkenin, gelişmemiş bir bölgesinin, fakir bir mahallesinde doğan bir çocuğun yoksul olma olasılığı çok yüksektir.

Yoksulluk, genellikle iki şekilde tanımlanmaktadır: 1) Mutlak yoksulluk: İnsanın biyolojik olarak ihtiyaç duyduğu kaloriyi ve gerekli diğer besin bileşenlerini alamamasıdır. 2) Göreli yoksulluk: Toplumda kabul edilebilir en aşağı tüketim düzeyinin altında kalınmasıdır. Günümüzde yoksulluk denildiğinde daha çok göreli yoksulluk kavramı anlaşılmaktadır. (Tekeli, 2000)

Türkiye'de 2004 yılı verilerine göre yaklaşık 900 bin kişi açlık sınırının altında yaşamakta, yoksulluk sınırının altındaki nüfus da 18 milyon kişiye ulaşmaktadır. Türkiye genelinde her yüz kişiden 1,29'unun açlık, 25,6'sının ise yoksulluk sınırının altında bulunduğunu açıklayan Türkiye İstatistik Kurumu'nun belirlemelerine göre en yüksek yoksulluk yüzde 40,88'le tarım sektöründe çalışanlar arasında yaşanmaktadır. Sanayi sektöründe çalışanlar arasındaki yoksulluk oranı yüzde 15,34, hizmetler sektöründe ise yüzde 12,36 olarak belirlenmiştir. (Cumhuriyet, 15.02.2006)

Işık ve Pınarcıoğlu'na göre kent yoksulluğunu yaratan en önemli sorun, toplumun formel kesiminin, üyelerine refah sağlama kapasitesini yitirmiş olması, bir anlamda formelin çöküşüdür. (Işık ve Pınarcıoğlu: 43)

3.5.3.1 Kentleşme ve Kent Yoksulluğu

Köyden kente göç ile kent yoksulluğu arasında yakın bir ilişki vardır. Yoksulluk nedeniyle kente göç eden ve yeterli vafsa sahip olmadığı için kentte düzenli iş bulamayan göçmen, kent yoksulu hâline gelmektedir.

Göçmenlerin barınma, iş bulma vb. konularda aile, akraba, hemşehri dayanışmasına başvurdukları bilinmektedir. Yoksul kesimler, bu tür dayanışma ağlarının dışında kalan gruplar arasından çıkmaktadır.

Daha önce “Gecekondu Halkının Kendi İçinde Katmanlaşması ve Kurulan İlişki Ağları” başlığı altında da belirtildiği üzere, yoksul gruplarını genellikle söz konusu ilişki ağlarına katılamadıkları için iş ve konut piyasası dışında kalan yaşlılar, dullar, erkek çocuğu olmayan aileler, mesleksiz göçmenler, Doğu ve Güneydoğu'dan gelenler, şehirde akrabaları olmayanlar vb. oluşturmaktadır. (Erder, 2001: 292–296)

Bununla birlikte kent yoksulluğunu yalnızca köyden kente göç edenlerle sınırlamak mümkün değildir. T. Şenyapılı'nın da dediği gibi “yoksulluğu kente göçenler yaratmadı... Yoksulluk temelde paylaşım boyutu ağırlıklı bir sistem sorunudur.” (Şenyapılı, T., 2000)

3.5.3.2 Yoksulluk Kültürü

İlk defa antropolog Oscar Lewis tarafından geliştirilen yoksulluk kültürü kavramı, genel anlamda yoksulluğun etkisi ile sosyal sistemin normlarından sapmayı ifade eder. (Bilgili ve Altan, 2003)

Yoksulluk kültürünün unsurları arasında, Lewis'e göre geçim sıkıntısından kurtulmak için sürekli bir çaba içinde olmak, alkolizm, aile içi şiddet, nikâhsız yaşama, hâkim sınıfların kurumlarına ve değerlerine tepki, devlete güvensizlik vb. gibi unsurların yanı sıra tevekkül ve inanç duygusunun güçlülüğü de yer alır. (Türkdoğan: 151–152, 157)

Kanaatkârlık ve azla yetinme giderek bir yoksulluk kültürü oluşturur. Bu kültürde, bu dünyaya ait çalışma yöntem ve teknikleri yerine olağan dışı, mistik ve metafizik araçlar tercih edilir. Yoksulluk himayeyi bir değer olarak üretir. Kendi ayakları üzerinde kalamayan vasıfsız ve mesleksiz insanlar himayeye yatkın ve hazır insanlardır. (Doğan, 2003)

Eğer bir toplumda yoksullukla birlikte güçlü bir sosyal dayanışma duygusu, bunu sağlayan kurumlar, aile ve akrabalık temelinde yardımlaşma varsa yoksulluk kültürü kavramı ile ifade edilen tutum ve davranışlar tehlikeli boyutlara ulaşmamaktadır. (Bilgili ve Altan, 2003)

Işık ve Pınarcıoğlu da Türkiye'deki kent yoksulluğu olgusunun Batı'daki sınıf altı (underclass) yoksulluktan farkının bu dayanışma ilişkileri olduğunu belirtirler. (Işık ve Pınarcıoğlu: 97)

3.5.4 Yeni Kent Kültürü: Tüketim Kültürü ve Arabesk

Kentlileşmenin kültürel bir değişim süreci olduğuna daha önce değinilmişti. Olağan koşullarda, kentlileşmenin, köyden kente göç edenlerce kırsal kültürün kimi unsurlarının zaman içinde terk edilmesi ve kentsel değerlerin benimsenmesi yolunda bir değişim olması

beklenir. Bu değişim sonucunda kentin yeni bireyleri, yukarıda “Kentsel Kùltür” başlığı altında açıklanan kente özgü yaşam biçimine doğru bir dönüşüm geçirecekler, yüz yüze değil anonim ilişkiler kuracaklar, cemaatlere dayalı olmayan bireysel kimlikler geliştireceklerdir.

Oysa Türkiye’deki durum bu modele uymamaktadır. Işık’ın da belirttiği gibi bugün Türkiye’de modernleşme literatürünün öngördüğü türde bir kent kùltürünün varlığından söz etmek mümkün değildir. Yine Işık’ın değerlendirmesiyle bugün Türkiye’de kentler, farklı kùltürlerin bir kolajı görünümündedir. (Işık, 1996)

Bu durumda göçmenlerin;

- Kendilerine model alabilecekleri köklü bir kent kùltürü bulamadıkları,
- Kentte iş ve konut başta olmak üzere ihtiyaçlarını karşılayabilme ve tutunabilme mücadelesini, hiçbir zaman kendilerini kabullenmeyen ‘kentliler’e rağmen yapmak zorunda kaldıkları, başka deyişle kente adım attıkları andan itibaren ‘kentliler’ ile bir çatışma ve gerilim ilişkisi içine girdikleri için köyde de kentte de görülmeyen yepyeni bir kent kùltürü geliştirdikleri söylenebilir.

Farklı bir ifade ile köy ile kentin bu biçimde ‘kùltürleşme’si, kentlileşme süreci sonucunda yeni bir ‘kùltürleşme’ye yol açmış ve aşağıda açıklanmaya çalışılacağı üzere, endüstriyel değerlere dayalı modern bir kent kùltürü değil, gösterişçi tüketime ve arabesk yaşam tarzına dayanan kendine özgü yeni bir kent kùltürü doğmuştur.

3.5.4.1 Tüketim Kùltürü

Tüketim toplumu, refah toplumunun bir özel üst aşamasıdır. Tüketim toplumunun sorunları, daha fazla tüketim, yani daha fazla tatmin anlayışından çıkar. (Kongar, 1992: 26) Küreselleşmenin bir sonucu olan “yükselen beklentiler devrimi” ve tüketim toplumu normları, çağımızın en önemli toplumsal ve kùltürel belirleyicilerinden biri olarak Türkiye’yi de etkilemiş; gösterişçi tüketim, toplumumuzun temel güdülerinden biri hâline gelmiştir. (Kongar, 2004: 429–430)

Televizyon da tüketim arzusunu pekiştirerek toplumun beklenti ufkunu genişletmekte, yetinmezlik duygusunu beslemektedir. (Oktay, 1996)

Kıray'ın dediği gibi, “Tüketim her zaman sosyal tabakalaşmanın bir göstergesidir. Modern sanayi toplumlarında artık yüz yüze temas kalmadığı, kimin ne olduğu belli olmadığı için tüketim kişinin yerini belirten bir gösterge niteliğini kazanıyor... Kişiler ait olmak istedikleri tabakaların tüketim normlarını uygulamaya çalışırlar. Giderek bu, tüketim toplumu denen toplumda yaşayış tarzını oluşturur.” (Aktaran Şenyapılı, Ö 1978: 61)

Toplum içinde belirli bir statü elde etmek amacıyla, güncel temel gereksinimleri ve kazanılan geliri çok aşan tüketim biçimine “gösterişçi tüketim” denilmektedir. (Şenyapılı, Ö 1978: 61)

Üst sınıfların kullandığı mal ve hizmetlerin (dayanıklı tüketim malları, tatile gitme vb.) alt sınıflar tarafından da elde edilebilmesi, alt sınıflardaki sınıf atlama özlemine cevap vermek açısından çok işlevsel bir yer sahibi olmuştur. Üst sınıfların sahip oldukları mal ve hizmetlere ulaşabilen alt sınıflar sınıf atladıkları izlenimini elde ettiklerinden, özellikle marka bağımlılığı oldukça etkin bir nitelik kazanmıştır. (Kongar, 1992: 19)

Günümüzde tüketim tarzları bir tür kimlik hâlini almıştır. Ruşen Çakır'ın yorumuyla Türkiye’de yurttaşlar tüketim tarzlarına göre kimlik edinmeye ve bu kimliği de, bu ölçüte göre diğerlerine sunmaya başlamışlardır. (Çakır: 74)

3.5.4.2 Arabesk

3.5.4.2.1 Umut Kültüründen Umutsuzluk Kültürüne: Arabesk Kültürün Doğuşu

Kente uyum süreci içinde, göçmenler, ilk geldikleri yıllarda kendi yaşamlarını eski kırsal yaşamla karşılaştırıp “görelî refah” duygusu yaşarlarken, 1960’lı yılların sonlarına doğru artık kendilerini kentli gruplarla karşılaştırarak “görelî yoksunluk” duygusu içine girmişlerdir. (Tekeli, 1994)

Umut kültürünün geçerli olduğu dönemde, genel olarak gelecekle ilgili iyimser beklentiler içinde olan gecekondulu halkı, yaşanabilir bir konuta ve kendi işyerine sahip olmayı (Karpat,

2003: 174), makul bir gelir seviyesine ulaşmayı; çocuklarının yüksek öğrenim görerek daha iyi bir yaşam seviyesi yakalamalarını ümit etmektedir. Geleceğe dönük iyimser bakış açısı ve köydeki yaşam koşullarının daha kötü olması nedeniyle, gecekondu halkı, geldikleri kırsal yerleşim yerlerine bir daha dönmeyi düşünmemektedir. (Kongar 2004: 573), (Karpat, 2003: 69)

Türkiye'nin kentsel nüfusu, toplumsal değişme açısından en dinamik ögeyi oluşturmaktadır. Büyük gelir ve servet farklılıklarının bir kentin fizik alanı ile sınırlı son derece küçük bir coğrafi bölgede yoğunlaşması, sürekli yükselen beklentiler ve her geçen gün, bu beklentilerin gerçekleştirilme olanaklarının daha da azaldığının bilincine varılması (Kongar, 2004: 28), umut kültüründen umutsuzluk kültürüne geçişin başlıca nedenleridir.

Peker de, ülkemizde iç göçle kentlere gelenlerde 1980'li yıllara kadar bir umut kültürünün var olduğunu, günümüzde ise bu kişilerde karamsarlık kültürünün hızla yayıldığını ve başat olma noktasına doğru ilerlediğini düşünmektedir. (Peker, 1999a)

1980 sonrasında enformel sektördeki hareketliliğin gerek hızının gerekse de kapsadığı alanın sınırlanması, özellikle, referans alanı artık kent ortamı olan genç alt gelir gruplarını daha iyi yaşam koşulları elde edebilecekleri konusunda umutsuzluğa sürüklemiştir. Bu durumda alt gelir grupları iç sosyal dayanışma ağlarına çekilmekte, parçalanmakta, kentin diğer kesimlerine karşı yabancılaşmaktadır. Alt gelir gruplarına, kentle bütünleşme konusunda açık tek kanal, kendi çevrelerinde izledikleri tüketim biçimine katılabilmektir. (Şenyapılı, T., 2000)

Devletin küçültülmesi programı doğrultusundaki uygulamalar ve bazı kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinin topluma ve piyasaya bırakılması, yoksulların devletten umutlarını kesmelerine ve sorunlarını gittikçe daha fazla içlerine kapanarak çözmelerine neden olmuştur. (Erder, 1998) Mexico City'nin gecekondu alanlarıyla ilgili olarak Eckstein, 1980 sonrası ekonomi politikalarının kamu hizmetlerinde yarattığı aksamanın, özellikle kentin çevresindeki gecekondu alanlarını "umut alanlarından çöküntü alanlarına" dönüştürdüğünü ileri sürmüştür. (Aktaran: Erder, 1998)

Kıray da, sorunu şöyle ortaya koyar: “Son derece düşük gelirli büyük kitlelerin, ne işlerinde ne gelirlerinde bir güven vardır. Güvenlik duygusu intibak için en önemli duygudur.” (Kıray: 25)

Kısacası, kentin, kentleşme sorunlarının çözümüne yönelik bir örgütlenmeden yoksun oluşu, sadece bu sorunların varlığını sürdürmesine değil, uyum engelleri yaratarak daha da ağırlaşmasına yol açmaktadır. (Sencer: 549)

3.5.4.2.2 Arabesk Kültürün Özellikleri

“Arabesk”, bir müzik terimi olarak batı müziğinin de Türk müziğinin de kuralları dışında gelişen bir müzik türü anlamına gelmektedir. Terim, kültürel anlamda ise, köyde de kentte de görülmeyen ve kentleşme ile birlikte oluşan yeni tür bir kent kültürü, kendine özgü bir yaşam biçimi anlamında kullanılmaktadır. Kente göç, kentsel yaşamın olanaklarından yararlanmak isteyen ailenin içinde bulunduğu tüm ilişkileri değiştirmektedir. Köydeki yüz yüze ve birincil tip dostluk ve akrabalık ilişkilerinin yerini, kentte, yazılı kurallarla düzenlenmiş ikincil tip ilişkiler almakta, örgüt ve kurumlarla karşı karşıya kalınmaktadır. Bütün bu oluşum ve değişimler sırasında, geride bırakılan köyle birlikte feodal değerler de önemli ölçüde terk edilmektedir. Buna karşılık gelinen çevrenin, sanayiye dayalı yeni kentsel değerleri de tam anlamıyla özümlememekte, iki arada bir derede kalan, kendine özgü bir değerler sistemi ve yepyeni bir kültür geliştirilmektedir. Umut kültüründen umutsuzluk kültürüne geçiş olarak da adlandırılabilir bu gelişme, kentli alt gelir grupları arasında “gemisini kurtaran kaptan”, “her koyun kendi bacağında asılır” gibi ilkelerin benimsenmesine yol açmıştır. İşte, kırsal kültürden kopmuş ama kentlileşmemiş, “bencil” ve “benmerkezci” bu yaşam biçimi, “arabesk kültür” olarak tanımlanmaktadır. Bu kültürün en önemli özelliği, bireyin çıkarlarını, tüm ilişkilerin ve değerlerin merkezi olarak görmesidir. (Kongar, 2004: 590–592)

Murat Belge'nin ifadesiyle, “Batıda içinde bulunduğumuz bu döneme bir ad takıldı bile: ‘Ben Çağı’ (‘Me Age’). Bireyin kendini hayatın merkezine koyması, kendini en temel ve vazgeçilmez öncül olarak algılaması ve bütün tarihî ve toplumsal düzeylere bu noktadan bakması.” (Belge, 1996)

Tekeli'ye göre, kentlere gelenlerin yaşadıkları kültürel dönüşüm; hem kentte tutunabilme amacı doğrultusunda savunmacı öğeler taşımakta, hem de göçmenlerin kendi müziklerini, kendi kültürel değerlerini piyasa mekanizmasının kanalları içinde sürekli olarak yeniden üretebilme ve yaygınlaştırabilme olanağı bulmaları nedeniyle bu dönüşüm eski kentliler tarafından bir saldırı olarak algılanmaktadır. (Tekeli, 2001: 51)

Lowenthal'a atfen popüler kültürü, yığınların belli bir zaman ve yerdeki sosyopsikolojik özelliklerinin göstergesi olarak tanımlayan Özbek, arabeski, popüler kültürün "modernleşmeye yanıt"ı olarak görmektedir. (Özbek, 2000: 25)

Stokes da, arabeski, devletin, halkın kültürel gereksinmelerine yanıt veremeyen batılı resmî bir kültür oluşturma çabalarına verilen bir karşılık olarak yorumlamak (Stokes: 157) suretiyle Özbek ile aynı görüşü paylaşmaktadır.

Belge'ye göre arabeskleşme, batılı kültürel değerlerle, geleneksel kültürel değerler arasındaki ikiliğin uzun bir süre gizli kalmış ucunun patlak vermesiyle, kitle kültürünün ürünü olarak ortaya çıkan bir oluşumdur. Bir ucuyla, halkın birkaç geleneksel değere sarılışını temsil eder, başka uzantılarıyla da tek başına kendini kurtarmaya, "köşeyi dönmeye" karar vermiş bireyin kapitalizm-içi saldırganlığını yansıtır. Belirleyici özelliği bu ülkede bilinen bütün estetik ölçülere sırt çevirmiş olmasıdır. Gerek içeriği, gerek biçimi bakımından "kaderci" görünümüne rağmen, bu altta yatan özün bir "protestocu" yanı vardır. Ortaya çıkan bu yeni kültürün özgün bir halk ürünü olduğunu söylemek güçtür. Ama halkın ihtiyaçlarına, önceki kültürel formlara göre daha iyi cevap vermektedir. (Belge, 1983)

Özbek, kent kültürünün bir ürünü olarak tanımladığı arabesk müziği, 1960'larda kentlere göç eden kırsal nüfusun, "çevreye uyumsuzluğu"nun değil, tam tersine çevreye uymasının, kentte tutunabilmenin yolunu bulabilmesinin ve "kırdaki geleneksel ortamı kente taşıyarak" değil, kentsel usullerin etkisi altında var olabilmenin ya da kente uyumun bir göstergesi olarak görmektedir. (Özbek, 2000: 26–27)

Gürbilek'in arabesk kültür ile ilgili yorumuna bir göz atılacak olursa; “belki de bu toplumun ezikliği, ancak gururu kırılmış, özgüvenini kaybetmiş bir erkeğin, (Orhan Genecebay'ın) sesinde dile getirilebilirdi. Ama 80'lerde artık bu ses yerini giderek başka bir sese bıraktı. İbrahim Tatlıses'in sesi artık yabancı topraklarda kendine güvenmeyi öğrenmiş, yabancı bir dili bozmayı, yabancılara kafa tutmayı öğrenmiş, yırtık, yırtmış bir ses.” (Gürbilek: 99)

Özbek de 1980'lerden sonra arabeskin toplumsal anlamının değiştiğini, “üvey evlat” konumundaki bir “alt kültür” olmaktan çıkıp, Türkiye'nin kentsel kültürünün en popüler parçası hâline geldiğini belirtir. (Özbek, 2000: 120–125) Özbek'e göre kent çevresindeki yoksulluğa ve ezilmeye karşı duyarlılığın azaldığı bu dönemde ve özellikle 1990'lardan sonra arabesk tartışması kültürel titreşimini yitirmiştir. (Özbek, 1999)

Ayvazoğlu, 1980'leri arabeskleşmenin inanılmaz bir turmanışa geçtiği yıllar olarak betimler. Ayvazoğlu'na göre, halk, resmî kültüre rağmen kendisi için bir kültür yaratmış; önceleri gettolarda bir alt kültür olarak yaşama savaşı veren arabesk, hızla popüler bir nitelik kazanarak büyük şehirlere kendi rengini vermeye başlamıştır. Alaturka, yerini 1980'lerde arabeske bırakmıştır. Entelektüel seviyede ilgiden uzak kalan gelenek, İslâmî değerlere bağlı kalan kitleler tarafından, anlaşılaksızın devam ettirilmiş, bu yüzden yozlaşarak büyük şehirlerdeki arabeskleşme sürecini hızlandırmıştır. (Ayvazoğlu, 1995)

Oktay'a göre, arabesk kültürün 80'lerden sonra aldığı görünümde ve iyice yaygınlaşmasında aynı yıllarda liberalizmin Türkiye'ye egemen olmasının yarattığı etkiler de göz önünde tutulmalıdır. (Oktay, 1996)

4 1950 SONRASI TÜRK ROMANINDA KENTE GÖÇ VE YOKSULLUK

4.1 Cumhuriyet Dönemi Türk Romanına Bir Bakış

Cumhuriyet dönemi romanı, başlangıçtan bu yana, gözleme ve yazarların yaşantılarına dayalı gerçekçi bir çizgi izlemiştir. (Enginün: 9, ÖnerToy: 11) Tanzimat döneminde başlayan köye ve Anadolu'ya açılma eğilimi, Cumhuriyet'ten sonra da Halide Edip Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Reşat Nuri Güntekin gibi yazarların öncülüğünde güçlenerek sürmüştür. (ÖnerToy: 11)

Roman yazarları, genel olarak yurt ve insan gerçeğine eğilmeyi, kentte ve köyde yaşanan toplumsal ilişkileri yansıtmayı amaçlamışlardır. Bu dönemde roman, yurdun bütün kesimlerini, bütün çevrelerini, insanların yansıtan bir ayna olmuştur. Çukurova'dan Ege kıyılarına, Doğu Anadolu'dan büyük kentlerin gecekondulu mahallelerine kadar yayılan çevreler, cephelerde savaşanlar, pamuk, tütün, tahıl üreticileri, süngerciler, fabrika işçileri, hapislerde yatanlar, gurbetçiler vb. romanlara konu edilmiştir. (Ertop, 1973)

Cumhuriyet dönemi romanının konu haritası içinde toplumsal yaşamımızdaki değişim ve dönüşümler önemli bir yer tutar. Romanın çevresi genişlerken içeriği de siyasal ve toplumsal bir nitelik kazanır. (Özdemir: 179)

Enginün de bu dönem romanını, geniş yelpazeli; siyasal ve toplumsal olayları öne çıkaran bir roman olarak değerlendirir. (Enginün: 10, 381)

Buradan yola çıkılarak Cumhuriyet dönemi romanında ana eğilimin toplumsal gerçekçi bir eğilim olduğu söylenebilir.

Öte yandan; romancılar arasında tarihsel dönemleri ve süreçleri arka planda tutarak topluma, insana, resmî ideolojiye sorgulayıcı, yorum getirici bir açıdan bakan yazarları ayrı bir kategoride değerlendirmek gerekecektir. Ahmet Hamdi Tanpınar'la başlatılabilecek olan bu çizgiye dâhil yazarlara Oğuz Atay, Adalet Ağaoğlu, Orhan Pamuk vb. örnek gösterilebilir. (Andaç, 2002b)

4.1.1 1950–1980 Dönemi

Cumhuriyet Dönemi romanının toplumsal gerçekçi niteliği, yayımlanan roman sayısında belirgin bir artışa sahne olan 1950 sonrasında (Önertoy: v) daha da belirgin bir hâle gelmiş, romancılarımız 1950’yi izleyen dönemde özellikle Anadolu ve köy gerçeğine ağırlık vermişlerdir.

Bu dönem romanında toplumsal yapıdan kaynaklanan çatışmaların ağır bastığı görülür. (Moran, 2003: 7–8) Moran, önceden daha çok Batılılaşma sorunsalını işleyen Türk romanının 1950’lerden itibaren toplumsal katmanların birbirleriyle olan çıkar çelişkilerini, güçlü-güçsüz karşıtlığını konu aldığını belirtir. Moran’a göre romancıların, konularını işlerken benimsedikleri bu yeni tutumun oluşmasında, ülke ekonomisinde meydana gelen gelişmeler sonucunda toplumsal katmanlar arasındaki çıkar çelişkilerinin görünür hâle gelmesi, bir başka deyimle varlıklı-yoksul ayrışmasının berraklaşması gibi toplumsal; Anadolu kökenli yazarların, bu arada Köy Enstitüsü çıkışlıların, yapıtlarında köyde veya şehirde yaşayan güçsüz toplumsal kesimlere vurgu yapmaları gibi yazınsal etmenler rol oynamıştır. (Moran 2003: 8–19)

Genel bir değerlendirmeye, 1950 sonrasında Anadolu’yu işleyen romanların, gerçekçi bir biçimde çizdikleri çevre ve yaşam koşullarında güçsüzlerin başkaldırılarını, savaşımalarını sergiledikleri söylenebilir. (Moran 2003: 315–323)

Yukarıda da belirtildiği gibi Cumhuriyet Döneminin ve bu arada 1950–1980 aralığının romandaki öteki eğilimi; toplumsaldan çok bireysele, gerçeklikten çok yoruma öncelik verilmesi olmuştur. Moran; bu kategoride yer verdiği Oğuz Atay ve Yusuf Atılgan gibi yazarların, her ne kadar bireyselliğe odaklansalar da, aslında bireyin kendi kişisel sorunlarına ışık tutmayı değil, toplumdan dışlanan ve yalnızlaşan bireylerin kültürel düzeydeki isyanlarını dile getirmeyi amaçladıklarını ifade eder. (Moran 2003: 323–324)

4.1.2 1980 Sonrası Dönem

Moran’a göre 1980 sonrası romanının göze çarpan özelliği, yazarların toplumsal sorunlardan çok biçim sorunlarına eğilmeleridir. Moran, bu yargının dönemin tüm

yazarları için olmasa bile Latife Tekin, Pınar Kür, Orhan Pamuk, Bilge Karasu gibi yazarların dâhil oldukları akım için geçerli olduğunu düşünür. (Moran 2001: 33–34)

Moran, 1980’li yıllarda Türk romanında meydana gelen bu değişimin nedenlerini açıklarken; 12 Eylül sonrasında toplumda benimsenen, bireysel çıkarlara dayalı yeni değerler sistemi içinde siyasal ve toplumsal kaygıların ikinci plana düşmesi ve aynı yıllarda dünyada ortaya çıkan “yeni roman” anlayışının Türkiye’yi etkilemesi noktaları üzerinde durur. Moran’a göre postmodernist öğeler barındıran yapıtlarını 1970’li yıllarda veren Oğuz Atay 1980 sonrası döneminin habercisidir.

Moran, yukarıda belirtildiği gibi, toplumsal sorunlardan çok biçim sorunlarına öncelik veren 1980 sonrası romanlarının ortak yanını “gerçekçilikten kaçış” ve “postmodernizm” olarak niteler. (Moran 2001: 49–57)

Oktay da, 1980’lerden sonra artık, önceden olduğu gibi toplumsal ve siyasal sorunlara öncelik veren, kapitalistleşme sürecinin yol açtığı çalkantıları irdeleyen, kır ve kent yaşamını belli bir tarihsel bağlam içinde dillendirmeye çalışan romanlara pek rastlanmadığını belirterek, Moran ile aynı görüşü paylaşır. (Oktay, 1996)

Enginün, 1980 sonrası Türk romanında asıl temanın “yalnızlık” olduğunu düşünür. Adı geçen yazara göre insanın her şeye güveninin sarsıldığı bu dönemde, edebiyat da insanın kendi kendisine sığınmasını anlatır. (Enginün: 10)

Türkeş’in bu tartışmaya katkısı ise; yukarıdaki görüşlere paralel biçimde 1980 sonrası romanında toplumsal bir sorun olarak yoksulluğun silikleştiğini, bunun yerine zenginlik imgeleriyle yüklü, tüketim toplumu mantığını sindirmiş metinler üretildiğini belirtmesidir. (Türkeş, 2001)

4.2 1950 Sonrası Türk Romanında Kente Göç ve Yoksulluk Temaları

1950 sonrası romancılığımızda kente göç ve yoksulluk temalarının, genel olarak, köy romanları da yazan Anadolu kökenli romancılar tarafından işlenmesi nedeniyle, bu bölümde “Köy Romanı” konusuna kısaca değinilecektir.

4.2.1 Köy Romanı

Cumhuriyet dönemi romanında, 1940'lı yıllardan itibaren, romanda gerçekçiliğin bir uzantısı olarak değerlendirilen köye ve köy insanına yönelik başlamıştır. Köy romanı, romana köyün ve köylünün sorunlarını taşımada güçlü bir işlev görmüştür. Köy ve köylü ile ilgili sorunlar, ekonomik hayattan gelen güçlükler, işsizlik, köylünün topraksız oluşu ve bu yüzden çıkan kavgalar, toprağın bir mücadele aracı hâline getirilmesi, susuzluk, tefecilik, sağlık sorunları, eğitimin yetersizliği ve ilkel koşullarda sürdürülmesi, bilgisizlik ve neden olduğu her türlü olumsuzluk, köylünün sosyal yapı ya da nüfus çevreleri karşısında güçsüz oluşu, ezilmesi ve kan gütme gibi sorunlar; aşağı yukarı bütün evrelerinde köy romanlarının başlıca konuları olmuştur. (Kaplan, 2002)

Önertoy da 1950 sonrası romanında en çok ele alınan toplumsal konunun köy gerçeği olduğunu tespit eder. (Önertoy: 329)

Köyü ve köylüyü konu alan romanların sayısındaki artışta Köy Enstitüsü mezunu yazarlar ve özellikle *Bizim Köy* adlı kitabıyla Mahmut Makal önemli pay sahibi olmakla birlikte, Sabahattin Ali'nin *Kuyucaklı Yusuf* (1937) adlı romanı da bu gelişmede öncü bir rol oynamıştır. (Moran 2003: 15–19) Kurdakul ise “köy romanı” diye adlandırılan romanların öncüsü olarak Reşat Enis Aygen'in *Toprak Kokusu* (1944) romanını görür. (Kurdakul: 77) Romancılar, köy mekânını yoksulluğun, cehaletin, ilkel yaşam koşullarının hüküm sürdüğü, insanların sömürüldüğü bir yerleşim alanı olarak betimlerler. Bu romanlarda kasaba ya da kent ise egemen sınıfın o bölgedeki güç merkezidir. Bu yüzden kimi romanlarda güçlü-güçsüz karşıtlığı, şehirli-köylü karşıtlığına dönüşür. (Moran 2003: 315–323)

Köy romancılarına, köy konusu üzerinde gereğinden fazla durmaları, köy gerçeğini bireyselliği olmayan tiplerle sergilemeleri, bildik öyküleri sürekli yineleyerek şematizme düşmeleri (Moran 2003: 15–19); şehirleşme ve sanayileşme sürecindeki köylüleri hazır sosyolojik modellere göre değerlendirmeleri (Enginün: 286) yönünde eleştiriler yöneltmiştir.

Köyü yazan romancılardan Yaşar Kemal ve Orhan Kemal'in Çukurova ve Toroslari, Kemal Tahir'in Orta Anadolu'yu, Samim Kocagöz'ün Söke dolaylarını, Kemal Bilbaşar'ın Doğu Anadolu'yu, Fakir Baykurt'un Burdur ve Ankara'yı, Talip Apaydın'ın İç-Batı Anadolu'yu ele aldıkları görülür. (Ertop, 1973)

Köy romanı 1970'li yılların ortalarına dek azalarak da olsa sürmüştür. (Önertoy: 331)

4.2.2 Köyden Kente Göç ve Yoksulluk

Köy romanını izleyerek romanımızda; köyden kente göç, şehirlerin kenar mahallelerinde yaşayan yoksulların ve orta hâlli insanların çektiği geçim sıkıntıları, gecekondu yaşamı gibi temaların giderek daha yaygın biçimde işlenmeye başladığı görülür. (Önertoy: 329; Enginün: 241-242)

Romancılarımız bir yandan köy gerçeğini dile getirirken, öte yandan da çeşitli nedenlerle köyden kasabaya veya şehre göç eden köylüleri romanlarına konu etmişlerdir. Köylüyü kente göç etmeye yönlendiren ve bu çalışmanın ilgili bölümünde ayrıntılı olarak yer verilen nedenler, kente göç konusunu işleyen romanlarda da aynı şekilde izlenebilir.

Az topraklı, toprağını türlü olanaksızlıklar nedeniyle gereği gibi işleyemeyen, köyde geçimini sağlayamayan köylüler büyük kentlere çalışmaya giderler. (Özdemir: 188)

Köylü, şehre gelir gelmez kalacak yer ve iş bulabilmek için hemşehrilerini arar. Göçmenlerin evli olanları şehrin çevresindeki gecekonduarda, bekârlar da hanlarda veya ucuz kiralık odalarda yaşarlar. Göçenler, ücretleri az olsa da, para biriktirmeyi başarır, biriktirince iyi elbiseler satın alır, şehirlilere benzemeye çalışırlar. (Karpaz, 1971: 73)

Büyük kente göçen ailelerin, değişik etkiler altında dağılışı, şehir yaşamışının aile bireyleri arasında meydana getirdiği uzaklaşma ve çözümler, aile yapısında yoksulluk nedeniyle oluşan dağılmalar bu dönemde romancılarımızın işledikleri temalar arasında yerlerini alırlar. (Okur, 2002)

Türk roman ve öyküsünde kentleşme konusu işlenirken üzerinde durulan konulardan biri de kente göç sürecinde köy ve kent kültürlerinin karşılaşmaları sonucu ortaya çıkan kültür şoku ve uyum güçlükleridir. (Özer, S., 1983)

Kent yaşamını konu edinen yazarlarımız daha çok gecekondu üstünde yoğunlaşmışlardır. Romanlarda gecekonduya ve gecekonduya bakış genellikle olumludur. Gecekonduların yıkımı korkusu eserlerde sıklıkla yansıtılır. (Şenyapılı, Ö 1983)

Gecekonduların ortaya çıkışı ile romanlara konu olması neredeyse eş zamanlıdır. Gecekondu, romanlarda yoksulluğu simgeleyen bir mekân olarak yer alır. (Türkeş, 2001)

Büyük kentlerin kıyı mahallelerinde yaşayan, ya da buralara köyden gelmiş insanların yaşantılarını konu alan romanlarda, günlük yaşamın ağırlığı altında ezilen, ekmeğin ardına düşmüş insanlarımızın yaşamları anlatılır. (Özdemir: 191–192)

Sözü edilen olguya, büyük kentlerdeki “küçük adam”ın yaşama savaşı da denilebilir. Bunlar yoksul, kimsesiz ve güçsüz insanlardır. Göçmenler, tütüncüler, şoförler, çingeneler, emekli memurlar, işçiler, öğrenciler vb. roman kişilerini oluştururlar. “Küçük adam” bir başka açıdan, toplumda yerini bulamayan kişidir, karamsarlıklar içinde kıvranır durur. (Parlatır, 1973)

4.2.2.1 Kente Göç ve Yoksulluk Temalarını İşleyen Başlıca Yazarlar ve Romanları

1950 sonrasında yayımlanan ve kente göç ve yoksulluk temalarını işleyen romanların başlıcaları, aşağıda yazarların doğum tarihlerini esas alan bir sıralama ile verilmiştir:

Hasan İzzettin Dinamo (1909–1989)

Daha çok Kurtuluş Savaşı'nı konu alan romanlarıyla tanınmıştır. (Ana Britannica, C. VII: 289)

Koyun Baba (1976); *Musa'nın Gecekondu* (1976): Gecekondu bölgesinde yaşayan halkın başlarını sokacak bir yer sahibi olmak için çırpınışlarına, bundan yararlanarak zengin olanlara değinilir. (Önertoy: 169)

Reşat Enis Aygen (1909–1984)

Toplumun alt katmanlarına inerek, sosyal ve moral sefaletleri deşen sert, hırçın romanlar yazmıştır. (Necatigil, 1998: 312)

Ağlama Duvarı (1949): Romanda öteki konuların yanı sıra İkinci Dünya Savaşı'nın sıkıntıları içinde kıvranan kenar mahalleler, Kazlıçeşme'deki gecekondu gibi kesimler ele alınır. (Necatigil, 1997: 16)

Kemal Bilbaşar (1910–1983)

Ekonomik, teknik gelişmeden payını alamayan, ona ayak uyduramayan köylünün durumunu işlemiştir. (Ana Britannica, C. IV: 206)

Başka Olur Ağaların Düğünü (1972): Romanda köy ve kasaba yaşayışı karşılaştırılır. Küçük bir kasabada savaş zengini olanlar, çiftçinin yeni tarım araçlarını kullanmaya başlaması, köylerin kasaba, kasabaların kent biçiminde büyümesi, bu büyüme sonucu yaşayışta ortaya çıkan değişikliğe ayak uyduramayanlar verilir. (Önertoy: 69)

Kemal Tahir (1910–1973)

Konularını Çankırı, Çorum dolaylarından, cezaevi yaşantılarından, Kurtuluş Savaşı'ndan, eşkıya menkıbelerinden alan romanlarında köy düzen ve sorunlarını incelemiştir; yerli dekor ve renkleri kullanarak gerçek bir Anadolu romanı oluşturmuştur. (Necatigil, 1998: 222)

Sağırdere (1955): Çankırı'nın Yamören köyünden Mustafa, sevdiği kız başkasıyla evlenince Ankara'ya çalışmaya gider. Bir süre işsiz kalır, sonra taşçı Cemal Usta'nın yanına çırak girerek ustalığa kadar yükselir, para kazanır. Ancak, köyünün özlemine dayanamayıp geri döner. (Necatigil, 1997: 314) *Düğün ve Gurbet* başlıklı iki bölümden oluşan *Sağırdere*'de romanın başkişisi Mustafa'nın köy ve kentteki yaşamı öykülenir. Birinci bölümde Yamören insanları, yaşanan tarih kesiti içinde sergilenirken, ikinci bölümde ağırlık, kente göç eden Mustafa'nın şehirdeki iş ve yaşam koşullarına kayar. Köyünde geleneksel kuralların biçimlediği insan, başkentte iş, barınak, iletişim, güven duyma gibi sorunlarla tek başına savaşmak zorundadır. (Kurdakul: 84)

Körduman (1957): *Sağırdere*'nin başkişisi Mustafa'nın sıla özlemine dayanamayıp yeniden köye dönüşünün romanıdır. (Kurdakul: 84)

Orhan Kemal (1914–1970)

Bu çalışmanın ilgili bölümünde Orhan Kemal ve yapıtlarına ayrıntılı olarak değinilecektir.

Muzaffer Arabul (1917–1997)

Toplumcu şiirleriyle tanınmıştır. (Necatigil, 1998: 47)

Çakrazlar (1967): Yazarın tek romanıdır. Tüm bireyleri çalıştığı hâlde geçim sıkıntısından kurtulamayan bir ailenin sorunları anlatılır. (Necatigil, 1997: 98)

Oğuz Özdeş (1920–1979)

Daha çok aşk ve tarih konulu romanlar yazmıştır. (Necatigil, 1998: 297)

Gecekondu Rüzgârı (1960): Gecekonduvardaki cehalet ve yoksulluk sorununu ele alır. (Sevinç: 264)

Oktay Akbal (1923-)

Hikâye ve romanlarında ince duygulu, aydın bir orta sınıf insanının toplumla olan uyumsuzluklarını ve bireysel umutsuzluklarını işlemiştir. (Necatigil, 1998: 25)

Garipler Sokağı (1950): Varlıklı bir ailenin oğlu olan üniversite öğrencisi Salih ailesinden ayrılarak genellikle orta hâlli halkın yaşadığı bir sokakta kiraladığı odaya yerleşir. Romanda Salih'in bu sokaktaki insanlarla olan ilişkileri anlatılır. Sokak, yerine büyük bir cadde açılmak üzere kamulaştırılınca, halk başka semtlere göç etmeye başlar, Salih de oradan ayrılır. (Necatigil, 1997: 155)

Nezihe Meriç (1925-)

Toplum içinde yalnızlığını sürdüren genç kız ve kadınları anlatmadaki başarısı ile tanınmıştır. (Necatigil, 1998: 251)

Alağün Çocukları (1976): Aynı köyden olan Hüsün ile Güzel evlendikten sonra hayatlarını kazanmak için kente göç ederler. Bir apartmanda kapıcılık bulurlar. Hüsün kapıcılık yapmakta, Güzel de evlere temizliğe gitmektedir. Bir yıl sonra doğan oğulları Ali büyür ve okula başlar. Çevrede gecekondular yapılmaktadır. Aile bir gecekonduyu edinme hayalleri kurarsa da gelirleri buna yetmez. Ali apartmandaki öteki çocuklarla arkadaşlık kurar. Bazı aileler, çocuklarının kapıcı çocuğu ile arkadaş olmasını istemezler. (Necatigil, 1997: 21)

Talip Apaydın (1926-)

Köy Enstitülü yazarlar kuşağından olup, konularını köy ve kasaba olaylarından alan hikâye ve romanlarıyla tanınır. (Ana Britannica, C. II: 238)

Sarı Traktör (1958): Roman, traktörün tarımsal üretimde sağlayacağı kolaylıkları vurgulayarak köylülerin traktöre olan tutkularını işler. (Naci: 446)

Emmioğlu (1961): Kendisini büyüten amcası tarafından köyden kovulan Battal, köyden ayrılıp kaçak olarak bir yük trenine biner ve yakındaki bir kasabaya gider. Önce hamallık, seyyar satıcılık gibi işler yapan Battal, tanıştığı Kebapçı Mahmut'tan kebabçılık işini öğrenir ve durumunu düzeltir. Buna karşılık köydeki amcası ve ailesi yoksulluktan kurtulamamışlardır. (Necatigil, 1997: 145)

Kente İndi İdris (1981): Romanda Yozgat'ın bir köyünden Ankara'ya iki çocuğu ve karısıyla gelen İdris'in Ankara'daki yaşayışıyla birlikte gecekonduyu sorunu, düzensiz kentleşme konuları ele alınır. (Önertoy: 123–124)

Fakir Baykurt (1929–1999)

Köy Enstitülü yazarlardandır. Köyü işleyen, gerçekçi hikâye ve romanlarıyla tanınmıştır. (Ana Britannica, C. III: 540)

Irazcanın Dirliğı (1961): Burdur'un Karataş köyünde yaşayan Kara Bayram, oğlu Ahmet'e yapılan bir tecavüz girişiminden sonra köyde huzur kalmadığını düşünerek annesi Irazca'nın direnmesine karşın eşi ve çocuklarını alıp şehre göç eder ve eşiyle birlikte

Burdur Memleket Hastanesi'nde çalışmaya başlar. Oğlu Ahmet ve kızı Haççe'yi de okula yazdırır. (Necatigil, 1997: 189)

Köygöçüren (1973): Romanda köylü ve kentli karşılaştırılarak köylü-kentli kopukluğu, kentlilerin köyün sorunlarına olan uzaklığı konu edilir. (Önertoy: 130)

Kara Ahmet Destanı (1977): *Irazca'nın Dirliği* romanının devamıdır. Ahmet'in kentte büyümesini, ortaokul ve liseden sonra Ankara'ya üniversiteye gitmesini, katıldığı bir öğrenci eylemi nedeniyle hapse girmesini, daha sonra da köyüne dönüp muhtardan intikam almasını anlatır. Ailenin kentteki yaşamı, uyum sorunları ve ekonomik çıkmazlar yüzünden mutsuzluk doludur. (Önertoy: 128–129, Özer, S., 1983)

Tarık Dursun K. (1931-)

Hikâye ve romanlarında daha çok işçi, esnaf ve küçük memurların hayat savaşlarını işlemiştir. (Necatigil, 1998: 203)

Sabah Olmasın (1967): 1960'ta yazılmış olan romanda olaylar İstanbul'da Kazlıçeşme dolaylarındaki gecekonducularda geçer. Yeni evli Kemal ve Nevin çifti için bir gece elbirliğiyle bir gecekondu yapılır. Fakat yakındaki bir fabrika araziyi satın almış ve arazideki gecekonducular için yıkım kararı aldırılmıştır. Yıkıma Kemal'in gecekonduculardan başlanır. Mahalleli tren hattı ötesinde şimdilik buldukları bir yere yerleşmeye hazırlanmaktadır. (Necatigil, 1997: 311)

Muzaffer İzgü (1933-)

Romanlarının konusunu kendi yöresi olan Adana ve çevresinden alan yazar, güçlü bir gözlemciliğin ürünü olarak o yöredeki köylü ve memurun, gecekondu halkının yaşam kaygalarını mizah unsurunu kullanarak yansıtmıştır. (Önertoy: 202)

Gecekondu (1970): İlk romanıdır. Güney Anadolu kentlerinden birinin çevresinde gecekondu halkının yoksul yaşantısı, evlerinin bir gün belediye tarafından yıkılma korkusu ve korktukları başlarına geldiği zamanki çaresizlikleri anlatılır. (Önertoy: 203)

Halo Dayı ve İki Öküz (1973): Halo Dayı ve oğlu İdris İstanbul yollarına düşerler. Halo Dayı'nın amacı, iki öküz satın almaya yetecek parayı kazanmaktır. İdris ise kentli kadınlarla tanışmayı düşünmektedir. Kentte başlarına olmadık işler gelir. Sonunda Halo Dayı iki öküz almayı başarır. İdris de kentli bir kadınla evlenir. Halo Dayı köyünün değerlerini koruma, İdris ise bir an önce şehirli olma kaygısındadır. Halo dayı ile oğlunun karşılaştıkları zorluklar işlenirken, ailelerini köyde bırakıp kente çalışmaya gelenler arasındaki yakınlaşma ve dayanışma da sergilenir. (Önertoy: 203)

Demirtaş Ceyhun (1934-)

Yapıtlarında, çağdaş toplumun sorunlarına eğilmiştir. (Necatigil, 1998: 105)

Asya (1970): Şeyh Sait ayaklanmasına katılmış bir adamın oğlu olan Abuzer ve kızı Asya'nın başından geçenler anlatılır. Baba kız bir gecekonduda yaşarlar. Çevreye yeni gecekonduların yapılmasıyla, evlerinin yıkılacağı endişesi ve gerilimi içine girerler. Yıkıma karşı evlerini savunmaya kararlıdır. (Necatigil, 1997: 34)

Oğuz Atay (1934–1977)

Toplum kurallarıyla çatışan aydın kişilerin iç dünyalarını ele alan romanlar yazmıştır. (Necatigil, 1998: 60)

Tehlikeli Oyunlar (1973): Otuz beş yaşlarındaki bir aydının, içinde bulunduğu toplumsal çevreye uyum sağlayamaması üzerine bir gecekondu mahallesine yerleşerek, orada kendine gerçek dışı bir dünya kurmasını ve sonunda da intihar etmesini anlatır. (Necatigil, 1997: 363)

Behzat Ay (1936–1999)

Toplum sorunlarını konu edinen hikâye ve romanlar yazmıştır. (Necatigil, 1998: 62)

Dor Ali (1966): Düzlek köyünden Dor Ali'nin, evini tarlasını dağıtıp ailesiyle Samsun'a göçünü, orada arabacı ve küfeci olarak ekmeğini kazanma direncini anlatır. (Necatigil, 1997:127)

Sevgi Soysal (1936–1976)

Bireysel sorunları ve toplumsal olayları gerçekçi bir biçimde ele almış, titiz gözlemciliği ve yergili anlatımıyla dikkati çekmiştir. (Ana Britannica, C. IXX: 600)

Yenişehir’de Bir Öğle Vakti (1973): Ankara gecekondularını; küçük burjuva kökenli Doğan ve gecekonduda yaşayan Ali’yi -sınıfsal aidiyetin bir metaforu olarak- mekânsal farklılık içinde anlatır. (Türkeş, 2001)

Yılmaz Güney (1937–1984)

Daha çok sinemacı kimliğiyle tanınmış, senaryoların yanı sıra hikâye ve romanlar da yazmıştır. (Necatigil, 1998: 175)

Boynu Bükük Öldüler (1971): Kadir Ağa’nın çiftliğinde büyüyen ve çalışan Halil’in askerden döndükten sonra Ağa’dan ve topraktan koparak hayatını kentte kurmaya karar vermesini anlatır. (Necatigil, 1997: 79)

Aysel Özakın (1942-)

Yapıtlarında özellikle köyden büyük şehre göçenlerin başlarından geçen olaylarla şehir-köy, şehirli-köylü farkını vurgulamıştır. (Enginün:357)

Gurbet Yavrum (1975): Romanda, büyük şehre göçen, birçok işe girip çıkan, ama hiçbir işte tutunamayıp Kanada’ya giden bir babanın ve aile bireylerinin geriye dönüşlerle anlatılan yaşamları konu edilir. (Enginün: 357; Taner ve Bezirci: 368)

Kemal Ateş (1946-)

Öykü ve romanlarında gecekonduların insanlarının yaşantılarını anlatmıştır. (Necatigil, 1998: 60)

Toprak Kovgunları (1981): Romanda, köyden kente göç, kent yaşayışına uyumsuzluk, kentin karmaşık yapısı içinde yaşam kavgalarını sürdürmeye çalışan yoksul insanlar anlatılmaktadır. (Önertoy: 213–214)

Latife Tekin (1957-)

Latife Tekin ve yapıtlarına ilişkin ayrıntılı bilgi, bu çalışmanın ilgili bölümünde verilecektir.

Metin Kaçan (1961-)

Marjinal toplum kesimlerini ele aldığı yapıtlarıyla tanınmıştır.

Ağır Roman (1990): İstanbul'un, marjinal insanların yaşadığı bir kenar semtinde, içinde yaşadığı toplumu şiddet aracılığıyla protesto eden, uyuşturucu ve cinsellik tutkunu bir kişinin başından geçenleri anlatır. (Ecevit: 213)

5 ORHAN KEMAL

5.1 Yaşamı

Asıl adı Memed Raşit Öğütçü olan Orhan Kemal 15 Eylül 1914 tarihinde Ceyhan'da doğmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 1920–23 arasında Kastamonu milletvekilliği, ayrıca 1920'de kısa bir süre Adliye Vekilliği yapan ve 1889–1949 yılları arasında yaşayan Abdülkadir Kemali (Öğütçü) Bey'in oğludur. Annesi Azime Hanım köken olarak Bulgaristan göçmeni bir aileye mensup ve Adana doğumlu olup 1889–1961 yılları arasında yaşamıştır.

Hukuk öğrenimi gören Abdülkadir Kemali Bey, okulu bitirdikten sonra Siirt Savcı Yardımcılığı'na atanmış, babasının akrabalarından olan Azime Hanım ile evlenmiştir. Bir süre sonra yükselerek bugünkü adı Mustafakemalpaşa olan Kirmasti kaymakamlığına atanmış, ancak iki ay sonra istifa etmiş ve ailesiyle birlikte Ceyhan'a dönmüştür. Daha sonra İttihat ve Terakki Partisi Bilecik "kâtib-i mesulü" olmuş, ardından gönüllü olarak Çanakkale savaşlarına katılmıştır. Topçu teğmeni olarak cephede çarpışırken 1914 Eylülünde oğlu Memed Raşit dünyaya gelmiştir. Mütarekeden sonra Adana'nın Fransızlar tarafından işgal edilmesi üzerine Abdülkadir Kemali, ailesini önce Niğde'ye, 1918 yılında da Konya'ya taşımıştır. Aile, Abdülkadir Kemali'nin 1920 yılında Birinci Büyük Millet Meclisi'nde Kastamonu milletvekili olarak görev alması üzerine Ankara'ya taşınmıştır. Abdülkadir Kemali, 3 Mayıs 1920'de Vekiller Heyeti'nde Adliye Vekili olarak görev almıştır. 1923 yılında milletvekilliği sona erdikten sonra Adana'ya dönmüş ve Toksöz Gazetesi'ni çıkarmaya başlamıştır. Bir yazısı nedeniyle tutuklanmış ve İstiklâl Mahkemesi'ne verilmiştir. Gazetesi 6 Mart 1925 tarihinde Bakanlar Kurulu Kararıyla kapatılan Abdülkadir Kemali, on bir ay süren tutukluluktan sonra Adana'da avukatlığa başlamıştır. Abdülkadir Kemali, 26 Eylül 1930'da Adana'da Ahali Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuş ve Ahali adlı bir gazete çıkarmaya başlamıştır. Uyarılara rağmen partisini kapatmayan ve 1931 baharında ailesiyle birlikte Suriye'ye kaçmak zorunda kalan Kemali, ailesiyle birlikte Beyrut'a yerleşmiştir.

Bu sırada ortaokul son sınıfta okumakta olan ve okulunu yarıda bırakan Orhan Kemal, bir süre Beyrut'ta bir basımevinde işçi olarak çalıştıktan sonra 1932 Haziranında tek başına Adana'ya dönmüş ve babaannesi ile yaşamaya başlamış, 1935 yılında da Milli Mensucat

Fabrikası'na kâtip olarak girmiştir. Bu arada ana babası ve üç kız kardeşi iki yıl kalacakları Kudüs'e taşınmışlardır. Orhan Kemal, Milli Mensucat Fabrikası'nda çalışırken, 5 Mayıs 1937 tarihinde aynı fabrikada işçi olan 1922 Zagreb doğumlu, *Cemile* ve *Dünya Evi* adlı romanlarının kahramanı Nuriye Hanım ile evlenmiştir. Nisan 1938'de altı aylık askerlik görevini yapmak üzere Niğde'ye giden Orhan Kemal, tezkere almasına kırk gün kala "yabancı rejimler lehinde propaganda yaptığı" gerekçesiyle yargılanmış ve 1939'da beş yıl hapse mahkûm olmuştur. Bu arada babası Abdülkadir Kemali Bey 1939 yılında Türkiye'ye dönmüştür. Kayseri cezaevinde yatmakta olan Orhan Kemal, babasının girişimleriyle önce Adana, daha sonra Bursa cezaevine nakledilmiştir. Bursa cezaevinde Nazım Hikmet ile tanışmış ve burada Nazım Hikmet'ten Fransızca, ekonomi, politika, felsefe ve edebiyat dersleri almıştır. 26 Eylül 1943 tarihinde cezaevinden çıktıktan sonra Adana'ya dönerek çeşitli işlerde çalışmıştır. Mahkûmiyeti nedeniyle yarım kalan askerliğini 1945'te Kilis'te tamamlamıştır. Adana'daki son işi Verem Savaş Derneği'nde memurluktur.

Orhan Kemal, 1950'de eşi ve çocuklarıyla birlikte İstanbul'a göç etmiştir. Önce geçici olarak bir arkadaşının evinde kalmışlar, daha sonra Fener'de bir ev kiralamışlardır. Oturdıkları evin satılması üzerine 1952'de Unkapanı'na taşınmışlardır. Orhan Kemal, İstanbul'da geçimini yalnızca yazarlıkla sağlamaya çaba göstermiş, ancak sürekli geçim sıkıntısı çekmiştir. Sovyetler Birliği'nde yayımlanan eserlerinin telif hakkı olarak 1964 Eylülünde aldığı 9.700 lira sayesinde biraz ferahlamıştır. 7 Mart 1966'da bir ihbar üzerine iki arkadaşıyla birlikte "hücre çalışması ve komünizm propagandası" yaptıkları gerekçesiyle tutuklanmış, Sultanahmet Cezaevi'nde otuz beş gün kalmıştır. 13 Nisan 1966'da tahliye edilmiş, 13 Temmuz 1968'de de beraat etmiştir. Aile 1966 Haziranında Fatih'e taşınmıştır. Orhan Kemal'in oyunlarından ellerine geçen parayla, biraz da borçlanarak 1967 yılında Basıncöy'de bir daire satın almışlar ve Fatih'ten oraya taşınmışlardır.

Aynı yıl rahatsızlanan ve 1968'de Gorki'nin yüzüncü doğum yılı nedeniyle Sovyet Yazarlar Birliği'nin düzenlediği törene çağrılan Orhan Kemal pasaport alamadığı için bu çağrıya uyamamıştır. Daha sonra Fikret Otyam'ın çabalarıyla pasaport alabilen Orhan Kemal, Ağustos 1969'da, bir başka çağrı üzerine eşiyle birlikte Moskova'ya gitmiştir. 1970 Nisanı'nın sonlarına doğru yeniden kriz geçirmiştir. 5 Mayıs 1970'te eşiyle birlikte

Sofya'ya gitmiş, tedavisini orada sürdürmüştür. Bir gün yine kriz geçirince Sofya Hükûmet Hastanesi'ne yatmıştır. Durumu gitgide kötüleşmiş ve konuşamaz olmuştur. Bir kan pıhtısının beyin atardamarını tıkaması nedeniyle 2 Haziran 1970 tarihinde hayata veda etmiştir. 6 Haziran 1970'te yurda getirilen cenazesi, 7 Haziran 1970 tarihinde Zincirlikuyu Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir.

5.2 Yapıtları

Edebiyata şiirle başlayan ve şiirlerini çeşitli gazete ve dergilerde yayımlayan Orhan Kemal'in basılı bir şiir kitabı bulunmamaktadır.

Nazım Hikmet'in özendirmesiyle roman ve öyküye yönelen (Önger, 1970) Orhan Kemal'in yapıtlarının bir dökümüne aşağıda yer verilmiştir:

5.2.1 Şiir

İlk şiiri “Duvarlar”, Reşat Kemal imzasıyla 25 Nisan 1939'da *Yedigün* dergisinde çıkan yazar, *Yedigün*'ün yanı sıra *Yeni Mecmua*, *Yeni Ses* dergilerinde ve *Yeni Edebiyat* gazetesinde Raşit Kemali ve Orhan Raşit imzasıyla da şiirler yayımlamıştır. Yazar, Orhan Kemal adını ilk kez *Yürüyüş* dergisinde 1942 yılında çıkan şiir ve öykülerinde kullanmıştır. (Ana Britannica, C.XVII: 163)

5.2.2 Öykü

Ekmek Kavgası (1949), Sarhoşlar (1951), Çamaşırcının Kızı (1952), Grev (1954), 72. Koğuş (1954), Arka Sokak (1956), Babil Kulesi (1957), Kardeş Payı (1957), Dünyada Harp Vardı (1963), Mahalle Kavgası (1963), İşsiz (1966), Önce Ekmek (1968), Küçükler ve Büyükler (1971), Yağmur Yüklü Bulutlar (1974), Kırmızı Küpeler (1974), Oyuncu Kadın (1975), Serseri Milyoner-İki Damla Gözyaşı (1976), İnci'nin Maceraları (1979).

5.2.3 Röportaj

İstanbul'dan Çizgiler (1971).

5.2.4 Roman

Baba Evi (1949), Avare Yıllar (1950), Murtaza (1952), Cemile (1952), Bereketli Topraklar Üzerinde (1954), Vukuat Var (1954), Suçlu (1957), Devlet Kuşu (1958), Gâvurun Kızı (1959), Küçücük (1960), Dünya Evi (1960), El Kızı (1960), Hanımın Çiftliği (1961),

Gurbet Kuşları (1962), Eskici ve Oğulları (1962), Sokakların Çocuğu (1963), Kanlı Topraklar (1963), Bir Filiz Vardı (1965), Müfettişler Müfettişi (1966), Yalancı Dünya (1966), Evlerden Biri (1966), Arkadaş Islıkları (1968), Sokaklardan Bir Kız (1968), Kötü Yol (1969), Kaçak (1970), Tersine Dünya (1986).

5.2.5 Oyun

İspinozlar (1964).

5.2.6 İnceleme

Senaryo Tekniği ve Senaryoculuğumuzla İlgili Notlar (1963).

5.2.7 Anı

Nazım Hikmet'le Üç Buçuk Yıl (1965).

5.2.8 Sinemaya Uyarlanan Yapıtları

- Suçlu (1960, Atıf Yılmaz),
- Avare Mustafa (Devlet Kuşu'ndan, ilk çevirim: 1961, Memduh Ün /2. çevirim Devlet Kuşu adıyla 1980, Memduh Ün),
- El Kızı (1966, Nejat Saydam),
- Üç Tekerlekli Bisiklet (Sokakların Çocuğu'ndan, ilk çevirim: 1964, Lütfi Ö. Akad /Memduh Ün/ 2. çevirim Kaçak adıyla, 1982, Memduh Ün),
- Vukuat Var (1972, Nejat Saydam)
- Mahpus (1973, Nejat Saydam)
- Sokaklardan Bir Kız (1974, Nejat Saydam)
- Murtaza (1965, Tunç Başaran)
- Bereketli Topraklar Üzerinde (1979, Erden Kıral)
- Yalancı Dünya (TV Dizisi, 1983, Ünal Küpeli).

(Dorsay ve Gürkan, 1983)

5.2.9 Sahnelenen Yapıtları

- Bir Filiz Vardı, uyarlayan Erkan Yücel, Ankara Halk Tiyatrosu 1982
- Eskici Dükkânı, Ankara Sanat Tiyatrosu 1969, Ordu Belediyesi Karadeniz Tiyatrosu 1976

- İspinozlar, İstanbul Şehir Tiyatroları 1964, 1965; Yalova Kaymakamı adıyla, Ulvi Uraz Tiyatrosu 1968.
- Kardeş Payı, Mithat Paşa Tiyatrosu 1970, 1971; İstanbul Şehir Tiyatroları 1976
- Murtaza, uyarlayan Orhan Asena, Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğü 1978, 1979.
- Müfettişler Müfettişi, uyarlayan Erkan Yücel, Ankara Halk Tiyatrosu 1980.
- 72. Koğuş, Ankara Sanat Tiyatrosu 1966, 1967, 1968.

(And)

5.3 Aldığı Ödüller

- Yılın en başarılı oyun yazarı, 72. *Koğuş* oyunu için Ankara Sanat Sevenler Derneği'nce. (1967)
- Sait Faik Hikâye Armağanı *Kardeş Payı* ile (1958)
- Sait Faik Hikâye Armağanı *Önce Ekmek* ile (1969).
- Türk Dil Kurumu Hikâye Ödülü *Önce Ekmek* ile (1969).
(Bezirci: 9–43), (Ana Britannica, C.XVII: 163).

5.4 Edebiyatımızdaki Yeri

Türk edebiyatında toplumsal gerçekçiliğin yetkin temsilcilerinden biri olan Orhan Kemal, Anadolu'da ve büyük kentlerin kıyı semtlerinde ekmek kavgası veren “küçük insanlar”ın yazarıdır. Onun hikâye ve romanlarında toplumsal değişim bütün sıcaklığı ve canlılığıyla izlenebilir. Eserlerinin bugün bile ilgiyle okunmakta olması, onun Türk toplumunun on yıllara yayılmış dinamiğini ve değişim çizgisini yakaladığını ve güncelliğini yitirmediğini gösterir.

Mehmet Narlı, Orhan Kemal'i, “edebî arka planı Hüseyin Rahmi Gürpınar'a kadar uzanan natüralist ve realist roman anlayışını; Sadri Ertem, Sabahattin Ali gibi romancılar kanalından devralan sosyal gerçekçi bir romancı” olarak nitelemiştir. (Narlı: 589–590)

Altuğ da Maksim Gorki, Panait Istrati ve Balzac'tan etkiler taşıyan yazarı, Türk romanında 1940'lı yıllarda başlayan Anadolu insanına yönelik eğilimi içinde konumlandırır. (Altuğ, 1974)

Tahir Alangu, Orhan Kemal'in 'öncü gerçekçiler' kuşağı arasında ilk sırada geldiğini söyler. (Alangu 1965: 384) Alangu'ya göre Orhan Kemal'den önceki gerçekçi yazarlardan Sadri Ertem ve Sabahattin Ali gibi yazarlar, gerçeği tasarı ve gözlem olarak ele almış, anlattıkları hayatın ve bu hayatın içindeki insanların sorunlarını dışarıdan bir bakışla anlamaya çalışmışlardır. (Alangu 1965: 378)

Orhan Kemal ise yaşadığını yazan bir yazar olarak, anlattığı gerçeğe içeriden bakmaktadır.

5.5 Dünya Görüşü ve Sanat Anlayışı

Bezirci'nin aktardığına göre, *Varlık* Dergisi'nin 15.01.1966 tarihli sayısında yayımlanan söyleşisinde; dünya görüşünü diyalektik materyalizm ve toplumculuk (Bezirci: 49) olarak belirten yazar, yapıtlarıyla yerine getirmek istediği işlevi aşağıdaki biçimde açıklamaktadır:

“Ben, hikâye, roman, tiyatro oyunlarıyla bozuk düzenimizin nedenlerini insanlarımıza göstermek, onları uyarmak,... bu bozuk düzeni düzeltmeye çaba göstermelerini, bu çabayı elbirliğiyle göstermemiz gerekliliğini yanıtlarım.” (*Varlık*, 15.01.1966, Aktaran, Bezirci: 51) Orhan Kemal, sanatçının her şeyden önce bir fikir adamı olması ve sosyal endişelerini sanat yoluyla belirtmesi gerektiğini düşünür. (Baydar, M: 115) Yazara göre “sanatçının hası, halka önderlik eden, baskılara karşı duran kişi olmalıdır. Hem yapıtlarıyla, hem davranışlarıyla bunu ortaya koymalıdır.” (*Ant Dergisi*, 21.10.1969, Aktaran, Bezirci: 65)

Yazarın, toplumsal gerçekliği betimlemekle yetinmeyen, toplumu yönlendirmeyi de hedefleyen bu düşünceleri onu, kuşağının aynı çizgideki öbür yazarları gibi toplumcu gerçekçiliğe yaklaştırır. Ancak bu durum, Orhan Kemal'in eserlerinde okuru rahatsız edici didaktik bir boyuta ulaşmaz. O, her zaman okuyucusuna, halkın içinden, günlük konuşmaların sıcaklığını içeren samimi bir sesle hitap edebilmeyi başarır.

Narlı'nın konuyla ilgili yorumuna göre de; yazarın romanlarının büyük çoğunluğunu diyalektik materyalizm anlayışı temellendirmekte, roman kişilerinin, buldukları konumdan kurtulmak isteyen köylü kökenli yoksul işçiler arasından seçilmesi ve bunların ekonomik ilişkilerden kaynaklanan çatışmalar içinde anlatılması, yazarın sınıfsal bir bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir. (Narlı: 29)

“Toplumcu romancı, ... yaşamın içine dalsın. Sanat yoluyla gördüğünü yansıtın, gizleneni açığa vursun, gerçek nedenleri bulsun, toplumsal düzenin çarklarını, olayların karışıklığını, derin anlamlarını ve genel devinimini bulup gün ışığına çıkarın.” (Vatan, 04.08.1976, Aktaran, Bezirci: 60) diyen Orhan Kemal, sanatının amacını, “İnsanlığın, insanlık tarafından, insanlık için yönetilme çabası adına sanat” olarak belirtir. (Varlık, 01.08.1970 Aktaran, Bezirci: 49)

Bu sözleri Orhan Kemal’in, sanatına bir işlev yüklediğini, bir tür toplum mühendisi tavrı takındığını, edebiyatı yalnız edebiyat olarak görmeyip toplumun olumlu yönde gelişmesine yardımcı olan bir araç olarak yorumladığını göstermektedir.

Orhan Kemal, sanat anlayışını “aydınlık gerçekçilik” terimiyle özetlemekte ve bu terimi, “Aydınlık gerçekçilik deyimiyle yeni bir kavram getirmiyorum. Bu, ünlü Actif Realisme’in Türkçeleştirilmiş deyimidir.” (Yeni A, Haziran 1973, Aktaran, Bezirci: 57) biçiminde tanımlamaktadır.

Yazarın, romanlarındaki iyimser yaklaşım ile “aydınlık gerçekçilik” sanat anlayışı arasında yakın bir ilişki vardır. Bu konuda yazar, “Romanlarımdaki iyimserlik bana, halkımızı yakından, çok iyi tanımaktan geliyor. Daha açıkçası ben halkın kendisi, bir parçasıyım. Onun için yakından görüyor, biliyorum ki en kötü insanın bile iyi bir yanı var.” demektedir. (Ortam Dergisi, 01.01.1965, Aktaran, Bezirci:54)

5.6 İşlediği Temalar

Orhan Kemal, yapıtlarında genel olarak geniş halk kitlelerinin günlük yaşamını, toplumsal yapıdaki çelişkileri, sanayileşmeyi, kırsal kesimden kentlere göçü, işçi işveren ilişkilerini işlemiştir.

Enginün, yakından tanıdığı Adana çevresindeki tarım köylüsü ve dokuma fabrikalarında çalışan işçilerin romancısı olarak nitelediği Orhan Kemal’in, daha sonra da kente göçenlerin büyük şehir yaşayışına uyma çabalarını anlattığına değinir. (Enginün: 317–318) Özdemir de Orhan Kemal’in, romanlarında köylülük ile işçilik arasında bocalayan insanların dramını yansıttığını not eder. (Özdemir: 188)

Orhan Kemal, bu konuda şöyle demektedir: “Evet, sosyalist çizgide bir eylemim yok, ama yapıtlarımda sosyal sınıflar arasındaki durumun ne olduğunu gösteriyorum.” (Karacanlar: 106)

Narlı, sınıfsal çatışmaların simgesi olan “ekmek kavgası”nın yazarın hemen bütün romanlarının ana konusu olduğunu belirtir. (Narlı: 29)

Narlı'nın analizi temel alınarak, yazarın romanlarında işlediği temalar aşağıdaki biçimde ayrıştırılabilir:

- Köyden kente göç olgusu: *Gurbet Kuşları*.
- Çukurova'nın ekonomik ve toplumsal yapısındaki değişimin yöre halkı üzerindeki etkisi: *Bereketli Topraklar Üzerinde, Vukuat Var, Hanımın Çiftliği, Kaçak, Kanlı Topraklar*. Alangu, *Eskici ve Oğulları* romanını da bu kategoride değerlendirir. (Alangu, 1970)
- Yoksulluğun aile yaşamına olan etkileri: *Devlet Kuşu, Bir Filiz Vardı, Evlerden Biri*.
- Genç kızların değişik nedenlerle içine düştükleri kötü durumlar ve bu durumdan kurtulma çabaları: *Serseri Milyoner, Küçücük, Yalancı Dünya, Kötü Yol, Sokaklardan Bir Kız*.
- Aşırı görev sorumluluğu: *Murtaza*.
- Suçlu çocuklar ve onları suça iten nedenler: *Suçlu, Sokakların Çocuğu*.
- Gelin-kaynana geçimsizliği: *El Kızı*.
- Düzenbazlık ve politika: *Müfettişler Müfettişi, Üç Kâğıtçı, Tersine Dünya*.

5.6.1 Otobiyografik Öğeler

Orhan Kemal, romanlarında yaşamından kesitlere yer verir. Örneğin *Baba Evi*, yazarın çocukluk yıllarını, *Avare Yıllar* gençlik yıllarını anlatır. *Cemile*'de yazarın Adana'da Milli Mensucat fabrikasında kâtip olarak çalıştığı yıllarda eşi Nuriye Hanım ile olan aşkı, *Dünya Evi*'nde Nuriye Hanım ile olan evliliği konu edilir. Otobiyografik romanlara *Arkadaş Islıkları*'nı da eklemek gerekir. (Narlı: 39)

5.6.2 Roman Kişileri

Yapıtlarında işçi, ırgat, kâtip, müteahhit, kabzımal, politikacı, fahişe, suçlu çocuk, mahpus, gardiyan, memur, çiftçi, gurbetçi vb. gibi kalabalık bir kişi kadrosuna yer veren Orhan Kemal, genellikle ezik, sömürülen, yoksul insanları işlemiştir. Yazar, romanlarında hem köylüleri hem de yoksul kentlileri işler.

“Aydınlık gerçekçi” sanat anlayışının getirdiği iyimserlikle bağlantılı olarak, Orhan Kemal’in roman kişilerinin büyük çoğunluğu, içinde buldukları güç koşullara karşın gelecekte umutludurlar.

Yazar, roman kişilerinin seçimini neye göre yaptığına ilişkin bir soruyu “Ben tanıdığım insanları yazdım” biçiminde yanıtlar. (Uğurlu: 45)

Akatlı, edebiyatımıza “işçi kız, işçi kadın imgesi”nin Orhan Kemal ile girdiği saptamasını yaparken (Akatlı: 106), Aral da Türk edebiyatında önceleri daha çok geleneksel erkek bakışından anlatılmış olan kadın kahramanların Orhan Kemal ile birlikte ilk kez yaşayan, cinsellikleri olan, kanlı canlı, ateşli, gerçek ve etkileyici kişiliklere dönüştüğü gözlemini yapar. (Aral, İ., 2004)

5.7 Dil ve Anlatım Biçimi

Orhan Kemal, yapıtlarında konuşma ağırlıklı yalın bir dil kullanmış ve hareketli bir anlatımla yazmıştır. Onun roman kişileri; halkın, deyimlerle, özgün kalıplarla, yerel ağızla zenginleşen günlük diliyle konuşur. “Ben hikâye ve romanlarımda olduğunca, tiyatro oyunlarımda da rahatça anlaşılardan yanayım. Kökü Türkçe olan ve halk tarafından kolaylıkla anlaşılardan kelimelerden türemiş yeni kelime ve deyimleri kullanmakta hiçbir sakınca duymam.” (Varlık, 15.1.1966 Aktaran, Bezirci: 63) diyen yazar, konuşmaya ağırlık vermesini de “Fazla diyaloga önem verişim, tesadüfî değildir. Anlatmak istediğimi en iyi böyle anlattığımı sanıyorum. Uzun uzun ruh tahlilleri yapmaya kalkışmaktansa, muhaverenin diyalektiği ile bu işi başarmanın daha tabii olacağı kanaatindeyim.” (Dünya, 01.09.1953 Aktaran, Bezirci: 60) biçiminde açıklar. Gerçekten de Orhan Kemal’in romanlarında, olayların akışını, kişilerin ruh durumlarını, korku ve endişelerini, kurdukları

hayalleri, birbirleri hakkında ne düşündüklerini, büyük ölçüde diyaloglardan ve iç konuşmalardan öğreniriz.

Önceleri şive özelliklerine de geniş biçimde yer veren yazar, 1960'lara doğru, kişilerin kullandıkları dili, ortak söyleyişe aktarmaya başlamış, yöre ağızlarına daha az yer vermiştir. (Narlı: 31) Aydoğın da Orhan Kemal'de halkın kullandığı konuşma dilinin tüm canlılığıyla görüldüğünü belirtir. Bu dil onun eserlerinde atasözü, deyim, argo, küfür, hayır dua, beddua ve yeminleriyle yer alır. (Aydoğın, 1994)

Enginün, Orhan Kemal'in eserlerinde halk hikâyeciliği geleneğinin anlatım özelliklerinin bulunduğu görüşünü dile getirir. (Enginün:317-318)

Orhan Kemal'in gerçekçiliği, büyük ölçüde gözlemlerinden ve yaşadıklarından beslenir. Gerçekçilik ve yaşadığını yazmak konusunda yazarın kendi görüşleri de şöyledir: "Ben, çok iyi bildiğimi yazmak isterim. Yazmak için görmeliyim, yaşamalıyım." (Uğurlu:45) "Gerçekçi bir yazar en iyi bildiği şeyi yazmalıdır. İşçi ve köylüler çocukluğumdan beri içime öylesine yerleşmişler ki..." (Dost Dergisi: Haziran 1958 Aktaran, Bezirci: 52) "Yazmak için yaşamak, duymak, halkı algılamak gerekir." (Uğurlu: 16) "Romancının yalnızca realitenin bir fotoğrafik görünüşünü aksettirmesi kâfi gelmez. ... ..bilinç... sadece realiteyi aksettirmekle kalmaz, onu işler, tahlil ve terkip eder. (Yeni A Haziran 1973 Aktaran, Bezirci: 57)

Bu çalışmada incelenen *Gurbet Kuşları* da dâhil olmak üzere Orhan Kemal'in romanları, belirli bir olay örgüsünün kurgulanarak anlatılmasıyla, 'kahraman' ögesine yer verilmesiyle, roman kişileri arasında olumlu-olumsuz ayrımı yapılmasıyla klasik formda yazılmış romanlar olarak kabul edilebilir.

6 LATİFE TEKİN

6.1 Yaşamı

Latife Tekin, 1957 yılında Kayseri'nin Bünyan ilçesine bağlı Karacafenk Köyü'nde doğmuştur. Dokuz yaşında ailesiyle İstanbul'a yerleşmiştir. Yazar olmaya daha ilkokuldayken karar veren Tekin, ilk ve orta öğrenimini İstanbul'da tamamlamış, 1974'te Beşiktaş Kız Lisesi'ni bitirmiştir. 1976–1977 yıllarında kısa bir süre İstanbul Telekom Başmüdürlüğü'nde çalışmıştır Hayatını yazı yazarak kazanan ve 1997 yılında Bodrum'a taşınan Tekin, 2000 yılından beri çalışmalarını Gümüşlük Akademisi'nde sürdürmektedir. Yazar, *Unutma Bahçesi* romanıyla Türkiye Gazeteciler Cemiyeti 2005 Sedat Simavi Edebiyat Ödülü'nü kazanmıştır.

6.2 Yapıtları

6.2.1 Roman

- *Sevgili Arsız Ölüm* (1983)

Yazar, büyük ilgiyle karşılanan ilk romanı *Sevgili Arsız Ölüm*'de kırsal kesimden gelip kente yerleşen bir ailenin yaşamını masalsi bir hava içinde anlatmıştır. En çok satan kitaplar arasına giren roman hakkındaki değerlendirmelerde ortak nokta, eserin bir “içeriden bakış” romanı olduğudur. Romanda Anadolu halkının konuşma kalıpları, sözlü edebiyatın birikimiyle zenginleştirilerek köyden kente göç eden bir ailenin yaşamı anlatılır. Romanın köyden kente göç açısından ayrıntılı bir değerlendirmesine bu çalışmanın 8. bölümünde yer verilecektir.

- *Berci Kristin Çöp Masalları*(1984)

Yazar, gecekondunun gelişimini anlattığı ikinci romanı *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda da masalsi, özgün üslûbunu sürdürmüştür.

Roman, “Kentın kıyısında, çöplükte, fabrika artıklarının ortasında doğan bir hayatın öyküsüdür.” (Everest 10. Basım, Mayıs 2003, Arka kapak)

- ***Gece Dersleri (1986)***

Bu romanda 1980 öncesinde siyasal bir örgüt içindeki ilişkileri ele alan Tekin, “Yoksullar hakkında yazıyordum ama yoksulluğun felsefi, politik bir mesele hâline gelmesi *Gece Dersleri* ile oldu.” demektedir. (Andaç, 2002a)

Yine yazarın kendi değerlendirmesiyle, ağırlıklı olarak bir anne-kızın iç dünyasından söz eden kitap, bir “eve dönüş” hikâyesi olarak tasarlanmıştır. (Özer, P : 106)

- ***Buzdan Kılıçlar (1989)***

Romanda düzenli bir geliri olmayan kent yoksullarının yaşam kavgaları, “parayı arayışları” işlenmiştir. Bu roman, yoksulluğa nasıl yaklaşılmaması, yoksulluğun edebiyatta nasıl dile getirilmesi gerektiğini sorunsallaştırır. Büyük kentte yaşayan, ama kentin kıyısında bir yaşam sürdürüp kendilerini zengin olma hayalleriyle avutan bir grup insanın yaşamının büyüteç altına alındığı bu yapıtta Tekin, dili bir roman kahramanı gibi kullandığını söyler. (Turgut: 8)

Akerson’a göre roman, yaşadıklarımızla, bunları dile dökme, anlatılabilir ve aktarılabilir biçime getirme arasındaki ilişki üstüne yoğunlaşır. (Akerson, 1990)

- ***Aşk İşaretleri (1995)***

Büyük kentin varoşlarında yaşayan bir grup yoksul gencin, kendilerini “aydınlatan” bir yol göstericinin önderliğinde, yaşama nasıl yaklaşacaklarını öğrenmeye çalıştıkları bir “aydınlama” öyküsü olan (Turgut: 8) ve Tekin’in anlatımıyla, kötü kahramanı dil olan bu roman, dilsizliğe, sessizliğe bir övgüdür. (Andaç, 2002a)

Yazar, adı geçen yapıtıdan söz ederken; “Sessizliği yücelten, tümüyle dile karşı bir şey yazmak istedim. Dili kullanarak dile karşı bir şey yazacaktım ama dilin kendisi böyle bir şeye izin vermiyordu.” (Özer, P: 148) ve “Dili; dünyayı anlamlandırmak için kullananların bunu yapamayan insanlar karşısında bir güç ve iktidar ele geçirdiklerini söylemek istiyordum. Bu politik bir mesele ve *Aşk İşaretleri* de benim diğer kitaplarım gibi politik bir kitap aynı zamanda.” (Özer, P: 158) demiştir.

- ***Ormanda Ölüm Yokmuş (2001)***

Yazar, bu yapıtının, öncekilerden farklı olarak, aşk hakkında yazılmış bir roman olduğunu belirtir. (Andaç, 2002a)

Roman, iki arkadaşı, Yasemin ve Emin'in düş kırıklıkları ve acılarla sonlanmış aşklarını, sevgiyi, dostluğu anlatır; kadın ve erkek arasındaki algı, duygu ve düşünce farklılıklarının haritasını çıkarır. (Everest, 3. Basım, Nisan 2002 Arka kapak)

- ***Unutma Bahçesi (2004)***

Unutma-hatırlama kavramları üstüne eğilirken insan ilişkilerinin vahşiliğine, iktidar ve güç ilişkilerine odaklanan bir romandır. (YKY, 1. Basım, Eylül 2005 Arka kapak)

Roman, her şeylerini unutmak isteyenlerin bir araya geldiği bir bahçede yaşananların, ada ütopyalarına benzeyen öyküsü olarak yorumlanmıştır. (Yılmaz, 2004)

6.2.2 Öykü

- ***Gümüslük Akademisi (1997)***

Gümüslük Akademisi'nin kuruluşu sırasında yazdığı bu kitabını yazar, sözcükler üzerinden değil gövdenin ürpermeleri ile hissedildiğini söylediği 'anlam' hakkında yazılmış bir metin olarak tanımlar. (Özer, P: 174)

6.2.3 Senaryo

- ***Bir Yudum Sevgi (1984)***

Gecekonduarda, bir ilaç fabrikasında geçen öykü, Atıf Yılmaz tarafından 1984 yılında filme alınmıştır.

6.3 Edebiyatımızdaki Yeri

Göçü, gecekonduyu ve kent yoksullarının yaşamını anlattığı yapıtlarıyla tanınan Latife Tekin'in romanları İtalyancadan Farsçaya, Rusçadan İngilizceye birçok dile çevrilmiştir.

Murat Belge, Latife Tekin'in, altmışlar boyunca süren köyden kente göçün içinde yetişmiş ve bütün bu sürecin özgün seslerinden birini çıkarabilmiş bir yazar olduğunu belirtir. (Belge, 1998: 241)

Latife Tekin'in en güçlü yanını kırsal kültüre ait âdet, töre, rivayet, masal ve hayatları iyi bilmesi oluşturur. Bunun sonucu olarak romanlarında halk kültürünün, folklorun, halk sanatının etkileri görülür.

Moran, 1980 sonrası romanında toplumsal sorunlardan çok biçim sorunlarına eğilen yazarlar kategorisinde değerlendirdiği Latife Tekin'in, roman öncesi ve roman sonrası anlatı tekniklerini kaynaştırıp uzlaştırarak 1980'lerde klasik gerçekçi Türk romanı geleneğinin sınırlarını aşıp yeni bir roman türü arayan akımı başlatanların arasında yerini aldığı ve edebiyatımıza taze bir hava getirdiği yargısına varır. (Moran, 2001: 33–34, 91)

İleride de değinileceği üzere Tekin'in en önemli katkılarından biri de “büyülü gerçekçi” anlatım biçimini Türk romanında ilk uygulayan yazarlar arasında yer almasıdır. Yıldız Ecevit, Tekin'in bu tutumunu, “Türk edebiyatı, kalıplarını kırmaktadır” (Ecevit: 90) sözleriyle değerlendirir.

Tekin hakkındaki değerlendirmeler, onun “tema”sı göç, “sorun”u dil olan bir yazar olduğu noktasında toplanabilir.

6.4 Sanat Anlayışı

Yazar, kendisiyle yapılan bir söyleşide roman anlayışını şöyle anlatır:

“Aslında roman yazmak istemiyorum. Çünkü romanın, özellikle de klasik romanın halkımın kendine bakışına, dünyayı algılayışına denk düşmediğini düşünüyorum. Romanı bütün bütün inkâr etmiyorum. Ama kendi halk edebiyatımızı, kültürümüzü temel olarak yeni bir biçim getirme çabasındayım.” (Cumhuriyet, 1 Aralık 1983)

Bu çalışmada inceleme konusu edilen *Sevgili Arsız Ölüm*'de yazarın yukarıdaki düşüncesinin başarılı bir uygulama örneğini görmek mümkündür. Gerçekten de *Sevgili Arsız Ölüm*, olayların sistematik bir kurgu ile değil, art arda gelen birbiriyle bağlantısız epizotlar şeklinde aktarıldığı, belirli bir kahramanı ön plana çıkarmayan, roman kişileri arasında olumlu-olumsuz ayrımı yapmayan, zamanı ve mekânı belirsiz bırakan, gerçek olanla yalnızca zihinsel algıda yer alan olguları bir arada anlatan büyümlü gerçekçi biçimiyle, klasik roman formunun dışında bir yapıttır.

Yazarın aşağıdaki sözleri de onun roman türüne olan yaklaşımı hakkında aydınlatıcıdır:

“Romanı en basit anlamıyla, toplum-birey çatışmasının sonucunda ortaya çıkmış bir biçim olarak ele alıp, roman kahramanının dramatik bir maceraya atılmasını beklediğimizi düşünelim. Ben kahramanlarımdan böyle bir şey beklemediğimi söyleyebilirim. Ben anlattığım insanların tabii ki bir maceraya, en azından bir göç macerasına atıldıklarını biliyorum ama teke tek, toplumla düşünsel ve ruhsal bir çatışma içine girip bunu bilinçli bir biçimde yaşadıklarını, kendileri için özel bir hayat hikâyesi kurma arzusu içinde olduklarını sanmıyorum.” (Özer, P : 126)

Kendisine ölçü aldığı romanlar arasında Ahmet Hamdi Tanpınar’ın *Mahur Beste*’sini de anan ve Marquez’in *Yüzyıllık Yalnızlık* adlı romanı ile birlikte bu yapıtı “klasik roman kalıplarının dışında” bir yerde gördüğünü belirten Tekin, Türk masallarını toplayıp okuduğunu ve bunları kendi özgün birikimiyle değerlendirdiğini söyler. (Turgut: 5–6)

Tekin, yazar-roman-okur ilişkisi hakkındaki düşüncelerini de aşağıdaki gibi dile getirir:

“Edebiyatçının işi, okuru da, kendini de memnun etmek değildir... Uzun bir zamandır edebiyatın insanlar için yapılmadığını düşünüyorum ciddi ciddi. Sanatın bir iletişim aracı olarak algılanmasına karşı içimde bir direnç oluştu. Yazmanın okurla buluşmaya yönelik bir çaba olduğunu sananlar yanılıyorlar bence... Okur hevesiyle tutuşan biri, gerçek bir yazar değildir.” (Baydar, O., 2004)

“Ben kendi adıma, başkalarına iç dökmek için yazmıyorum. Zaten sanatın bir iletişim aracı olduğuna inanmıyorum; tersine, ilişkiyi koparma biçimi.” (Özer, P : 123)

“Meseleyi sadece insanlara hikâye anlatmak olarak görseydim; yazmak beni zaten ilgilendirmezdi. Güzel anlatılmış pek çok hikâye var, birbirimize onları aktarırdık. Nihayetinde, ben kendimden yola çıkarak, bu dünyada ne aradığımızı anlama çabası içindeyim.” (Özer, P: 127)

Bu sözleri, dil ve anlam hakkındaki düşünceleriyle birlikte değerlendirildiğinde yazarın, roman yazmayı, yazınsal olmaktan çok düşünsel, felsefî ve politik bir uğraş ve arayış olarak gördüğü söylenebilir.

6.5 İşlediği Temalar

Birçok söyleşisinde köyden kente göç etmenin kendisi için travmatik bir deneyim olduğunu ifade eden yazar, göçü ve yoksulluğu romanlarının birçoğuna tema olarak seçmiştir.

İlk iki yapıtı olan *Sevgili Arsız Ölüm* ve *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda kente göç edenleri, yoksulları konu edinen yazar, *Buzdan Kılıçlar*'da yoksulluğu odağa almış, yoksulluğun edebiyatta nasıl ele alınması gerektiğini sorunsallaştırmıştır.

Andaç, Latife Tekin'in işlediği temaları parçalanmışlık, değişim, yoksullaşma, çözülme, yozlaşma, kirlenme olarak sıralar. (Andaç, 2002a)

Jale Parla, yazarın tüm kitaplarını *Sevgili Arsız Ölüm* ile başlayan bir göç yolculuğunun durakları olarak görür. Parla, okurun *Berci Kristin Çöp Masalları* ile gecekonduda, *Gece Dersleri* ile 'devrimci' evlerinde, *Buzdan Kılıçlar* ile büyük kentin varoşlarında, *Aşk İşaretleri* ile büyük kentin karanlık sokak ve mahzenlerinde, *Ormanda Ölüm Yokmuş* ile bahçenin ya da pastoral bir cennetin kıyısında bırakıldığını söyler. Parla'ya göre yazar *Unutma Bahçesi*'nin metnini de, göç güzergâhının sürdüğünü ima edercesine, çarpıcı bir kararsızlık ve belirsizlik üzerine kurmuştur. (Parla, 2004)

Kendini 'yoksulların' çevirmeni olarak gören Tekin, *Berci Kristin Çöp Masalları*'nı yazarken konuştuğu fabrika işçileri ile ilgili olarak, "Birilerinin kendilerine dil olmasını istiyorlardı. Buna rıza gösteriyorlardı. Tabii ben de zaten böyle bir şeyi üstlenmek istiyordum." (Özer, P: 61) der ve ekler: "Yoksullar hakkında yetebileceğimce yazdım, onların macerasını içerden bir yerden izlemeye, kavramaya çalıştım." (Özer, P : 69)

6.5.1 Otobiyografik Ögeler

Yazar, “Benim bütün kitaplarım otobiyografik. Yaşadığım, içinden geçtiğim, bırakıldığım, adımladığım bir hayatı yazabiliyorum sadece.” diyerek eserlerindeki otobiyografik özelliği açık biçimde gözler önüne serer. (Yılmaz, 2004)

Bu çalışmada incelenen *Sevgili Arsız Ölim* romanında da Dirmit karakteri, yazarın çocukluğundan izler taşımaktadır.

6.6 Dil ve Anlatım Biçimi

Tekin açısından romanlarında kullanacağı dilin seçimi roman yazma sürecinin en önemli parçasıdır denilebilir.

Yazarın, dili önemli bir sorun olarak gördüğü, aşağıdaki sözlerinden anlaşılabilir:

“...Kayıp bir dili kendime dil olarak seçiyorum. Dilin olanaklarını araştırıyorum. O dilin ne kadar dönüşebileceği, parçalanabileceği, soyutlama düzeyine ulaşabileceği beni ilgilendiriyor.” (Aktaran, Kabaklı: 944)

Romanlarında kullandığı dili açıklarken “Sezgisel bir karar almıştım yazmaya başlarken. Evimin diliyle yazacaktım.” (Özer, P : 27) diyen yazar, “Kitaplarımda kullandığım dil, yazı dilim babamın dili... Evimizde konuşulan dil, babamın diliydi. Ben onun Türkçesinden yola çıkarak çok eski Türk metinlerini çözebilir, anlayabilirdim elime aldığımında.” (Özer, P: 46) ifadesini kullanır.

Yazar, dil arayışının sürekliliğini, “Her yeni kitap benden kendi dilini istiyor...” (Baydar, O., 2004) ve “Her kitabı ayrı bir sesle yazıyorum ben...” (Özer, P: 95) biçiminde anlatır.

Yazar, yazıda sesin ve ritmin önemine değinirken,

“Anlamdan, sözcüklerden önce bir ses gerekiyor bana. O ses için kendimi öyle bir yere götürür, sessizlikten doğacak sesi beklerim. Yazacağım kitabın müziği kulağıma doğsun isterim. Ve sanırım bu yüzden iyi yazarların aynı zamanda gizli besteciler olduğunu düşünürüm.” (Özer, P : 185)

Tekin, Türk romanında daha çok gerçekçi ve toplumsal gerçekçi bir bakış açısıyla yansıtılan yoksul halkın yaşamını, folklordan ve sözlü edebiyatın anlatım tekniklerinden yararlanarak, Latin Amerika kökenli büyümlü gerçekçilik anlatım biçimiyle işlemiştir. Yapıtlarındaki “büyümlü” atmosferi, Anadolu halkının inançlarını yansıtarak sağlamış, bir bakıma Anadolu insanına içeriden bir ayna tutmuştur.

Yazar, bu konuda, “Anlattığım insanların gerçek saydığı her şeyi, ben de gerçek sayarak yazacaktım. Yani kürsüden aşağı inmişim.” (Özer, P: 68) der.

Bilindiği gibi, “büyümlü gerçekçilik”, gerçek ve fanteziye bir arada yer veren Latin Amerika kökenli bir anlatım biçimidir. Doğruları açıkça göstermez, bunun yerine, karşıt olanları bir araya getirerek veya çoğu zaman anlatıcılığı, romandaki olayları yargılamayan bir tanık durumuna getirerek, yaşananlara içeriden bir ayna tutar. Folklordan ve sözlü edebiyattan yararlanır. (Turgut:2)

Konuyla ilgili hazırladığı tezde, Latife Tekin’in *Sevgili Arsız Ölümlü*, *Berci Kristin Çöp Masalları* ve *Buzdan Kılıçlar* romanlarında büyümlü gerçekçiliğin uygulanma biçimini araştıran Turgut, büyümlü gerçekçiliğin başlıca özelliklerini aşağıdaki gibi sıralamıştır:

- Doğüstü olayların günlük yaşamın olağan bir parçası olarak anlatılması,
- Doğal ve doğüstünün, düş ile gerçeğin uyumlu bir bütünlük içinde gösterilmesi,
- Anlatıcının gerçek ve doğüstüne karşı eşit mesafede olması,
- Büyümlü gerçekçi bir karakterin –*Sevgili Arsız Ölümlü*’de Dirmit- yaratılması. (Turgut: 28–46)

7 GURBET KUŞLARI

Gurbet Kuşları'na ilişkin inceleme ve değerlendirmelerde romanın Tekin Yayınevi'nden çıkan 2002 tarihli 6. baskısı esas alınmıştır.

7.1 Özet

Kuşluk treniyle Anadolu'dan İstanbul'a gelen "gurbet kuşları"ndan biri de İflahsızın Memed'tir. Sivas'ın bir köyünden binip; tahta bavulu, yorganı ve elinde bir mektupla İstanbul'a gelmiştir. Bu davet mektubunu, sebze halinde çalışan ve anne tarafından akrabası olan köylüsü Gafur iki yıl önce yazmıştır. Mektupta İstanbul'da inşaat işleri için işçiye ihtiyaç olduğunu, inşaat işi olmasa bile kabzımallık işinde birlikte çalışabileceklerini yazmış, Memed'i İstanbul'a çağırmıştır. Gafur, gerek köye yaptığı ziyaretlerde, gerekse mektuplarında, çalıştığı sebze-meyve dükkânının kendisine ait olduğu izlenimini vermiştir.

Memed, İflahsızın Yusuf'un oğludur. *Bereketli Topraklar Üzerinde* romanından tanıdığımız Yusuf, her yıl Çukurova'ya gurbete gitmekte, orada duvarcı ustalığı yapmaktadır. Köyde akıllı, çalışkan ve yenilikçi biri olarak ün salmıştır. Köye ilk gaz ocağını, sabunu, tencereyi getiren odur.

O yıl eşini kaybeden Yusuf, üçü erkek, biri kız dört çocuğunu köyde yalnız bırakmak istemediğinden Çukurova'ya gitmez. Bunun yerine, en büyük çocuğu olan on dokuz yaşlarındaki Memed'i gurbete göndermeye karar verir. Onun isteği Memed'in Çukurova'ya gitmesi yönündedir, ama Memed, Gafur'un mektubuna dayanarak İstanbul'a gitmeyi tercih ettiğinden Yusuf gönülsüz de olsa Memed'in İstanbul'a gitmesine razı olur.

Memed, trenden indikten sonra Küçükpazar Hali'ne gelerek hemşehrisi Gafur'u bulur. Gafur Memed'i soğuk karşılar. İki yıldan beri İstanbul'a çok göçmen geldiğini, iş bulmanın zor olduğunu söyler. Gafur'un bu davranışlarıyla morali bozulan Memed'e, dükkânda hamal olarak çalışan Divriğili Veli yakınlık gösterir. Memed'i, çevresinde "tırnaksız Gafur" diye anılan köylüsünden bir şey beklememesi gerektiği hakkında uyarır. Memed, Veli'den Gafur'un dükkânda sadece bir işçi olduğunu öğrenir.

Veli Memed'i kaldığı yere götürür. Burası Küçükpazar'da Abdülhamit döneminden kalma terk edilmiş bir konaktır. Konağın üst katındaki büyücek salonda Veli ile birlikte on beş-

yirmi kadar işçi barınmaktadır. İşçiler, kendisi de aynı yerde kalmakta olan Hacı Emmi'ye gecelik elli kuruş kira ödemektedirler. Memed de burada kalmaya başlar. Bütün hayali bir iş bulabilmektir. Bir iş bulabilirse iki buçuk lira gündeliğe razıdır.

Hacı Emmi, Memed'e konakta kalmakta olan yıkım ustası Bekir'in yanında iş bulur. Memed, Balıkpazarı'nın yıkım işinde Bekir'in ekibinde çalışacaktır. Gündelik 12,5 lira alacak, bunun iki buçuk lirasını Hacı Emmi'ye verecektir. Memed, iş bulduğu ve beklentilerinin ötesinde bir gündelik alacağı için çok sevinir. Oysa gerçekte gündelikler 20 liradan aşağı değildir ve yıkım yapım işlerinde çok sayıda işçiye ihtiyaç duyulan bu ortamda Hacı Emmi'ye gündeliğinden pay vermesi için bir sebep yoktur.

Memed, konakta kalan yıkım işçilerinden "Kastamonulu" ile yakınlık kurar. Kastamonulu, doğduğu köyde sekiz-on yaşına kadar kalmış, köy okulunda okuma yazma öğrenmiş, annesinin, "dostu"yla kaçması üzerine babası ile birlikte İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da da bir süre ortaokula devam eden Kastamonulu, okumayı seven, bilinçli ve akli başında bir gençtir. Babası Murat usta, şu sıralar Moda'da bir köşk inşaatında duvarcı ustalığı yapmaktadır.

Diğer taraftan Gafur'un çalıştığı sebze-meyve ticarethanesinin sahibi Hüseyin Korkmaz, İstanbul'da iyice yoğunlaşan yıkım-yapım işlerinden pay almak amacıyla müteahhitliğe başlamış, artık eskisi kadar dükkân ile ilgilenemez olmuştur. Dükkânın işlerini kâtip Hilmi ile Gafur'a ve hamal Veli'ye bırakmış, Gafur'a, Moda'daki köşkünün alt katında bir oda vermiştir. Artık o, kabzımal Hüseyin Efendi değil, müteahhit Hüseyin Beyefendi olmuştur. Uzun boylu, geniş omuzlu, kırk yaşına yakın bir adam olan Hüseyin Korkmaz, Niğde'nin köylerinden birindedir. İstanbul'a ilk geldiğinde Unkapanı kahvelerinin arkalarındaki bekâr odalarında barınmış, bundan yedi-sekiz yıl kadar önce bu dükkâna hamal olarak girmiştir. Zamanla patronun gözüne giren ve patronun konağında bir odada kalmaya başlayan Hüseyin, patronun Cilveli Nesibe diye anılan karısı ile ilişkiye girmiştir. Patronun şüpheli ölümünden sonra Hüseyin ile Nesibe imam nikâhı ile evlenmişler, kadın, dükkânı ve evi Hüseyin'in üzerine yapmıştır. Hüseyin, artık yaşlanmaya yüz tutan Nesibe'yi, iki yıl kadar önce boşamış ve köyüne göndermiştir.

Hüseyin, Nesibe'den ayrıldıktan sonra, bir akşam Tepebaşı gazinosunda tanıştığı Nermin ile evlenir. Bir doktorun kızı olan Nermin, birkaç yabancı dil bilen güzel ve alımlı bir kadındır. 1950 öncesinde CHP'li bir politikacı ile evliyken eşini dönemin milletvekilleriyle ve bürokratlarıyla birçok kez aldatmış ve bir süre sonra eşinden boşanmıştır. Geniş bir politikacı çevresi olan Nermin, 1950 seçimlerinde DP'nin iktidara gelmesinden sonra CHP'den ayrılarak DP saflarına katılmış ve İstanbul'a gelmiştir.

Romanda sık sık, sahibi olduğu bej renkli Opel otomobilini kullanırken betimlenen Nermin'in DP'ye olan yakınlığı sayesinde İstanbul'daki yıkım yapım işlerinden ihaleler alan Hüseyin, bunları yüklü bir aracılık komisyonuyla başkalarına devretmekte ve bu işten iyi para kazanmaktadır. Kısa sürede hâlen oturmakta oldukları Moda'daki köşke, ayrıca Şişli ve Osmanbey'de iki apartmana sahip olmuşlardır. Kısacası Hüseyin, DP iktidarının her mahallede yarattığı milyonerlerden biridir.

Zenginliği, cinsel zevkleri ve mevki sahibi olmayı hayattaki başlıca amaçları olarak benimseyen Nermin, köylü ve kaba bulduğu Hüseyin'in yakışıklılığından etkilenerek onunla evlenmiş, Hüseyin'in biraz "yontulursa" ileride parti içinde yükselebileceğini, hatta milletvekili bile olabileceğini düşünmüştür. Kocasının taşralılığını, şiveli konuşmasını küçümsemekte, ona yol yordam öğretmeye çalışmaktadır.

Hüseyin ise bütün bu törensellikten sıkılmakta, köyünü özlemektedir. En büyük zevki karısının evde olmadığı zamanlar beyaz gecelik entarisini giymek, hizmetçiye bulgur pilavı pişirtmek, turşu ve ayran eşliğinde yer sofrasında yemektir.

Nermin'in şimdi de şair Erol ile ilişkisi vardır. Birlikte, daha çok sanatçıların ve entelektüellerin devam ettiği mekânlara ve evlere giderler. Nermin'in Şair Erol ile ilişkiye girme ve entelektüel toplantılarına katılma amacı, bu toplantılarda muhalif fikirler ileri sürenleri DP'nin önde gelenlerine ihbar ederek göze girmektir.

Hüseyin ile Nermin'in Moda'daki köşklerinde, yirmi yaşlarında Ayşe adlı bir hizmetçi çalışmaktadır. Annesiz ve babasız olan Ayşe, İstanbul'a bir Anadolu köyünden on yıl önce gelmiştir. İstanbul'daki tek yakınları, on beş günde bir izin günlerinde ziyarete gittiği Hatçe ve Rıza çiftidir. Hatçe ile Rıza da Ayşe gibi birer "gurbet kuşu"dur. Rıza emaye fabrikasında çalışmakta, Hatçe de evde dikiş dikerek, başkalarının çamaşırlarını yıkayarak evin geçimine katkıda bulunmaktadır. Zeytinburnu'nda bir gecekonduları, okula giden iki erkek çocukları vardır. Hüseyin ile Nermin, Ayşe'yi Gafur ile evlendirmek isterlerse de Ayşe Gafur'u sevmediğinden onunla evlenmeye yanaşmaz. Gafur ise bakkal çırağı ile olan içki sohbetlerinde Ayşe ile ilişkisi olduğu yolunda sözler eder.

Bu arada Memed, yıkım işinde gayretli çalışmalarıyla ustaların gözüne girmiş, gündeliğine zam yapılmıştır. Yakın arkadaş olduğu Kastamonulu'dan okuma yazma ve düzgün telaffuz öğrenmeye başlamıştır. Kastamonulu, Memed'i duvarcı ustası olan babası Murat Usta ile tanıştırır. Memed, Moda'da Hüseyin Korkmaz'ın evinin hemen karşısındaki köşk inşaatında Murat Usta ile birlikte çalışmaya başlar. Bir gün Hüseyin Korkmaz'ın köşkünün bahçesindeki musluktan içme suyu doldurmaya gelen Memed, Ayşe ile tanışır. Birbirlerini severler. Memed, yavaş yavaş duvar öğrenmeyi öğrenir, duvarcı ustası olur. Artık usta gündeliği almaktadır. Okuma yazmayı da iyice ilerletir.

Hüseyin Korkmaz'ın sebze-meyve ticarethanesinde, boş kasaları ve çuvalları el altından satan ve paralarını aralarında paylaşan Kâtip Hilmi ile Gafur anlaşmazlığa düşerler. Kâtip boş kasaların ve çuvalların satışından Gafur'a pay vermez olmuştur. Bunun üzerine Gafur kâtipi bıçakla yaralar ve hapse girer. Kâtip de hastaneye kaldırılır.

Hüseyin Korkmaz, Ayşe'nin önerisiyle Memed'i dükkânında görevlendirir. Memed ile Ayşe evlenirler ve Ayşe'nin köşkteki odasına yerleşirler. Memed, dükkânın kâtiplik de dâhil her işini görmektedir. Babasına, artık İstanbul'da düzenini kurduğunu, hep birlikte İstanbul'a gelmelerini yazar. Memed'in yazdığı mektup köye ulaştığında Yusuf ve çocukları çok sevinirler. Eşyalarını hazırlayıp köylülerden gizli, bir gece sabaha karşı köyün hemen dışından geçen İstanbul trenine binerler.

İstanbul'a geldiklerinde Yusuf ve çocukları Ümmü, Hasan ve Ali, köşkte Gafur'dan boşalan odaya yerleşirler. Hüseyin, Yusuf'u çok sevmiştir. Memed ile gurur duyarak köyden İstanbul'a gelen Yusuf, onun kendisine karşı yukarıdan bakan bir tavır içinde olmasından rahatsız olur, araları açılır. Yusuf, Memed'in bu tavırlarından, gelini Ayşe'yi sorumlu tutar.

Hüseyin Korkmaz, vatan cephesine yazılmaları koşuluyla Yusuf ile Memed'e, kabzımal dükkânında birlikte çalışmalarını önerir. Yusuf bu öneriyi hemen kabul eder, Memed ile Ayşe ise buna yanaşmazlar. Memed işten ayrılır, Ayşe ile birlikte Zeytinburnu'nda kiraladıkları bir odaya taşınırlar. Memed, inşaatlarda duvarcı ustalığı yapmakta, Ayşe de bir iplik fabrikasında çalışmaktadır. Memed, artık babasıyla ve kardeşleriyle olan bağına tamamen koparmıştır.

Yusuf kabzımal dükkânında çalışmaya başlamış, kızı Ümmü de köşkün hizmetçiliğini üstlenmiştir. On üç-on dört yaşlarındaki Ümmü, başörtüsünü atar, ev sahiplerinin aldığı şehirli biçimi giysileri giyer.

Gafur, cezasını tamamlayarak hapisten çıkar. Memed'e karşı, hem kabzımal dükkânında kendi yerine geçtiği, hem okuma yazma öğrendiği, hem de Ayşe ile evlendiği için kin ve haset duyguları içindedir.

Hüseyin, güvenilir bulduğu Yusuf'u Bilecik'teki inşaatının başına göndermeyi düşündüğünden Gafur'u çağırarak, kâtiple barışması halinde tekrar kabzımal dükkânında çalışabileceğini söyler. Gafur bu öneriyi memnunlukla karşılarsa da kâtip, Gafur ile barışmayı ve onunla aynı yerde çalışmayı kesinlikle reddeder. Hüseyin, dükkâna ait bütün hesapları bilen ve alacak senetlerini elinde tutan kâtipi gözden çıkaramadığından Gafur'a, dükkânda çalışmadığı hâlde maaş ödemeye devam eder. Gafur, vatan cephesine katılmış, zamanını vatan cephesi mensuplarının devam ettiği mahalle kahvelerini dolaşarak geçirmeye başlamıştır.

Yusuf'un iki oğlu ile birlikte Bilecik'e gitmesinden sonra köşkteki eski odasına tekrar yerleşen Gafur, bu defa da hizmetçi odasında kalan ve kendisinden yirmi yaş küçük olan Ümmü'ye göz diker, onunla evlenmeyi düşünür. Fakat Ümmü, bakkalın çırağını sevmekte ve geceleri gizli gizli onunla buluşmaktadır. Oysa çırağın amacı Ümmü ile evlenmek değil, hoşça vakit geçirmektir. Gafur ile aralarında anlaşarak kızıdan ortaklaşa yararlanmaya başlarlar.

Öte yandan Memed ile Ayşe kira evinden çıkıp Zeytinburnu'nun arka mahallelerinde satın aldıkları gecekondu arsasına taşınırlar. Bütün mahalle halkı gibi onlar da geceleri gecekondularını inşa ederler. Ayşe, hamile olduğundan ve gecekondu inşaatının başında durması gerektiğinden fabrikadaki işinden ayrılmıştır.

Gafur Memed'e olan kin duygusunu onun kız kardeşiyle ilişki kurarak kısmen tatmin etmişse de bununla yetinmez. Bir gün Memed ile Ayşe'nin mahallesine gelir, Ayşe'ye hakaret dolu sözler eder, Ayşe de Gafur'a hakaret eder. Gafur, evlerini başlarına yıktıracağı tehdidi ile uzaklaşır. Ayşe, akşam işten dönen Memed'e bu durumdan hiç söz etmez. O gece yıkım ekipleri gelir, bütün gecekondu inşaatlarını yıkarlar, inşaat malzemelerini un ufak ederler. Gafur olanları uzaktan izlemektedir. Memed moral olarak çöker, oysa Ayşe dirençlidir. Roman, Ayşe'nin Memed'e söylediği şu sözlerle biter: "Kalk lan kalk. Gene yaparık, yenisini yaparık." (s. 367)

7.2 Romanda Anlatılan Tarihsel Dönem

Romandaki olaylar 1955 ile 1960 yılları arasındaki bir dönemde cereyan eder. Zaman zaman 6-7 Eylül 1955 tarihinde yabancı işyerlerine yönelik olarak Beyoğlu'nda meydana gelen yağmalama eylemi anımsatılır. Menderes hükümeti, İstanbul'da yeni yollar açmak için yoğun bir kamulaştırma ve imar faaliyeti içindedir. Bu faaliyet nedeniyle İstanbul'da çok sayıda işçiye ihtiyaç duyulmakta, bu ihtiyaç Anadolu'dan gelen göçmenlerce karşılanmaktadır. Bu yıllar, kentleşmenin hız kazandığı, göçmen yığınlarının köylerinden kopup şehirlere akın etmeye başladığı yıllardır.

Ortamda yoğun bir siyasallaşma vardır. İktidar ile muhalefet ilişkileri gittikçe gerilmektedir. Herkes DP'ye ve "Vatan Cephesi"ne yazılmaya zorlanmakta, yazılanların isimleri radyodan duyurulmaktadır.

İktidara yakın kişiler, yoğun inşaat işleri için açılan ihalelerden pay alma yarışına girmekte, hükûmet “her mahallede bir milyoner” yetiştirmeye çalışmaktadır.

Öte yandan halk, gıda ve yakacak maddeleri için kuyruklardadır. Kamulaştırmalar birçok ailenin evini yitirmesine yol açmıştır.

7.3 Romanın Tematik Çözümlemesi

7.3.1 Romanda Değınilen Tutum, Davranış ve Değır Yargıları

7.3.1.1 İnanç ve Gelenekler

Genel olarak kapalı bir toplum yapısına sahip olan köy hayatında dinsel inançlar, yaşamın en belirleyici öğelerinden biridir. İnsanlar, dünya işlerini görürken en önemli referans olarak dinsel kuralları, kimi zaman da batıl inançları alırlar. Bu nedenle, köy imamının ve yaşlıların dine ve batıl inançlara dayalı yorum ve öğütleri, kişisel ya da toplumsal alanda alınacak kararların neredeyse tek belirleyicisi durumundadır. Bu söylenenlerin, şehir ile olan bağlantıların arttığı ve iletişim araçlarının yaygınlaştığı günümüz koşullarında eskisine göre nispeten geçerliliğini yitirmekte olduğu bir gerçektir.

Romanda zaman zaman Memed’in köyündeki Boyalısakal Hoca’nın öğütlerine göndermeler yapılır; Memed, Boyalısakal Hoca’nın öğütlerini hatırlar. Boyalısakal Hoca’ya göre dinen yasak bir eylemde bulunan kişi, “ruz-u mahşerde kızgın sacda namaz kılacak, sonra da kılı topuzla, zebaniler, vur ha vur” edeceklerdir. (s. 11 vd.)

Memed’in kardeşi Hasan küçükken sıtmaya yakalanmış, köylülere göre onu ölümden “Kuru Karı” lâkaplı bir kadının nefesi kurtarmıştır.

Memed, İstanbul’da kendisine kalacak yer bulan Hamal Veli’ye, çakır gözlü olması nedeniyle güvenmez. Çünkü çakır göz köy yerinde iyi sayılmaz. Cinin, şeytanın böyle gözlerden çıktığına inanılır. (s. 84)

Çok uzun yıllardan beri gurbetçilik yapan Hacı Emmi, okuma yazma öğrenmeye çalışan Memed'e, "gâvur alfabetesi" öğrenmenin, gazete-kitap okumanın günah olduğunu söyleyerek onu bu çabasından vazgeçirmeye çalışır.

Öte yandan lâiklik, kent kültürünün ve endüstriyel değerlerin bir ögesidir. Bu açıdan, kişinin kentleştikçe dünya işlerinde din ve batıl inançları referans alma düzeyinin de gerilemesi beklenir. Romanda bu yönde örnekler bulmak mümkündür:

Memed, kendisine okuma yazma öğrenmenin günah olduğunu söyleyen Hacı Emmi'nin bu sözlerine inanır; ancak bir yandan da Tanrı'nın ne kadar acımasız olduğunu düşünür. Sonuçta da arkadaşı Kastamonulu'nun önerisi doğrultusunda hareket ederek okuma yazma öğrenmeye devam eder. Şehre ilk geldiği sıralarda sık sık Boyalısakal Hoca'nın öğütlerini hatırlayan ve kızgın sacda namaz kılanlara ilişkin rüyalar gören Memed, romanın ilerleyen aşamalarında artık eskisi kadar bu öğütleri hatırlamaz, rüyaları görmez olur.

Rıza-Hatçe çifti ile Memed-Ayşe çiftinin, birlikte yedikleri bir akşam yemeği sırasında, sofrada konuşmanın günah olduğu gerekçesiyle hiç konuşmamaları; Memed'in, romanın sonunda bile, "ya Allah, ya bismillah" diyerek yataktan kalkması gibi örnekler ise, dinsel inançlara körü körüne bağlılığın sürdürülmesinden çok, benimsenmiş alışkanlıkların devamı olarak değerlendirilebilir.

Bilindiği gibi geleneklere bağlılık da kırsal kültürün önemli bileşenlerinden biridir. Kişilerin evlenmeden önce aile büyüklerinin onayını alması, bu gelenekler arasında yer alır.

Romanda Memed'in Ayşe ile evlenirken babasının iznini almaması, babası Yusuf tarafından Memed'e karşı bir eleştiri vesilesi yapılır. Evlilikten önce aile büyüklerinin onayını almak, günümüzde bile gerek kırsal gerekse kentsel ailede yaşatılan bir gelenek olduğuna göre, Memed'in bu davranışı; kentleşmenin bir belirtisi olarak değerlendirilemez; olsa olsa, Memed'in ileride söz konusu edilecek olan, 'babasını küçümseme' tutumunun bir belirtisi olabilir.

7.3.1.2 Eğitime ve Kendini Geliştirmeye Karşı Alınan Tavır

Memed, İstanbul'a geldikten sonra, arkadaşı Kastamonulu'nun teşvik ve yardımıyla okuma yazma öğrenir. Daha önce de belirtildiği gibi Hacı Emmi günah olduğu gerekçesiyle buna karşı çıkar.

Gafur, Memed'in bu çabasını "sanki ireizicumhur (cumhurbaşkanı) olacak" diyerek küçümser. (s. 211)

Hüseyin'in bir süre kabzımal dükkânında çalışan Memed'in yerine babası Yusuf'u görevlendirme gerekçelerinden biri, ne zaman dükkâna gitse Memed'i elinde bir kitap ve gazete ile görmesidir. Yusuf'a Memed ile ilgili olarak "Sen bir işçisin, nene gerek gazete, kitap!" der. (s. 274)

7.3.1.3 Toplumsal Denetim

Yüz yüze ilişkilerin egemen olduğu, toplumsal denetimin her an gücünü duyurduğu ve yapılan her şeyin göz önünde cereyan ettiği kırsal yaşam, bireyselleşmeyi önleyen yapısıyla şehir ortamında bile, köyde yetişmiş insanların bu denetimi ve bir arada olma hâlini güçlü biçimde hissetmelerine ve davranışlarını buna göre ayarlamalarına yol açmaktadır. Şehre çalışmaya gelen göçmen, hedeflerini belirlerken, başkalarıyla ilişkilerini düzenlerken vb. hep köydeki insanların veya şehirde ilişki içinde olduğu köylülerin bu konuda ne düşüneceklerini göz önünde tutmakta, bir birey olarak hareket etmek yerine, köy toplumunun bir üyesi olarak hareket etmeye devam etmektedir.

Bu tutuma romandan aşağıdaki örnekler verilebilir:

- Memed, şehirde para kazanmaya başladıktan sonra edineceği dolma kalemin ve özellikle de okuma yazma öğrendikten sonra kendi eliyle babasına yazacağı mektubun köyde yaratacağı etkiyi ve hayranlığı düşünür. Duvarcı ustası olmayı babasının yüzünü kara çıkarmamak için ister. Memed açısından köylüleri ve yakınları üzerinde elde edeceği etki ve hayranlık, şehirde gösterdiği çabaların en önemli motivasyon kaynaklarından biridir.

- Memed, arkadaşı Kastamonulu ile olan bir sohbeti sırasında, bir an için ileride tıp okuluna gitmeyi ve doktor olmayı aklından geçirir. Aynı anda aklından şu düşünce de geçer: “Doktor olup çıkırsa Gafur’u gör gayri.” (s. 178)
- Gafur, Memed’in okuma yazma öğrenmeye başladığını duyunca endişeye kapılır. Kendisi bilmediği hâlde Memed’in okuma yazma öğrendiği köyde duyulursa rezil olacağını düşünür. Kendisi Memed’den yıllarca önce şehre geldiği hâlde okuma yazmaya heves etmeyen, Memed’in okuma yazma öğrenmeye başlamasıyla da bu yönde bir istek duymayan Gafur’un tek kaygısı, köylüler karşısında düşeceği durumdur.
- Ayşe, Memed ile evlenip köşke yerleşmeyi, Hatçe Ablasının, eşiyle birlikte köşke ziyarete gelmesini hayal ederken, Hatçe’nin kendisini kıskanacağını düşünür; içinden “Kıskan! ... Sen kıskanacan diye benim de tasam mıydı?” der. (s. 244)

Buna karşılık, romandaki göçmenlerin kente uyum düzeyi yükseldikçe başkalarının ne diyeceği anlayışından sıyrılma yoluna girdikleri gözlenir. Örneğin Kastamonulu açısından başkalarının ne diyeceğinin bir önemi yoktur. Rıza-Hatçe çifti ve romanın sonlarına doğru Memed-Ayşe çifti, artık başkalarının ne diyeceğinden çok kendi aile düzenlerini ve geçimlerini sağlamakla meşguldürler.

7.3.1.4 Köylülerle Şehir ve Şehirliler Arasındaki Etkileşim

Köylülerin ve şehre göç edenlerin büyük şehre bakış açısı hayranlık ve özenme duygularıyla doludur. Oysa şehirlilere hep kuşku ve güvensizlikle bakılır.

Gerek göç edenler; gerekse gurbetçilerden İstanbul hikâyelerini dinleyen köylüler İstanbul’a, İstanbul’un vapurlarına, kadınlarına derin bir hayranlık ve imrenme duyarlar. İstanbul ile Çukurova arasında kıyaslamalar yapılır. İstanbul’u görenler (Gafur, Memed) Çukurova’yı küçümserler. Memed Çukurova’nın İstanbul’un yanında “vızırtı” olduğunu düşünür. (s. 82)

Memed’in kız kardeşi Ümmü, İstanbul’a ilk geldiğinde buranın “cennet-i âlâ” olduğunu zanneder. (s. 260)

Memed ilk geldiğinde şehri sadece bir süre çalışıp para kazanacağı bir yer olarak görür. Burada yerleşmeyi aklından geçirmez. Oysa daha sonra, Ayşe ile evleneceği ve bir gecekondü edinmeye çalışacağı bu şehre, bir daha köyüne dönmek üzere yerleşecektir. Gafur'un büyük şehre bakışı da şöyledir: "İstanbul bura. Burda herkes herkesin gözünü oyar. Kardeş kardeşin düşman olur. Bura İstanbul..." (s. 32)

Memed'in özellikle şehre ilk geldiği sıralar hiç kimseye güvenmemesi, kendisine iyilik yapmak isteyenlere kuşkuyla bakması, "şehir adamı"na ya da şehre önceden geldikleri için "şehir adamı" olmuş köylülere güven olmayacağı yönündeki değer yargısından kaynaklanır. Bir hemşehri bile olsa 'şehir adamı'na güven duyulmamalıdır. Şehre ilk geldiğinde yanına gittiği köylüsü Gafur'un, ona hiçbir şekilde yardımcı olmaya yanaşmaması da Memed'in şehirliler hakkındaki değer yargısını pekiştirir.

Memed, Veli'nin kendisine kalacak yer göstermesi, Kastamonulu'nun okuma yazma öğretmesi gibi yardımları neden yaptıklarını anlamakta güçlük çeker. Veli'nin borç para isteğini geri çevirir, parasını ona kaptırmaktan korkar. Ayşe ile tanıştıktan sonra, "koskoca bir köşkün hizmetçisi" olan Ayşe'nin kendisini beğenmiş olabileceğine hiç ihtimal vermez. (s. 196)

Yusuf, Memed'in daveti üzerine öteki çocuklarıyla birlikte İstanbul'a geldiğinde, oğlunun kendisine karşı yukarıdan bakan bir tavır takınmasını, gelini Ayşe'ye olduğu kadar, oğlunun artık bir "şehir adamı"na dönüşmüş olmasına da bağlar.

Memed, sonradan Kastamonulu'nun kendisine yaptığı iyilikleri bir çıkar beklemeden yaptığını, Ayşe'nin kendisini gerçekten sevdiğini anlar. Ailece dost oldukları Rıza ve Hatçe çiftiyle de herhangi bir güven sorunu yaşamaz. Bunlar, onun şehirde kalma süresi arttıkça ve insanları daha iyi tanıdıkça şehirlilere olan bakış açısında meydana gelen değişimin işaretleri olarak görülebilir.

Şehir adamına güven olmayacağı yolundaki değer yargısı, Memed'e babası Yusuf'tan, Yusuf'a da onun amcasından geçmiştir. Bir zamanlar İstanbul'a giden amcasının Yusuf'a, Yusuf'un da oğluna şehirlilerle ilgili verdiği öğütlerden bazıları şöyledir:

“Şehir adamı cin, bir cin.” (s. 256)

“Sen sen ol oğlum, şehirlinin dolabına girme.” (s. 275)

“Emmim derdi ki, siz siz olun gurbete düşerken gurbetteki hemşerinize memşerinize güvenmeyin derdi.” (s. 223)

Ayşe ve Hatçe, Anadolu da olsa, “gâvurca patırdatan”, masada çatal bıçakla yemek yiyen, kravat takan erkeklerin tümünün ‘domuz eti yemeleri nedeniyle’ eşlerini kıskanmadıklarını, ‘boynuzlu’ olduklarını düşünürler. Eşinin ‘açık saçık’ giyinmesinde, akşamları tek başına sokağa çıkmasında sakınca görmeyen Hüseyin’i de bu grupta görürler.

Hüseyin de dükkânında uzun yıllardır çalışan Kâtip Hilmi’nin şehir çocuğu olması nedeniyle “yaramaz” olduğunu düşünmekte, dükkânıyla ilgili bütün hesapları ve alacak senetlerini elinde tutan Hilmi ile mecbur olduğu için çalışmaya devam etmektedir.

Hem şehirliler hem de şehre önceden gelmiş olanlar, yeni gelen göçmenlere küçümseme ile bakarlar. Onların şehri işgal ettiklerini, kirlettiklerini, yol yordam bilmediklerini düşünürler. Onları, eğitilmesi gereken az gelişmiş insanlar olarak görürler. İçlerinde, Anadolu’dan İstanbul’a göçün yasaklanmasını savunanlar bile vardır.

Romanda bu konuda çok sayıda örnek bulunmaktadır:

- Ayşe, karşı inşaatta çalışmakta olan ve köşkün bahçesindeki çeşmeden içme suyu almaya gelen işçilere izin almadan bahçeye girdikleri için kızar. “Her şeyin bir yolu yordamı var. Ne biçim insanlarsınız siz? Bin kere söyledik...” Ayşe’nin bu tutumu, bir yandan yeni gelen göçmenlere karşı bir küçümsemeye, bir yandan da kent yaşamının kurallara dayalı yapısını benimsediğine işaret eder. Ayşe’ye göre kendisi bu kuralları nasıl benimsediye yeni gelen göçmenler de aynı şekilde benimsemek zorundadır.
- Memed duvarcı ustası olmayı ve kendi eliyle babasına mektup yazmayı, yani şehirde tutunmayı başarınca, babasını beğenmez olur. Babası Yusuf, geçmişte Çukurova’ya defalarca gitmiş, orada duvarcı ustalığını öğrenmiş, köyüne ilk gaz ocağını getirmiştir ama Memed’e göre İstanbul ile Çukurova bir değildir. Önemli

olan bu başarıları İstanbul'da elde etmektir. Ayrıca babası askerde iken okuma yazma kurslarına devam etmişse de tam olarak öğrenmeden terhis olmuştur. Memed'in, babasına yukarıdan bakan tavrı, Yusuf İstanbul'a gelince aralarının bozulmasına yol açacak ve baba ile oğulun birbirlerinden kopmalarına neden olacaktır.

- “Şehirliler”, farklı nedenlerle de olsa kendilerini göçmenleri eğitmekle görevli sayarlar. Kastamonulu'nun Memed'e okuma yazma ve doğru telaffuz öğretmesi; Nermin'in, kocası Hüseyin'e toplum içinde nasıl davranılacağı, nasıl giyinileceği, şehirli ağzıyla nasıl konuşulacağı hakkında sürekli olarak yol göstermesi; hatta Hatçe ile Rıza'nın doğru telaffuz konusunda ilköğretim çağındaki çocukları tarafından sık sık uyarılması bunun örneklerindedir.

Göçmenler, şehre ilk geldiklerinde şehirlilerin kendilerine yönelik aşağılayıcı sözlerini duymazlar, duysalar da anlamazlar. Ancak, şehirde kalma süreleri uzadıkça ve eğitim düzeyleri arttıkça şehirlilerin bu tutumuna tepki göstermeye başlarlar. Örneğin Kastamonulu, her defasında “şehirlilerin” göçmenleri küçümseyici sözlerine gereken cevapları verir. Bunun romandaki en çarpıcı örneği Kastamonulu ile bir “şehirli” arasında geçen aşağıdaki konuşmadır:

Şehirli: “Burası bizim memleketimiz!”

Kastamonulu: “Kaç yıldan beri memleketiniz?”

Şehirli: “Bin yıldan beri. Biz İstanbullu oğlu İstanbulluyuz!”

Kastamonulu: “Yavaş gel!”

Şehirli: “Niye?”

Kastamonulu: “İstanbul beş yüz yıldan beri Türklerin. Bin yıl diyorsun?”

“Bizle alay edeceğine kendi kendinle et!” (s. 185)

Hüseyin, bir süre sonra, karısı Nermin'in kendisini eğitime çabalarına aldırış etmez olur. Zaten Nermin de kocasının “adam olacağı”ndan umudunu kesmiştir.

Memed, Ayşe ile birlikte babası ve kardeşlerini karşılamak için Haydarpaşa'ya gittiğinde bir şehirlinin trenden inen köylülerle alay eden sözlerine sertçe karşılık verir.

7.3.1.5 Evlilik, Aile ve Kadın

Romanda göçmen aileleri temsil eden Hatçe-Rıza ve Ayşe-Memed çiftlerinin evlilikleri dayanışmaya, birlikte bir yuva kurma ve çocuk sahibi olup onları yetiştirme amacına dayalı evliliklerdir. Ayşe baştan beri Hatçe-Rıza evliliğine özenmekte, kendisi de böyle bir evlilik yaparak çoluk çocuğa karışmayı hedeflemektedir.

‘Kentli’ bir aile olan Hüseyin-Nermin evliliği ise çıkara dayalı bir beraberliktir. Nermin, evli bir kadın olarak toplumda statü kazanmayı, eşini eğitip önce müteahhit, sonra milletvekili yapmayı, bu yolla elde edilecek para ve mevkiden pay almayı düşünerek Hüseyin ile evlenmiştir. Çocuk sahibi olmak gibi bir planları yoktur. Gerekliğinde toplantılarda birlikte görünürlerse de gerçekte birbirlerinden kopuk bir hayatları vardır. Hüseyin, kendisi gibi köy kökenlilerle birlikteyken kendini mutlu hissetmekte, Nermin ise politik ve entelektüel çevrelere katılarak çıkar peşinde koşmaktadır.

Göçmen ailesinde, kadın işten gelen kocasının ayaklarını yıkar, ev işlerini görür, aynı zamanda ev dışında ya da ev içinde çalışarak aile bütçesine katkıda bulunur. Bir bakıma “yuvayı yapan dişi kuş” rolündedir. Hüseyin-Nermin ailesinde ise kadının eviyle ilgisi yok denecek kadar azdır, vaktinin çoğunu dışarıda geçirir.

Hatçe’nin de etkisiyle, evlendiğinde Memed’in ailesiyle birlikte oturmak istemeyen Ayşe, bu yüzden evlilik öncesi Memed ile anlaşmazlığa düşerse de birlikte oturmayı kabullenmek zorunda kalır. Ancak evlendikten bir süre sonra Memed de aynı görüşü paylaşacak ve ayrı bir eve taşınacaklardır.

Ayşe, Rıza’nın en çok karısı Hatçe’nin sözünden çıkmaması huyunu beğenmektedir. Ayşe’nin bu tutumu, erkek egemen aile yapısından bir sapmaya işaret etmekte, dolayısıyla evlilik anlayışı açısından kırsal değerlerden çok kentsel değerleri benimsediğini göstermektedir denilebilir.

Memed, şehre ilk geldiğinde, ileride usta olup gündeliği arttığında babası ile kardeşlerini İstanbul’a getirmeyi ve hep beraber çalışıp para kazanmayı planlarken, kız kardeşini

çalıştırmayı düşünmez. Oysa daha sonra, köşkte çalışan Ayşe ile evlenecek, köşkten ayrıldıktan sonra da eşinin bir fabrikada çalışmasında bir sakınca görmeyecektir.

7.3.1.6 Yoksulluk Kültürü

Gurbet Kuşları'nda yoksulluk kültürü birçok görünümüyle belirir. Memed şehre ilk geldiğinde tek hayali bir iş bulabilmektir. Günde iki buçuk lira gündeliğe razıdır. İşe başladığında on iki buçuk lira gündelik alacağını duyunca sevinçten deliye döner ve iş bulmasına aracılık eden Hacı Emmi'ye gündeliğinin iki buçuk lirasını tereddüt etmeden verir.

Göçmenlerin hiçbir lüksleri yoktur. Bekârların boş zamanlarındaki tek eğlenceleri, kendi aralarında kumar oynamak, bağlama çalmak ve bol miktarda sigara içmektir. Akşamları içkili eğlence yerlerine ve kadınlara giden Kastamonulu, bekâr göçmenler arasında bir istisnadır.

Evlilerin tek kaygısı ise, para biriktirip başlarını sokacakları bir gecekondu sahibi olmak ve çocuklarını okutabilmektir.

Son derece mütevazı olan sofraların başyemeği bulgur pilavıdır. Muz, elma vb. meyveler kısıtlı bütçelerin olanaklarını aşar. Ayşe, Hüseyin-Nermin çiftinin köşkünde çalışırken Hatçe-Rıza çiftinin Zeytinburnu'ndaki gecekondularına her ziyarete gittiğinde köşkün buzdolabından çaldığı sucuk, peynir, muz, elma gibi yiyecekleri de yanında götürür. O yüzden Ayşe'nin ziyaretleri, Hatçe-Rıza çiftinin evinde, özellikle çiftin çocukları için bir bayram havası yaratır.

7.3.2 Romandaki Göçmenlerin Kentlileşme Düzeyleri

Yukarıdaki açıklamalardan romandaki göçmenlerin, kentlileşme düzeyleri açısından eşit bir konumda olmadıkları yolunda bir çıkarsama yapılabilir. Hatta göçmenler kentlileşme düzeylerine göre kendi içlerinde bir sıralamaya da tâbi tutulabilir. Ancak bunun yerine romandaki göçmenleri *kentlileşme yolundakiler* ve *kentlileşmeyenler* şeklinde kabaca iki gruba ayırmak mümkündür.

7.3.2.1 Kentlileşme Yolundakiler

Memed, Ayşe, Hatçe, Rıza, Kastamonulu, bu grupta yer verilebilecek göçmenlerdir. Şehirde kendilerine göre yerleşik bir düzen kurmuşlardır. Başlangıçta biraz para kazandıktan sonra köye dönmeyi düşünseler bile bir süre sonra artık bunu düşünmez olurlar.

Aileleriyle olan bağları ya tamamen kopuk ya da, Kastamonulu örneğinde olduğu gibi en az düzeydedir. Siyasetten uzak dururlar. Kendilerini kimseye bağımlı hissetmemeleri, birey olma, dolayısıyla kentlileşme yönünde kaydettikleri bir aşama olarak görülebilir.

Okumaya, öğrenmeye, gelişmeye açık insanlardır. Kastamonulu ve Memed okuma yazma bilmekte, Hatçe-Rıza çiftinin çocukları okula devam etmekte, Ayşe doğacak çocuklarını okutma hayalleri kurmaktadır. Çalışarak kazanmanın değerine inanırlar.

Romanın başkarakteri Memed, şehre gelişinin üzerinden bir yıl bile geçmeden okuma yazmayı ve duvarcı ustalığını öğrenmekle kalmaz, evlenip bir yuva kurar. Artık şehirliler gibi giyinmekte, eskiye göre daha düzgün bir telaffuz ile konuşmaktadır: “Nerelisin?” diye sorulduğunda eskisi gibi “Suvaz’ın köylüğünden” değil, “Sivas’ın köylüğünden” şeklinde cevap verir. (s. 350) Babasından ve kardeşlerinden kopmuş, kendi gecekondusunu yapmak için arsa almış ve inşaata başlamıştır. Her ne kadar romanın sonunda gecekondu inşaatı Belediye ekiplerince yıkılsa da, eşiyle birlikte bu inşaatı bitirmeye kararlıdırlar.

Bekâr olan Kastamonulu evlenmek için acele etmemektedir. Para harcamayı sever. Akşamları iş çıkışında içkili eğlence yerlerine gider.

Şehre gelir gelmez başörtüsünü atan, köşkün hizmetçiliğini üstlenen, bakkalın çırağıyla ilişki kuran Ümmü de bir bakıma kentlileşme yolunda sayılabilir.

7.3.2.2 Kentlileşemeyenler

Bu grupta yer alan göçmenler Gafur, Hüseyin, Yusuf ve Hacı Emmi’dir. Ortak yanları güvenilmezlik, çıkarıcılık, kaypaklık, yaltaklanma gibi özellikleriyle ‘lumpen’ ya da romanda geçen terimle ‘tırnaksız’ olmalarıdır. Okuma yazma öğrenme, kendilerini

geliştirme, çalışarak kazanma gibi bir kaygıları yoktur. Konuşmalarıyla, davranışlarıyla, köye duydukları özlemle, kendilerini hiçbir zaman kente ait hissetmezler, başka deyişle kentli bir kimlik geliştirememişlerdir.

Bunlardan Gafur, çıkarı için adam yaralayacak kadar şiddet eğilimli olmasıyla; Hacı Emmi bağnaz tutumuyla; Hüseyin parasal anlamda şaibeli yükselişiyle; Yusuf gözü açık, girişimci ve yenilikçi olmakla birlikte tutuculuktan kurtulamamasıyla ve gerektiğinde kendi çıkarı için oğlunu bile feda edebilmesiyle dikkat çekerler.

Kentli bir kadınla evlenen ve dönemin siyasal ortamından yararlanıp zengin olan Hüseyin, particiliği olsun, karısının zoruyla giydiği takım elbise ve kravatları olsun hiçbir zaman benimseyemez. En büyük zevki, hizmetçiye bulgur pilavı pişirtmek ve yer sofrasında yemektir. O zaman kendini köyde, annesinin evinde hisseder. Yusuf ile konuşurken “Bulgur pilavıyın cacık, ayran bana İngiliz kuponundan elbiselerimi unutturuyor, kolalı yakamı, kravatımı unutturuyor...” der. (s. 277) Bir gün Yusuf’la birlikte Kadıköy’den Karaköy’e geçerken birinci mevkiden bilet aldıkları hâlde vapurun ikinci mevkiinde oturmayı tercih etmesi de, onun kentliler ve varlıklılar arasında rahat edemediğinin bir göstergesidir.

Romadaki göçmenlerden, köydeki ailesiyle bağlarını sürdüren ve iş dışındaki zamanlarını bekâr göçmenlerle geçiren Hamal Veli ile boş zamanlarını genellikle hemşehrilerinin devam ettiği kahvede geçiren Kastamonulu’nun babası Murat Usta da *kentlileşemeyenler* kategorisinde değerlendirilebilecek olmakla birlikte yardımsever ve kendi hâlinde kişilikleriyle diğerlerinden ayrılırlar. Kaldı ki romanın yan karakterlerinden olan Veli ve Murat hakkında anlatılanlar, haklarında kesin bir yargıya varmak için yeterli değildir.

7.3.3 Romadaki Kentliler

Nermin, parayı ve mevkiyi en yüce değerler olarak benimsemekte; politikayı, sosyal ilişkilerini, kadınlığını ve evlilik kurumunu bu değerler uğruna kullanmakta; göçmenlere ve yoksul halka yukarıdan bakmaktadır. Nermin ve arkadaşları Batı’ya, özellikle Amerika’ya derin bir hayranlık duyarlar. İthal tüketim mallarına düşkündürler.

Romanda, Nermin'in siyasal çıkarları için ilişki içinde olduğu sanatçı ve aydınlar, zaman zaman eğitimsizlikle bağdaşmayan tavır ve davranışlar içinde gösterilir. Fikir tartışmalarında birbirlerine hoşgörü duymazlar, “kadın meselesi” yüzünden yumruklaşmaya varan kavgalar ederler. Örneğin Şair Erol, Nermin ile birlikte sık sık gittikleri lokantada bir akşam, diğer erkek müşterilerle, onların Nermin hakkında ettikleri ileri geri sözler nedeniyle küfürleşir, kavga çıkarır. Başka bir akşam da Nermin'in avukat arkadaşıyla yumruklaşır.

Romandaki diğer bir kentli olan Kâtip Hilmi kimseyle sosyal bir ilişki kurmaz. Onun açısından da para en önemli değerdir. Parayı elde etmek için gayri meşru yollara başvurmaktan çekinmez.

7.4 Değerlendirme

Gurbet Kuşları, doğdukları köylerden ayrılp büyük şehre göç edenlerin romanıdır. “Gurbet Kuşları” başlığı, romanın, her biri birbirinden farklı birden çok göç hikâyesi anlatacağını düşündürmektedir. Yazar, romana böyle bir ad seçerken, göçmenlere olan bakışı hakkında, daha başlangıçta bir ipucu vermektedir: Bu adla, yuvasından ayrılmış göçmen kuşlara gönderme yapılmakta, büyük şehre göç eden köylülerin, istekleri dışında zorunlu ve kaçınılmaz nedenlerle köylerinden ayrıldıkları, köylerinden çıkarken amaçlarının yeniden köyelerine/yurtlarına/yuvalarına geri dönmek olduğu vurgulanmak istenmektedir. İstemeden yuvalarından ayrılan “göçmen kuşlar”, bilmedikleri, kendilerine tümüyle yabancı yerleri tanıma, oralarda tutunabilme, hayatta kalabilme, oralara uyum gösterebilme mücadelesi vermektedirler. Kimileri bu mücadelede başarılı olmakta ve hayatta kalmakta, kimileri kırık kanatlarla yola devam etmeye çalışmakta, kimileri de bu mücadelede yenik düşmektedir.

Başlangıçta şehirde biraz para kazanıp yeniden köyelerine/yurtlarına/yuvalarına dönmekten başka bir şey düşünmeyen göçmenlerden neredeyse hiçbiri köyelerine geri dönememektedir. Dönerler de kısa sürelerle köyelerinde kalıp yeniden büyük şehre gitmektedirler. Bir kez büyük şehre giden, orada biraz para kazanan, büyük şehrin büyüüne bir kez kapılan bir göçmenin bir daha köyüne dönmesi mümkün olamamaktadır.

Romadaki göç serüvenleri boyunca, göçmenlerin dünya görüşlerinde, tutum ve davranışlarında değişimler yaşanmakta; dinsel inançlar, şehir ve şehirlilere bakış, aile ve evlilik, okumanın ve öğrenmenin önemi gibi konulardaki değer yargıları ve bunlardaki farklılaşmalar, şehre uyum ve kentlileşme seviyesinin göstergeleri olarak ortaya çıkmaktadır.

Bütün bu açıklamalar ışığında, romanın ana ‘tema’sının *köksüz kentlilik* ve buna bağlı olarak *tamamlanamayan kentlileşme* olduğu sonucuna varılabilir. Bu iki kavramdan ne anlaşıldığı aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır:

7.4.1 Köksüz Kentlilik

Roman karakterlerinden Kastamonulu’nun dediği gibi yalnızca beş yüz yıldan beri İstanbul’da olan Türk toplumu, romadaki olayların cereyan ettiği yıllarda henüz endüstrileşmenin başlarındaki bir tarım toplumdur. Kentliliğin endüstrileşmeye paralel olarak gelişen bir kültür olduğu göz önüne alınırsa, Türk toplumunu özellikle o yıllarda kentli bir toplum olarak nitelemek mümkün değildir. Bu nedenle olsa gerek, romadaki az sayıda “kentli”, köksüzlüklerini Batılıları taklit etmekle örtmeye çalışmakta, yozlaşmış bir yaşam biçimi sergilemektedir. Aydın kesim de romanda, tartışma adabından yoksun, kadın konusu yüzünden birbirleriyle küfürleşebilen ve yumruklaşabilen, feodal değerlerden sıyrılmamış üyeleri ile temsil edilmektedir.

7.4.2 Tamamlanamayan Kentlileşme

Yazar, romanda kente göç hakkında kendi değerlendirmelerini aktarırken; göçmenlerin dilleri, kılık kıyafetleriyle şehre tam bir uyum sağlayamasalar da İstanbul’daki iş fırsatlarından yararlanmayı, para kazanmayı başardıklarını belirtir ve aşağıdaki ifadelere yer verir:

“Gurbet kuşları, İstanbul’un suyunu içe içe, havasını koklaya, ekmeğini yiye geliyor, gözleriyle bakmayı, saç taramayı, okuma yazmayı öğreniyor, İstanbullulara benzemeye çalışıyorlardı. Benziyorlar mıydı? İstanbul’a ilk gelen ‘gurbet kuşları’ benzemeseler bile bir göbek sonrakiler hele okula da gidiyorlarsa analarına babalarına değil İstanbullulara benziyorlardı.” (s. 246)

Yukarıda *kentleşme yolundakiler* kategorisi altında yer verilen göçmenlerin gelişim çizgilerine yeniden göz atılırsa; kentlilere güvenilemeyeceği ön yargısıyla köyden kente gelen göçmenlerin, parayı en yüce değer olarak gören, göçmenleri ve yoksul halkı küçümseyen, yozlaşmış bir hayat tarzı içindeki kentliler yerine, daha önceden şehre gelmiş olup kendi ayakları üstünde durmayı başarmış göçmenleri model olarak aldıkları görülebilir.

Önlerinde “köklü” bir kent kültürü örneği olsa belki onu model alacak olan göçmenlerin, böyle bir örnek göremedikleri için, önceki göçmenleri model almaları, onların kentleşme yolculuklarının eksik kalmasına yol açmaktadır. Şehrin çalışma yaşamına girerler, şehirli biçimi giyinirler ama yer sofrasında yemek yemeye devam ederler, sofrada konuşmama gibi âdetleri sürdürürler; kelimeleri doğru telaffuz ederler ama her hâllerinden şehirli olmadıkları anlaşılır. Bu, bir anlamda yarım kalmış bir kentleşmedir. Yarım kalmışlık, ortaokuldan terk Kastamonulu’nun, Memed’in gazetede okuduğu “tahdit” sözcüğünün ne anlama geldiğini bilememesiyle de simgelenir. (s. 175) Kastamonulu’nun ve kentleşme yolundaki göçmenlerin okumuşluğu, kentleşmesi o kadardır, onlarınki “tahditli” bir okumuşluk ve kentleşmedir.

8 SEVGİLİ ARSIZ ÖLÜM

Sevgili Arsız Ölüm ile ilgili inceleme ve değerlendirmeler, romanın Adam Yayınları'ndaki 1985 tarihli 8. baskısına göre yapılmıştır.

8.1 Özet

Sevgili Arsız Ölüm romanında olayların bir bölümü, sonradan Akçalı adını alacak olan Alacüvek köyünde; bir bölümü de adı belirtilmeyen bir büyük şehirde geçer. Otobiyografik özellikler taşıdığı bilinen romanda sözü edilen köyün, Kayseri'nin Bünyan ilçesine bağlı Karacafenk köyü, büyük şehrin ise İstanbul olduğu, yazarın yaşam öyküsünden yola çıkılarak tahmin edilebilir.

Alacüvek köyünden Huvat Aktaş şehirde kendi adına izolasyon ve boya işleri yapmakta, arada bir köyüne gelmektedir. Hemen her gelişinde köye soba, radyo gibi yeni eşyalar getiren Huvat'ın getirdikleri arasında en fazla ilgi çeken, köylülerin gördüğü ilk taşıt aracı olan mavi bir otobüstür. Köylüler başlangıçta yabancılik çektikleri otobüse çabuk alışır.

Huvat bir gün de köye Atiye adında şehirli bir kadınla gelir. Köylü kadınlar Atiye'yi merakla incelerler, cinli ve uğursuz olduğuna inandıkları için onu ahıra kapatırlar. Hamile olan Atiye, dokuz ay sonra bir kız doğurunca ahırdan çıkarılıp evin üst katındaki tandır odasına yerleştirilir. Yeni doğan bebeğe, Huvat'ın annesinin adı olan Nuğber adı verilir.

Kısa sürede köye uyum sağlayan Atiye, köylü kadınların yaptıkları her işi öğrenmekle kalmaz; Huvat'ın getirdiği dikiş makinesinde dikiş dikmeye, çerçeye şırınga getirip köylüye iğne yapmaya da başlar; artık köyde “İğneci Atiye Hanım” diye anılmaktadır. Huvat ile Atiye'nin Nuğber'den sonra dört çocuğu daha dünyaya gelir: Büyük oğul Halit, ortanca oğul Seyit, küçük kız Dirmit ve en küçük oğul Mahmut.

Huvat, bir süredir köye dişe dokunur bir yenilik getiremediği düşüncesiyle bu defa da köyün adının değiştirilmesi fikrini ortaya atar. Huvat'a kalırsa köyün yeni adı “Atom” olmalıdır, ama bu isim benimsenmez, tartışmalardan sonra köyün yeni adının “Akçalı” olması kararlaştırılır.

Huvat, çalışmak üzere köylülerden bir kısmını şehre götürür. Şehirde kalorifercilik, boyacılık, badanacılık gibi işlerde çalışan köylülerin hiçbiri bir daha köye dönmeyecektir. Öte yandan Halit ve Seyit de artık babaları ile birlikte şehirde çalışmaya başlamışlardır. Büyük oğul Halit, Atiye'nin doğduğu yöreden gelip komşu köylerden birine yerleşen Sose-Rızgo çiftinin kızı Zekiye ile evlendirilir.

Sık sık öğretmeni değişen köy okulu, yeni bir öğretmenin gelmesiyle yeniden açılır ve Dirmit okula başlar. Dirmit'in dışında köyde okula gönderilen kız yoktur. Hakkında komünist olduğu dedikodusu yayılan öğretmen, öğrencilerine karne veremedi köyden ayrılmak zorunda kalır.

Huvat, hem kendisiyle birlikte çalışan oğulları Halit ve Seyit'in şehirde "sefil oldukları", hem "cinli kız" adı verilen Dirmit'in köyden dışlanması gerekçesiyle Atiye'yi ve öbür çocuklarını şehre götürmeye karar verir. Köydeki her şey satılıp ailece büyük şehre göç edilir.

Aktaş ailesi, büyük şehirde Akçalı köyünden göçenlerin oturduğu bir mahalleye yerleşir. O kış, şiddetli bir kar yağar. Huvat, Halit ve Seyit, hiçbir izolasyon ve boya işi alamazlar. Parasızlık nedeniyle önce Zekiye ve Nuğber'in bilezikleri, sonra evdeki halılar satılmak zorunda kalınır.

İşsiz kalan Huvat, sakal bırakarak, tarikat çevrelerine girerek, yeşil kitaplar okuyarak kendini dine verir; karısı Atiye ile büyük kızı Nuğber'in başlarını bağlatır.

Huvat gibi Halit de hemen hiç çalışmamakta, evin geçimini kalorifer tesisatı işinde çalışan Seyit sağlamaktadır.

Aile bireyleri arasında çatışmalar çıkmaya, Atiye sık sık hastalanmaya başlamıştır. Zekiye'nin yeni doğan kız bebeği hastalanıp ölür. Mahmut, okulu bırakıp kalorifercilik, berberlik, terzilik gibi değişik işlerde çıraklık eder.

Seyit'in hastalanıp işten ayrılmak zorunda kalması üzerine aile tek odalı ucuz bir eve taşınır. Nuğber, ailenin geçimine katkı olsun diye babasından ve erkek kardeşlerinden gizli, bir terzinin yanında çalışmaya başlar. Seyit adı verilen bir erkek çocuk doğuran Zekiye de Halit'in askere gitmesinden sonra Gigili Topal Aygaz diye birinin adına evde halı dokumaya başlar.

İyileştikten sonra usta yevmiyesiyle iş bulamayınca silahlanıp fedailiğe ve kabadayılığa, haraç toplamaya başlayan Seyit, annesinin üzüntüden yataklara düşmesiyle kabadayılığı bırakır, yeni aletler satın alarak tekrar tesisatçılık işine başlar; ancak bir süre sonra rekabet nedeniyle bacağında vurulacak ve işi yine bırakmak zorunda kalacaktır.

Küçüklüğünden beri hayal gücünün genişliği, duygusallığı ve duyarlılığıyla diğer çocuklardan ayrılan ve bu yüzden köyde "cinli kız" adı takılan Dirmit şiir yazmaya başlar; okulda çok başarılıdır, takdimameler getirir; artık kendini aile bireylerine yabancı hissetmektedir.

Mahmut, son çalıştığı işten ayrılıp sinema önlerinde kitap satmaya başlamış; Huvat, katıldığı bir irtica eyleminde gençlerden dayak yemesi üzerine dinî kitapları bir yana bırakmıştır.

Askerden döndükten sonra bu defa da Halit sakal bırakır, şalvar giyer, namaza başlar; elini kız kardeşlerine bile uzatmaz olur. Atiye'nin yalvarmalarıyla din tutkusundan sıyrılırsa da bu defa evde kuş beslemeye başlar, ancak annesi ile babası kuşları evde istemediğinden onları satmak zorunda kalır. Eşinden de soğumuş olan Halit evi terk eder.

Huvat ise, kendini suya adar, bütün gün denizi seyreder, şişelere deniz suyu doldurup evinin duvarlarına asar; ayağına bir eşofman giyip, gençlerle futbol oynamaya başlar.

Bir süreden beri istikrarlı bir işi olmayan Mahmut da kendini gitar çalma hevesine kaptırmıştır. Huvat'ın eve dönmeye ikna ettiği Halit, gelir gelmez Mahmut'un gitarını parçalar, Seyit de Dirmit'in şiir defterini yırtar.

Nuğber, kendisinden birkaç yaş küçük şehirli bir delikanlıyla evlendirilir. Seyit askerdedir. Teknik kaplama işine çırak giren Mahmut, kısa sürede usta olmuş, iyi para kazanmaya ve evin geçimini sağlamaya başlamıştır. Mahmut'un yeni aldığı gitara bu kez hiç kimse dokunmaz.

Kalbinden, karaciğerinden ve rahminden hasta olan ve ölüme hazırlanan Atiye, hiçbir çocuğunu gönülünce yetiştiremediğini düşündüğünden öbür dünyadaki sorgulamada sorulara ne cevap vereceği kaygısı içindedir. Huvat ise karısı öldükten sonra köyüne dönmeyi, orada tek odalı bir ev yapmayı, genç bir Çerkez kızıyla evlenmeyi kurmaktadır.

Kendini iyice şiire veren, denize, gökyüzüne, sokaklara tutkuyla bağlanan Dirmit, ailesinden tamamen uzaklaşmıştır; şiir yazması yasaklanır, yedi gün boyunca evde kimseyle konuşmama cezasına çarptırılır. Bunun üzerine o da aile bireylerinin tümüne hitaben bir mektup yazar. Bu uzun mektubun bazı sayfalarının şehrin üstünde uçtuğu görülür.

Roman, Atiye'nin ölümüyle son bulur.

8.2 Romanda Anlatılan Tarihsel Dönem

Sevgili Arsız Ölüm'de olayların geçtiği yıllar çok net değildir. Yine de romandaki belirtilerden, olayların 1960'lı yılların sonlarında geçtiği anlaşılabilir. Bu yıllarda kapitalistleşme hızlanmış, büyük şirketlerin iş hayatındaki ağırlığı artmıştır. Sokaklarda siyasal eylemler yapılmakta, köyden kente göç, toplumsal değişimin itici gücü olmaya devam etmektedir.

8.3 Romanın Tematik Çözümlemesi

8.3.1 Romanda Değinen Tutum, Davranış ve Değer Yargıları

8.3.1.1 İnanç ve Gelenekler

Sevgili Arsız Ölüm'de dinsel inançlar ile âdet ve görenekler, köyde kırsal kültürün zenginleştirici birer ögesi; şehirde ise işsizlik sonucu uğranılan kimlik kaybı ve yoksullaşmadan dolayı bir tutuculaşma ve sığınma unsuru olarak yer alır. Huvat'ın ve

Halit'in işsiz kaldıktan sonra, dinî kitaplar okuyarak, tarikat üyeleriyle haşır neşir olarak kendilerini dine vermeleri ve Huvat'ın şehirde de köy âdet ve göreneklerini uygulama konusundaki ısrarlı, ama sonuçsuz çabaları bu çerçevede değerlendirilebilir.

İnanç ve geleneklerin şehirde bir tutuculaşma unsuru hâline geldiği, Huvat'ın aşağıda örnekleri yer alan davranışlarından da bellidir:

- Eşinin ve büyük kızının başlarını örtmelerini ister.
- Mahmut'un kadın berberinde çalışmasını istemez, sinema önlerinde sattığı kitapları yakar, uzayan saçlarını makasla keser.
- Büyük kızı Nuğber'in evin geçimine katkı için bir terzinin yanında çalışmaya başlaması, buna izin vermeyeceği bilindiği için Huvat'tan gizlenir.
- Sık sık çocuklarını evlatlıktan reddeder.
- Nuğber'le evlenecek olan gencin kız istemeye tek başına gelmesine, uzun saçlı olmasına, karşısında sigara içmesine tepki gösterir.
- İlk torununa ad verme töreninde, Atiye'nin kaynatıp ev halkına suyunu içirmek için aldığı bitkilerin parayla satın alındığından dolayı bir işe yaramayacağını; gelenek gereği bebeğin ağzına tükürmeye sıra geldiğinde Atiye'nin bu görevi evin geçimini sağlayan Seyit'e vermesi üzerine, kız çocukların ağzına erkeklerin tükürmesinin doğru olmadığını, âdette böyle bir şeyin bulunmadığını hatırlatır.
- Sinema önlerinde kitap satıcılığı yaptığı sırada kendisine "Bil Kit" adını veren Mahmut için bir ad verme töreni düzenler, dualar okuyup kulağına "Senin adın Mahmut!" diye bağırır.
- Zaman zaman Atiye'yi döver, bir defasında onu boşar, sonra tekrar nikâh kıyar. Oğlu Halit'e, "karı"nın تنها bir yerde dövülmesi gerektiğine dair öğütler verir.
- Kızı Nuğber'i evlendirirken köyde olduğu gibi eve koç gönderilmesini, erkek evinin çatısına düğünden üç gün önce bayrak dikilmesini, düğün günü köylülerine davet tekrarı yapılmasını, kızının bakire olduğuna ilişkin müjdeyi anında alabilmek için gerdek gecesini erkek evinde geçirmeyi ister. Bu isteklerinin hiçbiri yerine getirilmez. Yalnızca, Nuğber'in bakire çıktığı haberiyle yetinmek zorunda kalır.

Atiye'nin inanç, âdet ve görenekleri yorumlama ve uygulama biçimi ise Huvat'ınki gibi tutuculuğa ya da sıkı sıkıya bir bağlılığa dayanmaz; bunun yerine onları esnek ve

'pragmatik' bir yaklaşımla ele alır. Atiye bu tutumuyla inanç, âdet ve göreneklere, günlük yaşamda işe yaradığı sürece bağlı kalınacak, günlük hayatın gidişatını tehlikeye sokma ihtimali belirlediğinde ise bir tarafa bırakılması gereken bir kurallar bütünü olarak baktığını belli etmekte; bir bakıma kentsel kültüre özgü akılcı bir yaklaşım sergilemektedir.

Örnek vermek gerekirse;

- Huvat, parti propagandası yapmak için çevre köylerde dolaştığı sırada, kocasının bir an önce köye dönmesi için, onun çamaşırlarını “sevda bozma” muskalarının suyuyla yıkar, okuyup üfler. Ancak Huvat dönmeyince, evdeki muskaların tümünü toplayıp atar. “Muskaya da üfürüğe de inanmam artık.” der.
- Gelini Zekiye'nin ilk bebeği ölmüştür. Seyit adını alacak olan ikinci bebeğe ad verme töreni sırasında kimsenin, Seyit'in bile bebeğin ağzına tükürmesini istemez. Çünkü Seyit ciğerlerinden hastadır ve çocuğun ağzına tükürmesi, bebeğe hastalık bulaşmasına yol açabilir.
- Kızı Nuğber'in evlenmesi sırasında, Huvat'ın ısrarlarına karşın, şehir yerinde uygulanma güçlükleri nedeniyle, köydeki âdetlerin yerine getirilmesine izin vermez.
- Ölmeden önce, askerde olan oğlu Seyit'i son bir kez görmek ister; Allah'a “varsan oğlumu göster,” diye seslenir, oğlunu göremeyince inancı sarsılır.

8.3.1.2 Eğitime ve Kendini Geliştirmeye Karşı Alınan Tavır

Sevgili Arsız Ölüm'de anne Atiye ve ailenin erkekleri, Dirmit'in, ders kitapları dışında kitaplar okumasına, şiirler yazmasına, radyo dinlemesine, arkadaşlar edinmesine karşıdır. Aynı muhalefet, Mahmut'a da gitar çalma konusunda yöneltilir.

Bunun yanı sıra, Huvat, oğullarını, öğrenim görmeleri yönünde teşvik etmez. Onların bir an önce bir meslek sahibi olup eve para getirmelerini ön sırada tutar. Mahmut'un inşaatlarda çalışmayı kabul etmemesi üzerine bir süre onun evde yemek yemesini yasaklar, harçlığını keser.

Dirmit'in okula gitmesine ise kimsenin bir itirazı yoktur. Köyde hiç kimse kızını göndermezken, Atiye, Dirmit'i okula göndermekte bir an bile tereddüt etmez.

8.3.1.3 Toplumsal Denetim

Romanda toplumsal denetim, en çok, geçmişte hep kendi adına çalışmış olan Huvat'ın ve oğullarının, işleri dağıldıktan sonra işçileşmeyi reddetmeleri konusunda hissedilir. Bulunulan sosyal çevrede kendi adına çalışmak her zaman daha saygın olduğundan, “patronluk”tan işçiliğe düşüş, ne Huvat ne de oğulları tarafından kabul edilebilir. Bu koşullarda Huvat ve Halit hiç çalışmayacaklar, Seyit ve Mahmut da işçi olarak çalışmaktansa yasa dışı uğraşlar edinmeyi yeğleyeceklerdir.

Köylülerin Dirmit'e “cinli kız” adını takarak uyguladıkları toplumsal baskı da bu kategoride değerlendirilebilir.

8.3.1.4 Köylülerle Şehir ve Şehirli Arasındaki Etkileşim

Köy kökenli olmakla birlikte, ‘şehirli’ bir kadın olan Atiye'nin romanın hemen başında köye gelmesi, romanda şehirli-köylü etkileşiminin iki yönlü olarak işlenmesine kapı açarak romanı göç olgusu açısından son derece ilgi çekici kılmıştır. Bilindiği gibi, köyden kente göçün ve göçmenlerin şehre uyum sorunlarının hikâyesini anlatan kentleşme konulu romanlarda göç, çoğunlukla köyden kente doğru işleyen tek yanlı bir süreçtir. Oysa *Sevgili Arsız Ölüm*'de göç, iki yönlü bir süreç olarak anlatılmıştır. Roman, başlangıçta, bir ‘şehirli’ olan Atiye'nin köye gelişi ve köylülerle olan uyum sürecini ele alırken, daha sonra köylü bir ailenin şehre göçü ve göç sonucunda yaşadığı sıkıntılar konu edilir.

Atiye, köye geldiğinde köylü kadınlardan farklı davranışlarıyla dikkat çeker: Çocuklarını şehirli biçimi giydirir, ellerine şehirden satın alındığı belli olan oyuncaklar verir ve onları iki günde bir sabunla yıkar. Okuma yazma bilir, dikiş diker, iğne yapar. Köyde hiç kimse kızını göndermezken, o Dirmit'i okula gönderir. Atiye'nin, aşağıda “Evlilik, Aile ve Kadın” başlığı altında yer verilecek olan, erkeklere yönelik davranışları da köylü kadınlara benzemez. Onun bu ‘eski köye yeni âdet’ davranışları, köye ve köylülere kolayca uyum sağlamasını engellemez. Bunda Atiye'nin köy kökenli olması kadar, köylülerin bir ‘şehirli’ de olsa Atiye'yi benimsemeleri ve zamanla onu kendilerinden biri olarak görmeleri de rol oynamıştır. Özetle, romanda anlatıldığı kadarıyla, Atiye'nin köye olan uyum sürecinin sancılı bir süreç olduğu söylenemez. Buna karşılık; romanda ailenin şehre göç ettikten sonra yaşadıklarına, başka bir ifadeyle göçün ve şehirli-köylü etkileşiminin öbür yüzüne

ayrılan bölümler tümüyle sancılı bir sürece karşılık gelmektedir. Bu çalışmada *Sevgili Arsız Ölüm* romanıyla ilgili olarak yapılan tüm değerlendirmeler bu yargıyı destekler niteliktedir.

Örneğin; Seyit ve Mahmut'un ne köyde, ne şehirde görülen türde karmaşık ve tutarsız bir değerler sistemini benimsemeleri, büyük ölçüde kentin acımasız iş koşullarıyla, dolayısıyla kentte yaşayanlarla en çok etkileşime giren aile bireyleri olmalarına bağlanabilir.

Bir başka örnek, Halit'in kentli kadınları görünce eşi Zekiye'yi beğenmez olmasıdır. Bu durum, Halit-Zekiye evliliğinin fiilen çökmesine neden olur.

Kendisinden birkaç yaş küçük, kentli bir gençle evlendirilen Nuğber'in mutsuz evliliği de köylü-kentli etkileşiminin olumsuz sonuçlarından biridir.

8.3.1.5 Evlilik, Aile ve Kadın

Romanda aile birliğini temsil etme misyonunu evin hanımı Atiye üstlenmiştir. Ailenin görünürdeki reisi Huvat olmasına; evin geçimini sağlayan Seyit ve Mahmut'un zaman zaman parasal güçlerinden dolayı ailenin babası rolünü üstlenmelerine karşın, gerçekte evi çekip çeviren ve perde arkasından yöneten Atiye'dir.

Atiye'nin kadın erkek ilişkileri konusundaki davranış tarzı, onun geleneksel Türk ailesindeki kadın rolüne razı olmadığını göstermektedir. Örnek vermek gerekirse;

- Köyde, kadınların erkeklere saygı göstermeleri gereğinin biçimsel göstergelerinden biri olan, yolda önüne bir erkek çıkan kadının erkeğe yol vermesi davranışını bir türlü 'öğrenemez' ya da öğrenmek istemez.
- Köyde evli çiftlerin birbirlerine herkesin içinde sevgi gösterisinde bulunmaları ayıp sayıldığı hâlde, Atiye buna aldırmadan kocasına yüksek sesle türküler söylemekten çekinmez.
- Kocasının kendisinden uzaklaştığını düşündüğü zamanlarda makyaj yaparak, kokular sürerek, giyimine ve takısına özen göstererek kocasına çekici görünmeye çalışır.

- Gerektiğinde kocasına karşı çıkabilir. Örneğin, Huvat'ın bir kızgınlık anında belirttiği 'bundan böyle köylüye iğne yapmaması' yönündeki isteğini geri çevirir. Kimi durumlarda kocasına sert eleştiriler yöneltmekten kaçınmaz.

Bununla birlikte, Huvat'ın aileye hiçbir katkısının olmadığını ve bundan sonra da olmayacağını bildiği hâlde, "Gölgesi olsun, üstümüze vursun, baba yine de babadır." diyen Atiye'nin baskın karakteri, erkek egemen Aktaş ailesinde kadınların ezilmesini önleyemez. Kocaların eşlerini, erkek çocukların kız kardeşlerini dövmeleri sıradan bir olaydır. Kadınların ve kızların ev dışında çalışmasına, arkadaşlar edinmesine, dışarıda fazla gezmesine izin verilmez.

Üstlendiği misyon gereği, Atiye'nin bütün kaygısı, ailenin bir arada olması ve bütünlüğünü korumasıdır. Bu doğrultuda, aile bireylerinin, evden uzaklaşmalarına yol açacak hobi ya da kendini geliştirme amaçlı uğraşlar ve arkadaşlar edinmelerini önlemeye çalışır. Örneğin;

- Huvat'ı avcılıktan alıkoymak için fişekleri toplayıp kuyuya atar,
- Dirmit'in gölgelere bakarak zamanı kestirmesini ve her gün aynı saatte radyonun başına geçmesini, onun cinlerle haberleştiği biçiminde yorumlar ve radyoyu samanlığa saklar,
- Dirmit'in kitaplara düşmesi üzerine onu bundan vazgeçirmek için kurşun döktürür, elinden tutup dergâhlara götürür,
- Dirmit'in şiirlerini yazdığı defteri bulup ağabeyine yırttırır, "Şiir senin anan değil baban değil, boşla gitsin," (s.197) diye yalvarır,
- Dirmit'in eve geç geldiği bir gece, uyurken onun bekâretini kontrol etmeye kalkar,
- Mahmut'un gitar çalmasına karşı çıkar,
- Şehirde Dirmit'in kendisine arkadaşlar edinmesini, elden dost olmayacağı gerekçesiyle istemez.

Atiye'nin aileyi bir arada tutma amacı doğrultusundaki; geleneklerin yanı sıra boş inançların ve kurnazlıkların da karıştığı diğer bazı davranış ve değer yargılarına aşağıdaki örnekler verilebilir:

- Ailece şehre göç edilmesi kararını sevinçle karşılar. Bu sayede artık aile bireyleri hep bir arada olacaklardır.
- Karısından soğuyan Halit'i, ona tekrar yakınlaştırmak için bir taraftan kırk karabiber kavurmak, oğluna eşek dili yedirmek gibi yollara başvururken, bir taraftan da Zekiye'nin başını açtırır, naylon çorap, naylon gecelik, askılı etek giydirir.
- Huvat'ın Nuğber'in evlenmesini engelleme girişimlerine karşı, okunmuş bir mendilin dört ucunu kördüğüm ederek onun ağzını 'bağlar'.
- Sık sık hastalanarak yatağa düşer; yakında öleceği iddiasıyla vasiyet adı altında aile bireyelerine istediklerini yaptırır.

8.3.1.6 Yoksulluk Kültürü

Erkeklerin çoğunlukla işsiz olmaları ya da düzenli işlerde çalışamamaları, ailenin şehirdeki yaşantısında sürekli geçim sıkıntısı çekmesine neden olur. Bu yüzden tek odalı bir eve taşınmak zorunda kalan ailede kadınlar, evde halı dokuyarak, dışarıda gizlice çalışarak ailenin geçimine katkıda bulunmaya çalışırlar. Roman boyunca süren aile içi çatışma ve şiddetin başlıca sebebi de geçim sıkıntısıdır.

Ailenin büyük şehre göç ettikten sonra içine girdiği yoksullaşmanın başlıca nedeni, yukarıda değinildiği gibi Huvat ve oğullarının iş koşullarındaki olumsuz gelişmelerdir. Buradan yola çıkılarak; romanda, ülke ekonomisindeki kapitalistleşme ve endüstrileşme, dolayısıyla da kentleşme yönünde meydana gelen gelişmeler ile yoksullaşma arasında bir bağ kurulduğu ve romanın ana temasının da bu bağ üzerine geliştirildiği söylenebilir.

Dirmit, ailenin yaşadığı yoksullaşmanın bilincindedir. Şehirdeki çoğu evin perdelerinin açık olmasına karşılık, kendi evlerinin perdelerinin hep kapalı olmasını, yoksulluktan duyulan utanca bağlar.

Perdelerin sürekli kapalı tutulması, ailenin şehirden yalıtılmasının, kendi içine kapanmasının bir simgesidir. Aktaş ailesi, köyde son derece canlı bir sosyal ilişkiler ortamında iken, şehre taşındıktan sonra, aynı mahallede yaşayan köylülerle kurulan sınırlı düzeydeki ilişkiler dışında neredeyse toplumdaki soyutlanmış bir durumdadır. Bilindiği gibi, soyutlanma ve kendi içine kapanma ile yoksulluk arasında yakın bir ilişki vardır.

8.3.2 Roman Kişilerinin Yaşadığı Değişim

8.3.2.1 Huvat: Köyde Yenilikçi, Kentte Tutucu

Huvat, Alacüvek köyünden şehre çalışmaya giden ilk kişidir. Şehirde kendi adına çalışmakta, izolasyon ve boya işleri yapmaktadır. Köye, daha önce köylülerin hiç görmediği yeni eşyalar getirmesiyle, imam nikâhıyla da olsa şehirden getirdiği bir kadınla evlenmesiyle, köyde partiye ilk giren kişi olmasıyla, köyden birçok kişiyi şehre çalışmaya götürmesiyle köyün en yenilikçi kişisi ve hatta doğal önderidir. Köyde alınacak kararlarda mutlaka ona danışılması, köye okul binası yapılmadan önce evinin erkek odasını okul hâline getirmiş olması, karısının hasta olduğu durumlarda ev işlerinde ona yardım etmesi gibi ayrıntılar; onun yenilikçi ve önder kişiliğine işaret eder. Huvat, yenilikçi kişiliğini, hiçbir sebep yokken köyün adının değiştirilmesini önermekle de gösterir. Onun köylüler üzerindeki saygınlığı nedeniyle, köyün yeni adının ne olacağıyla ilgili tartışmalar dışında köylülerin bu öneriye bir itirazları olmaz.

Yukarıda belirtildiği gibi, şehre ilk giden kişi olmasıyla yenilikçi ve öncü tutumunu baştan belli eden Huvat'ın bu özelliği; şehir görmüş, şehirde çalışmış, şehirde yaşamış biri olduktan sonra daha da belirgin hâle gelir. Başka bir anlatımla, şehir, Huvat'ın yenilikçi ve önder kişiliğinin daha da pekişmesini sağlar: Köylüler arasında en şehirli olan Huvat'ın şehirde gördüğü yenilikleri köyüne taşıma, köylüleri aydınlatma, köyüne katkıda bulunma yönünde gösterdiği çabalar da yine onun köyün doğal önderi olma özelliğinin göstergeleri olarak yorumlanabilir.

Bunca yenilikçi oluşuna ve şehre olan yatkınlığına karşılık Huvat kırsal kültüre ait bir insandır, her zaman kendini köyüne ait hisseder; köydeki inançlara, âdet ve göreneklere bağlılığını sürdürür. Ancak bir kırsal kültür insanı olması, Huvat'ın yenilikçi biri olmasını önlemediği gibi onu köydeki yaşamında hiçbir zaman tutuculuğa ve bağnazlığa sürüklemeyiz.

Ailesiyle birlikte köyden şehre göç kararı vermesi, Huvat'ın yenilikçi son eylemi olacak; şehirde yüz yüze kalacağı zorluklar, onun yaşam tarzını ve düşünce yapısını derinden etkileyip değiştirecektir.

Ailece İstanbul'a taşındıktan bir süre sonra iş alamaz olan ve işçi olarak çalışmayı da kendine yediremeyen Huvat artık çalışmamakta ve dolayısıyla ailenin geçimine hiçbir katkı yapmamaktadır. Bu durum, onun hem şehirdeki köylüleri nezdinde, hem de aile içinde saygınlığını yitirmesine, kendisini dine vermesine ve tutuculaşmasına yol açar.

Huvat'ın artık yeni işler alamamasının nedeni, romandaki olayların cereyan ettiği 1960'lı yılların sonlarında, sektörde kapitalistleşme yönünde meydana gelen gelişmelerdir. Bu gelişmeler sonucu, yeterli teknik donanıma ve sermaye birikimine sahip olmayan küçük ölçekli firmalara piyasada yer kalmamış, işlerin hemen tamamını büyük sermayeli şirketler almaya başlamıştır. Bu durumda Huvat'ın artık kendi adına çalışması mümkün olmaktan çıkmış, işçi olarak çalışmaktan başka seçeneği kalmamıştır. O zamana kadar hep kendi adına işler yapan ve işçi olarak çalışmaya alışık olmayan Huvat ise, bağımsız çalışmanın getirdiği toplumsal statüyü kaybetmek istemediğinden işçi olarak çalışmaya yanaşmaz. Oysa çalışmamak ve ailenin geçimine hiçbir katkı yapmamak, onun toplumda ve aile içinde daha da derin bir statü kaybına uğramasına neden olacaktır.

Huvat'ı tutuculuğa sürükleyen ve yenilikçi kişiliğini yok eden asıl nedenin, onun kendisini dine vermesine yol açan işsizlik ve yoksulluk olduğu açıktır. Ülke ekonomisindeki gelişmeler, nasıl Huvat'ın ve aile bireylerinin iş koşullarını olumsuz yönde etkilemiş ve ailenin maddi anlamda yoksullaşmasına neden olmuşsa, yoksulluk da Huvat'ın statü ve kimlik kaybına uğramasına ve yeni kimlik arayışları bağlamında kendini dine vermesine yol açmıştır.

Bilindiği gibi, kentsel kültür ile kırsal kültür arasında yapılan karşılaştırmalarda genel olarak kırsal kültür muhafazakâr tarafıyla, kentsel kültür ise yenilikçi ve çağdaş tarafıyla ön plana çıkarılır. *Sevgili Arsız Ölüm*'de canlandırılan Huvat karakteri ise bu şablona uymamaktadır. Huvat'ın köyde yenilikçi ve öncü biri iken şehre taşındıktan sonra, "İnanç ve Gelenekler" başlığı altında yer verildiği gibi tutuculaşması, *Sevgili Arsız Ölüm* yazarının, muhafazakârlık ya da çağdaşlığın yaşanan coğrafyadan çok içinde bulunulan ekonomik koşullarla ilişkili olduğu yolundaki kanaatinin örtülü anlatımı olarak yorumlanabilir.

Huvat'ın arayışları yalnız din tutkusuyla sınırlı kalmaz; bazen kendini suya, denize adar, bazen futbola merak sarar, bazen köyde olduğu gibi yumurta tokuşturma oyununa kapılır. Bütün bu arayışlar, Huvat'ın şehirde içine düştüğü boşluğun, statü ve kimlik yitiminin belirtileridir. Hiçbir zaman kendini şehre ait hissetmeyen ve köydeki geçmişini arayan Huvat için bu uğraşlar birer kaçış, birer sığınak olarak görülebilir.

Gerçekte Huvat'ın yaşadığı; bir yandan ekonomik gücünü yitirmesiyle, bir yandan da kendini oraya ait hissettiği köyünden uzaklaşıp şehirde dar bir çevreye sıkışıp kalmasıyla, iki yönlü bir gerilemedir. Bu iki yönlü değişim Huvat'a, geçmişini, statüsünü, saygınlığını ve kimliğini kaybettirir.

Huvat'ı tutuculuktan ve inançlara bağlılıktan uzaklaştıran tek şey paradır. Örneğin,

- Kabadayılığa başladığı için evlatlıktan reddettiği Seyit, aldığı haraçlardan kazandığı paranın bir kısmını kendisine verince onu yeniden evlatlığa kabul eder, yanında sigara içmesine izin verir.
- Mahmut, tombalacılıktan ve kaçak sigara ticaretinden iyi para kazanınca bu işlerin haram olduğuna dair inancından vazgeçer ve ondan para kabul eder.
- Mahmut daha sonra teknik kaplama ustası olduğunda ve evin geçimini sağlamaya başladığında Huvat, oğluna duyduğu saygı ve hayranlığı onun sigarasını yakarak belli edecek ve gitar çalmasına ses çıkarmayacaktır.

Huvat'ın, şehirde yaşatamadığı inançlarını, âdet ve göreneklerini bir tarafa iterek paranın gücüne teslim olması, onun ve dolayısıyla ailenin şehirdeki zor koşullar karşısında yalnız maddi açıdan değil, sahip oldukları değerleri yitirerek kültürel açıdan da yoksullaştıkları şeklinde yorumlanabilir.

8.3.2.2 Atiye: Ne Kentli, Ne Köylü, Sadece Evli

Huvat'ın, yol müteahhitliği yaptığı sıralarda, yanında çalışan ustanın evinde görüp beğendiği Atiye, daha önce bir evlilik yaşamış, ailesiyle olan bağları kopuk, kimsesiz bir kadındır. Huvat, onu şehirden köyüne getirdiğinde başlangıçta köylüler tarafından yadırganır. Ancak kendisi de köy kökenli olan Atiye, şehirde edindiği kimi alışkanlıkları

sürdürmekle birlikte, kısa sürede köydeki yaşam tarzına uyum sağlar. Köydeki âdet ve görenekleri benimser, köylü ağzıyla konuşmaya başlar.

Daha önce de belirtildiği gibi, en önemli amacı aile bütünlüğünü korumak olan Atiye, harcadığı bütün çabalara karşın aile bireylerini istediği kıvama getirmeyi başaramaz: Eşi Huvat ve oğlu Halit yine çalışmamaktadır; Dirmit şiir yazmaktan, Mahmut gitar çalmaktan, Seyit şirket kurma hayalinden vazgeçmemiştir; Nuğber ise gelin gittiği kentli aileye uyum sağlayamadığından evliliğinde mutlu değildir.

Atiye, ailenin, ölümünden sonra dağılacağını bilmektedir. Bu, bir bakıma, onun büyük şehir karşısındaki kaçınılmaz yenilgisidir.

O, kendini ne şehre, ne köye ait hissetmektedir. Onun gerçek evi ya da sığınma yeri ailesidir. Kendisini köye ait hissetmediği, daha önce de belirtildiği gibi, şehre göç kararını sevinçle karşılamasından, kırsal kültüre ait âdet ve görenekleri ‘işine geldiği gibi’ uygulamasından ve ölüsünün Akçalı’ya değil, çocuklarının bulunduğu bu şehre gömülmesini istemesinden anlaşılabilir. Öte yandan onun tam anlamıyla kentli bir kimlik geliştirdiği de söylenemez, çünkü şehirdeki yaşamında evinin dışına çok fazla çıkmayan, şehirli insanlarla teması yok denecek kadar az olan, çocuklarına karşı çoğunlukla tutucu ve baskıcı bir tutum içinde olan birinin kentliliğinden söz edilemez.

Evine ve ailesine olan düşkünlüğünü her davranışıyla gösteren Atiye, birinci evliliğinden olan kızının ve uzun zamandır göremediği kardeşlerinin özlemi içindedir, ölmeden önce onların bulunmalarını diler. Bu, onun mevcut ailesinin dağılma sürecine girmesi karşısında bu kez geçmişine ve geçmişteki ailesine ‘kaçış’ı anlamında alınabilir.

8.3.2.3 Dirmit: Cinli Kız ya da Kentli Bir Birey

Dirmit’in çocukluğu, romanda köydeki hayatın ayrılmaz bir parçası olarak anlatılan cinler arasında geçmiştir. Duygusal ve duyarlı yapısı, imgeleminin güçlülüğü ile cinlerden başka, hayvanlarla, bitkilerle ve cansız varlıklarla da düşsel bir iletişim içinde olan, bu nedenle köyde “cinli kız” olarak anılan Dirmit, ailede köyden kente göç olayının etkisini en fazla hisseden, ama aynı zamanda en çok kentlileşen kişidir.

Şehirde, “bir umutla evlerin, sokağın, caddelerin arasına sıkışmış kalmış, köyünden tanıdığı bölük pörçük parçaları” arayan (s. 72) Dirmit, köydeki doğal ortamı ve serbestiyi şehirde bulamaz ve sürekli olarak köyünü, çocukluk yıllarını özler. Uğradığı “travma” ile ilk yıl okula uyum sağlayamaz ve bir alt sınıfa indirilir. Sonra mahalle parkındaki kuşkuş otu ile, yağın kar ile dost olur, okulundan arkadaşlar edinir.

Okumak, şehirde Dirmit’in en büyük tutkusu olur; şiir yazmaya başlar, sokaklarda, deniz kıyılarında sözcüklerle iç içe yaşar.

Dirmit romanın sonlarına doğru artık ailesine olduğu gibi çocukluğunun köyüne de yabancılaşmıştır. “Bağıra çağıra yaşadığı, tüm evlerin ahırlarını, damlarını, bahçelerindeki gülfidanlarının sayısını bildiği köyün şimdi kalkıp gitse yolunu şaşıracağını” düşünür ve kederlenir. (s.195)

Baştan beri öteki roman kişilerinden farklı bir boyutta yaşayan ve bu yüzden gerek köy halkıyla, gerek aile bireyleriyle sürekli çatışın Dirmit’in imgelem gücü onu, cinlerle iletişim kurmakla başlayan yolculuğunda, her biri yaşanmış bir günü temsil eden düşsel kara noktalar aracılığıyla düşünme aşamasına getirir. Bu, aynı zamanda, onun ailesi ile olan bağlarını çözmeye ve bağımsız bir birey olma sürecinin de son aşamasıdır.

Nitekim romanın sonunda Dirmit, sokaktan ve şiiirden başka her şeyini inkâr eder. Artık o, bağımsızlaşmış ve bireyselliğini kazanmış bir kentlidir.

8.3.2.4 Seyit ve Mahmut: Arabesk Kültürden İzler

Seyit, ailenin ortanca oğludur. Şehrin paraya dayalı düzeni ve acımasız iş koşulları altında; kimi zaman kabadayılıkla, kimi zaman haksız rekabetle, kimi zaman hırsızlıkla para kazanır. Para kazanma yolunda çeşitli badireler atlatır: ciğerlerini üşütür, bacağından vurulur, elektrik çarpması sonucu dişlerini kaybeder. Ancak hiçbir zaman yılgınlığa düşmez ve baştan beri kurmakta olduğu, şirket sahibi olma hayalinden vazgeçmez. Şirket kurma hayalini, kardeşi Dirmit’e nazire yaparcasına, “Benim şiirim şirket.” (s. 200) sözleriyle özlü biçimde ifade eder.

Kentin paraya dayalı ilişkilerine göre hareket etmeyi öğrenen ve çoğu zaman ailenin geçimini tek başına sağlayan Seyit'in evde tartışılmaz bir otoritesi vardır.

Aşağıda sıralanan davranışları onun hem ailenin geçimini sağlamaktan gelen gücünü; hem de kentlilik, geleneksellik, tutuculuk, “delikanlılık” gibi unsurlar içeren karmaşık bir değerler sistemini benimsediğini göstermektedir.

- Evin geçimine hiçbir katkısı olmayan ağabeyi Halit'i “Ya çalış, ya da karını çocuğunu al, bu evden git aslanım!” sözleriyle sertçe uyarır. Bu tavrı, onun, kent hayatının somut ve acımasız koşullarında, kimsenin, aynı ailenin ferdi de olsa, başkasının geçimini sağlamak zorunda olmadığı, şehirde aile dayanışmasının yerini bireysel çıkarların ve “her koyun kendi bacağından asılır.” anlayışının aldığı gibi değer yargılarını benimsediğini gösterir. Söz konusu değer yargıları bir yanıyla kentin paraya dayalı düzenini yansıtırken, bir yanıyla da içinde bencilliği de barındıran arabesk kültürden izler taşımaktadır.
- Ablası Nuğber'i, sokakta başı açık dolaşması yüzünden döver; babasını, “kadın kısmının gece yarısı kahve önlerine çıkmaması gerektiği” hakkında uyarır; Dirmit'in eteklerini kısaltması üzerine onun ‘terbiyesini’ üzerine alır, arkadaşı Aysun'la bir daha konuştuğunu duyarsa bacaklarını kıracağı tehdidinde bulunur; şiir defterini yırtar. Bu davranışları, onun, baba egemen bir aile düzeni içinde ekonomik gücü nedeniyle babasının rolünü üstlenirken, aile içindeki ilişkilerin ‘feodal’ değerlere dayalı düzenini değiştirmek gibi bir niyetinin olmadığına işaret eder.
- Ablasını ve kız kardeşini gerektiğinde hiç düşünmeden dövebilen Seyit, erkeğin karısını dövmesinin ise “delikanlılığa sığmayacağı” görüşündedir. Bu çelişkili tutumu, onun tutarlı bir değerler sistemine sahip olmadığını, başka bir anlatımla bir değerler karmaşası içinde bocaladığını göstermektedir.

Genel bir bakışla, Seyit'in benimsediği değerlerin ve yaşam tarzının, kırsal kültürle kentsel kültürün ‘garip’ bir bileşimi olarak tanımlanan arabesk kültür ile benzerlik taşıdığı söylenebilir.

Ailenin en küçük oğlu Mahmut da ağabeyi Seyit'in izinden gider. Terzi ve berber çıraklığı, tombalacılık, kaçak sigara ticareti gibi değişik işlere girer çıkar, sonunda teknik kaplama

ustası olur. Seyit'in işsiz kaldığı ya da askerde olduğu dönemlerde ailenin geçimini o sağlar.

Mahmut'un Seyit'e benzer biçimde 'otorite' ve 'arabesk kültür' kapsamında değerlendirilebilecek tavır ve davranışlarına aşağıdaki örnekler verilebilir:

- Göğsüne jiletle sevdiği kızın adını yazar; sevgilisine, başka oğlanlarla konuşursa hem kendisini, hem konuştuğu oğlanları döveceğini söyler. Ancak kızın da kıskanç olduğunu öğrenince bozulur ve "pek sıkıya gelemeyeceğini" belirtir.
- Saçlarını uzatır, kollarına dövme yapdırır, gitar çalar.
- Ailenin geçimini sağladığı zamanlarda evdeki her şeye karışır. "Bir sevdiğin olmasa şiir yazmazsın," deyip Dirmit'in şiir defterini yırtar.

8.3.2.5 Halit: Kimlik Bunalımı ve Asalaklaşma

Halit, babası Huvat'ın bir benzeridir. O da babası gibi hemen hiç çalışmaz, kimi zaman dine sarılmak, kimi zaman kuş yetiştirmek, kimi zaman mühendislik kitaplarına merak sarmak gibi farklı arayışlar içine girer. Kendini köylüler arasında "mühendis" olarak tanıtan, kardeşi Seyit'in kuracağı şirkette müdür olmak isteyen Halit, çalışmanın değil, çalıştırmanın, talimat almanın değil talimat vermenin ve kolay yoldan zengin olmanın peşindedir. Sahip olduğu zihniyet, günümüzün çalışmaya değer vermeyen 'kolaycı' ve 'köşe dönmeçi' anlayışlarıyla paralellik göstermektedir.

Aile bütçesine hiçbir katkısının bulunmaması nedeniyle, öbür aile bireylerinin sırtından geçinen Halit'in yaşadığı, tam bir asalaklaşmadır. Bu konumuyla, tıpkı babası gibi, Halit'in de aile içinde hiçbir saygınlığı kalmaz.

Halit, bununla da kalmaz, kentli kadınları görünce eşi Zekiye'yi beğenmez olur. Bu durum, Zekiye ile olan evliliğinin fiilen çökmesine neden olur.

Özetlemek gerekirse, kente göç ve işsizlik, Halit'in, benliğini kaybetmesine, babası gibi bir kimlik bunalımı yaşamasına ve asalaklaşmasına neden olmuştur.

8.3.2.6 Nuğber: Mutsuz Bir Evlilik

Nuğber, ailenin en büyük çocuğu olmasına ve bir kadın terzisinin yanında çalışarak evin geçimine katkıda bulunmasına rağmen, evde bir gölge gibi dolaşır. Annesi Atiye'nin baskın karakteri ve erkek egemen aile yapısı nedeniyle pek fazla sesini çıkarmasına izin verilmeyen Nuğber, kendisinden birkaç yaş küçük, kentli bir genç ile evlendirilir. Ancak, biri köyde, biri şehirde yetişmiş, farklı kişiliklere sahip, apayrı dünyalara ait insanlar olduklarından, eşyle uyum sağlayamaz ve mutsuz olur. Baskıcı bir aile ortamında büyümesinin etkisiyle kendi ayakları üstünde durmayı öğrenemeyen ve bağımsız bir birey olamayan Nuğber'in bu koşullarda kentli biriyle başarılı bir evlilik yapması zaten beklenemezdi.

8.3.2.7 Zekiye: Ailenin Gelini

Zekiye, Halit'in, köydeyken hiç görmeden evlendiği karısıdır. Şehirde halı dokuyarak evin geçimine katkıda bulunur. Halit'in şehirde kendisini artık beğenmez olması nedeniyle evlilikleri sarsıntıya uğrar.

Zekiye'nin şehre geldikten sonraki değişimi ile ilgili olarak romandan iki olay aktarılabilir:

- Evde halı dokumaya başladıktan sonra, kayınvalidesi Atiye'ye, hem halı dokuyup hem yatak toplayamayacağını söyler; geçim sıkıntısı nedeniyle satılan küpelerinin yeniden alınmasını ister.
- Huvat'la birlikte köye ziyarete gittiklerinde, köylü kadınlar onun kaynatasının yanında çekinmeden konuşmasına şaşırırlar. Zekiye şehre döndüğünde bunu aile bireyelerine neşeyle aktarır.

Zekiye'nin bu tutum ve davranışları, onun da Seyit ve Mahmut gibi, şehirde para gücünün geçerli olduğunu kavradığı; ayrıca bilinçli ya da bilinçsiz bireyleşme, dolayısıyla da kentlileşme belirtileri gösterdiği anlamına gelebilir.

8.3.3 Romandaki Kentliler

Atiye hariç tutulursa, roman kişileri arasına girebilen tek kentli, Nuğber'in eşidir. Romanda adı verilmeyen bu karakterin hareketli, neşeli bir yapısı; motosiklete binmek, model uçaklar uçurmak gibi hobileri vardır. Nuğber, onun bu hareketli yapısına ayak uyduramadığından evlilikleri başarısız olur.

Nuğber'in eşinin romandaki en dikkat çekici davranışlarından biri, hemen herkesin şiir yazmasına karşı çıktığı Dirmit'e, kilitli bir defter hediye ederek destek vermesidir.

8.4 Değerlendirme

Sevgili Arsız Ölüml temelde Aktaş ailesinin Orta Anadolu'nun bir köyünden büyük şehre göç ettikten sonra yaşadığı maddi ve manevi yoksullaşma ile buna bağlı olarak içine girdiği dağılma sürecini anlatır.

8.4.1 Yoksullaşma

Maddi yoksulluk hem mekânsal düzlemde, hem de ailenin gelirinde meydana gelen daralma ile hissedilir: Köyde, bahçeli, çok odalı, geniş bir evde refah ve bolluk içinde yaşayan aile, büyük şehre göç ettikten sonra dokuz kişi tek bir odada yaşamak zorunda kalır. Çalıştığı sektörde meydana gelen gelişmeler Baba Huvat'ı işsiz bırakır, büyük oğul Halit de düzenli bir işe sahip olamaz. Ailenin geçimini, kimi zaman ortanca oğul Seyit, kimi zaman küçük oğul Mahmut temin etmekle birlikte onların çalıştıkları işlerin ve elde ettikleri gelirlerin de istikrarlı olmaktan uzaklığı, ailenin sürekli olarak parasal sıkıntı içinde yaşamasına neden olur.

Ailenin yaşadığı yoksullaşma yalnız maddi alanda değil, köydeki âdet ve göreneklerin yitirilmesi yoluyla manevi ve kültürel alanda da hissedilir. Şehirde yaşatılmayan inanç, âdet ve göreneklerin bir tarafa itilerek paranın gücüne teslim olunması, manevi yoksullaşmayı açık biçimde göstermektedir. Bu, aynı zamanda ülkemizde kapitalistleşme, endüstrileşme ve kentleşme sürecinde oluşan değerler karmaşasının *Sevgili Arsız Ölüml*'e yansımaları olarak da görülebilir.

8.4.2 Dağılan Aile

Yoksullaşma, ailenin büyük şehirdeki dağılma sürecinin de başlıca nedenini oluşturur. Kendisinden sonra ailenin bir arada kalamayacağını bilincinde olan Atiye'nin ölümü, okura hem romanın bitimini, hem de ailenin dağılışını haber verir. Romana *Sevgili Arsız Ölüml* adının verilmesi de Atiye'nin ölümünün romanın "tema"sı açısından ne denli önemli olduğunu gösterir. Romanın köyde cereyan eden bölümünde, Huvat ve iki oğlunun çalışmak için çoğunlukla şehirde olmalarından dolayı bireyleri fiziksel olarak birbirlerinden ayrı olmalarına karşın manevi bütünlüğünü koruyan aile, büyük şehre göç

ettikten sonra tek odalı bir evin içinde hep birlikte yaşar, ama aile bireylerinin zihinsel olarak birbirlerinden uzaklaştığı ve bunun sonucu olarak bütünlüğün giderek yitirildiği görülür. Ailenin köydeki durumuyla büyük şehirdeki durumu arasında yaratılan bu karşıtlık, büyük şehirdeki yaşamın aileye yaptığı olumsuz etkinin okur tarafından vurucu biçimde algılanmasına yol açar.

Evin hanımı Atiye, ailenin dağılmaması için en çok direnen ve çaba harcayan kişidir. Onun bütün kaygısı; kocasının ve oğullarının düzenli olarak çalışmaları, büyük kızı Nuğber'in evlenip bir yuva kurması, küçük kızı Dirmit'in okumasıdır. Aile bireylerinin, bu hedeflerden sapan davranış ve arayışlarını engellemek için, yasaklar koymak, dua etmek, kurşun döktürmek, büyüler yapmak, hastalanıp yataklara düşmek gibi çeşitli yollara başvuran Atiye, bütün bu çabalarıyla aileyi fiziksel olarak bir arada tutmayı başarsa da, her bir aile bireyinin kendi bildiği yoldan gitmesine engel olamaz. Aslında o da çabalarının boşuna olduğunun farkındadır; ölüme, çocuklarını yüz ağartıcı kişiler olarak yetiştiremediği için öbür dünyada sorgulanacağı endişesiyle gider.

9 GURBET KUŞLARI ve SEVGİLİ ARSIZ ÖLÜM KARŞILAŞTIRMASI

9.1 Romanların Yazılış Zamanı

Gurbet Kuşları, 27 Mayıs 1960 askerî harekâtının hemen sonrasında yazılmış ve 1962 yılında kitap olarak yayımlanmıştır. *Sevgili Arsız Ölüm*'ün yazılış ve yayımlanma tarihi ise 12 Eylül 1980 askerî harekâtının ertesine rastlamaktadır.

Her iki romanın da toplumsal yaşamda derin izler bırakan iki askerî harekâtın hemen sonrasında yazılmış olması dikkat çekicidir. Romanlara konu olan olaylar siyasal ve toplumsal gerilimin tırmandığı yıllarda cereyan etmekte, buna karşılık romanların yazılış yılları, askerî darbeler sonrası toplumun kendi içine döndüğü, kendi kendisiyle hesaplaştığı dönemlere rastlamaktadır. Bu dönemlerde siyasallaşma törpülenmekte, iç hesaplaşma siyaset yerine sanat ve edebiyat aracılığıyla yapılmaktadır.

9.2 Romanlarda Anlatılan Tarihsel Dönem

Verilen ipuçlarından *Gurbet Kuşları*'ndaki olayların 1955–1960 yılları arasında, 27 Mayıs 1960 askerî harekâtına yakın bir dönemde geçtiği net olarak anlaşılmaktadır. DP'nin iktidarda olduğu bu yıllarda siyasal ortam gergindir. Bir yandan her mahallede bir milyoner yaratılmaya çalışılırken bir yandan da halk yoksulluk içindedir. Dönem, köyden kente göç sürecinin hız kazanmaya başladığı bir dönemdir.

Halk, yabancılara ait dükkânları yağmalamak için ya da gıda kuyruklarına girmek için sokağa çıkmaktadır. “Aydınlar” ise masa başlarında, içki sofralarında fikir tartışması yapmakla meşguldür.

Endüstrileşmenin hemen başındaki Türk toplumu, bu dönemde henüz bir tarım ve köylü toplumu özelliği taşımaktadır.

Sevgili Arsız Ölüm'de ise olayların hangi yıllarda cereyan ettiği net değildir. Bununla birlikte, romandaki belirtiler; kapitalistleşmenin hızlandığı ve büyük şirketlerin iş hayatındaki ağırlığının artmaya başladığı; irtica hareketleriyle, öğretmen eylemleriyle siyasal gerilimin tırmandığı bu yılların 1960'lı yılların sonlarında 12 Mart 1971

muhtırasının hemen öncesinde bir dönem olduğunu göstermektedir. Bu yıllarda da köyden kente göç süreci hızını korumaktadır.

Sevgili Arsız Ölüml'ün ele aldığı dönemde, gösteri yürüyüşleri ve eylemler için sokağa çıkılmaktadır. 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlük ortamının etkisiyle, masa başlarındaki fikir tartışmalarının yanı sıra sokak eylemleri de bir ifade aracı olarak gündemdedir. Bu, 1960 öncesi döneme göre toplumun demokratik haklarını kullanma konusunda biraz daha bilinçlendiği şeklinde yorumlanabilir.

Köyden kente göçün devam etmesiyle, endüstrileşmenin hızlanmasıyla, demokratik hakların kullanımıyla, Türk toplumunun bu dönemde, on yıl öncesine göre daha kentli bir toplum hâline geldiği söylenebilir.

9.3 Anlatım Biçimi ve Kurgu

Çalışmanın çerçevesi dışına çıkılmaması amacıyla, romanların biçimsel özelliklerine, ayrıntıya girilmeden kısaca değinilmekle yetinilecektir.

Gurbet Kuşları, Orhan Kemal'in öteki romanları gibi toplumsal gerçekçi bir anlatım biçimiyle yazılan; belirli bir olay örgüsünün, bölümlere ayrılarak ve kurgulanarak klasik roman formunda aktarıldığı bir yapıttır.

Sevgili Arsız Ölüml ise büyülü gerçekçiliğin bir örneğidir; kurgulanmış bir olaylar zincirine değil, art arda sıralanan birbiriyle bağlantısız epizotlara dayalı bir anlatıdır.

9.3.1 Romanlarda 'Kahraman' Ögesi

Gurbet Kuşları daha çok başkarakter Memed'in başından geçenlere odaklanmıştır. *Sevgili Arsız Ölüml*'de ise belirli bir başkarakter yoktur. Huvat, Atiye ve Dirmit öbür kişilere göre biraz daha ön plana çıkarılsa da anlatıcı, bütün roman kişilerine neredeyse eşit mesafededir.

Anlatım biçimi ve kurgusuyla klasik roman kalıplarının dışında bir yapıt olarak değerlendirilen *Sevgili Arsız Ölüml*'ün, 'kahramansız' oluşuyla da klasik roman formundan

ayrıldığı söylenebilir. *Sevgili Arsız Ölüm*'de kahramanlara yer verilmemesi 12 Eylül askerî darbesinin hemen sonrasında yazılmış olmasıyla da ilişkilendirilebilir. 12 Eylül askerî darbesi ile getirilmek istenen birey hak ve özgürlüklerini kısıtlayıcı sıkı düzenin yazarın ruh durumuna olan yansımaları, yapıtında belirli bireyleri ön plana çıkarmaktan kaçınmasına neden olmuş olabilir.

9.3.2 Olumlu-Olumsuz Ayrımı

Gurbet Kuşları'nda yazar, kişilere ve olaylara genellikle iyi-kötü, olumlu-olumsuz ayrımı yaparak bakar. Örneğin, romanda Memed, Ayşe, Kastamonulu, Murat, Hatçe, Rıza, Veli olumlu karakterler olarak çizilirken; Nermin, Gafur, Yusuf, Hüseyin, Nesibe olumsuz karakterler olarak çizilmiştir.

Sevgili Arsız Ölüm yazarı ise roman kişileri arasında olumlu-olumsuz ayrımı yapmaz; olayları anlatmakla yetinir ve daha önce de belirtildiği gibi bütün roman kişilerine neredeyse eşit mesafeden bakar. Bu özelliği de romanın klasik roman formundan ayrılan bir yanındır.

9.4 Tema

Bir göç romanı olan *Gurbet Kuşları*'nın ana teması köksüz kentlilik ve tamamlanmamış kentlileşmedir. Gerçekte bu romanda da İflahsız ailesi şehre göç ettikten sonra dağılır. Ancak vurgu, ailenin dağılmasına yapılmaz. Yazar, köyden kente göçü kaçınılmaz bir değişim ve hem ülke için, hem de göçmenler için bir açılım, bir ilerleme olarak görür ve bu olgunun gelecek yıllarda da devam edeceğini öngörür.

Sevgili Arsız Ölüm'ün ana temasını ise göç ile yaşanan yoksullaşma, parçalanma ve kültürel bölünme oluşturur.

Ana temaları ve vurguladıkları unsurlar farklı da olsa, her iki romanda kente göçün ataerkil ailenin dağılmasına yol açması, ortak bir nokta olarak dikkat çeker.

9.4.1 Kent İmgesi

Gurbet Kuşları'nda genel olarak olumsuz bir imgeye sahip olan kentlilere karşılık kent, göçmenlere iş olanakları sunan bereketli bir yer ve yeni hayatlara açılan bir kapı olarak betimlenir.

Sevgili Arsız Ölüm'de ise kent, bir yandan deniziyle, sokaklarıyla, perdeleri açık evleriyle çekici bir varlık, bir yandan da büyük şirketleriyle aile bireylerini işsiz bırakan ve yoksullaştıran bir büyük güçtür.

9.4.2 Göç Olgusu

9.4.2.1 Göç Nedenleri

Gurbet Kuşları'nda göç, köyde geçime yetecek gelir kaynaklarının bulunmaması nedenine dayanır. Başkarakter Memed'in babası Yusuf'un, yıllardır Çukurova'ya gurbetçi olarak gitmekte olması da ailenin büyük şehre göç etmesini kolaylaştırır.

Sevgili Arsız Ölüm'de ise bağcılık, halı dokumacılığı gibi gelir kaynakları olan, sonradan bir de maden ocağı açılan Akçalı köyünden büyük şehre göç, geçim kaynaklarının kıtlığından çok Huvat'ın girişimci ve öncü kişiliği ile ve Atiye'nin şehirli bir kadın olması ile ilgilidir. Bunun yanı sıra, köyde "cinli kız" adı takılan Dirmit'e yönelik toplum baskısı da göçün başka bir nedenidir.

9.4.2.2 Göç Modeli

Bir Orta Anadolu köyünden çıkıp büyük şehre göç eden iki ailenin serüvenlerini anlatan her iki romanda da önce aile reisi ve ailenin erkek çocukları çalışmak üzere şehre gider, ardından aile bir bütün olarak şehre göç eder.

Aile bireylerinden bir veya birkaçının önceden şehir ile kurduğu bağlantı ve aile reisinin girişimci ve yenilikçi kişiliği, her iki romanda da göçü hızlandırıcı faktörler olarak ortaya çıkmaktadır. Yıllarca gurbetçi olarak Çukurova'ya giden *Bereketli Topraklar Üzerinde*'nin kahramanı Yusuf'un yerini *Gurbet Kuşları*'nda oğlu Memed alır. Memed İstanbul'da kendine bir yer edinince babasını ve kardeşlerini de İstanbul'a çağırır. *Sevgili Arsız Ölüm*'de ise Huvat'ın ve büyük oğullarının bir süre gurbetçi olarak çalıştıkları büyük şehre

aile sonradan taşınır. Yine her iki romanda, büyük şehre göç edildikten sonra köye dönüş söz konusu olmaz. Kente göç, dönüşü olmayan bir yoldur.

9.4.2.3 Şehirde Hemşehrilerle Kurulan İlişki

Gurbet Kuşları'nda Memed, büyük şehre ilk geldiğinde hemşehrisi Gafur'a uğrar, ancak ondan beklediği desteği göremez. *Sevgili Arsız Ölüm*'de de ailenin aynı köyden gelenlerin oturduğu semte yerleşmesi dışında hemşehrilerle kurulan belirgin bir dayanışma ilişkisinden söz edilmez.

9.4.2.4 Enformel Kesimin Romanlardaki Yeri

Gurbet Kuşları'nda enformel kesimden söz edilmez. Bu, romandaki olayların cereyan ettiği yıllarda henüz enformel kesimin var olmamasına bağlanabilir.

Sevgili Arsız Ölüm'de ise roman kişilerinden Seyit ve Mahmut zaman zaman kabadayılık, tombalacılık, kaçak sigara ticareti gibi yollarla para kazanırlar.

9.4.3 Romanlarda Değınilen Tutum, Davranış ve Değer Yargıları

9.4.3.1 Dinsel İnançlar ve Tutuculuk

Her iki romanda dinsel inançlar ve hurafeler kırsal kültürün önemli birer unsuru olarak vurgulanır. Bunun yanı sıra *Sevgili Arsız Ölüm*'de cinler başlı başına birer karakter olarak yer alırlar.

Gurbet Kuşları'nda 'kentlileşemeyenler' kategorisinde yer alan göçmenler, şehirde de dinsel inançları referans almaya ve tutucu davranışlar sergilemeye devam ederler, örneğın okuma-yazma öğrenmenin, gazete-kitap okumanın günah ya da gereksiz olduğunu düşünürler. Buna karşılık 'kentlileşme yolundakiler' grubuna giren göçmenlerin dinsel inançları referans alma düzeyi giderek azalır.

Sevgili Arsız Ölüm'de şehirde işsiz kalan Huvat ve Halit kendilerini dine verirler ve tutuculaşırlar.

9.4.3.2 Gelenekler

Her iki romanda da âdet ve töreler ayrıntılı olarak anlatılır. Bununla birlikte, *Gurbet Kuşları*'nda daha çok dinsel inançların ve hurafelerin, *Sevgili Arsız Ölüm*'de ise nişan, düğün, doğum, ad verme gibi geleneklerin ağırlık taşıdığını söylemek gerekir.

9.4.3.3 Toplumsal Denetim

Gurbet Kuşları'nda toplumsal denetim çok belirleyici unsurlardan biridir. Kırsal yaşamdaki yüz yüze ilişkilerin göçmenler arasında şehirde de sürmesi, bireylerin, tercihlerinde başkalarının ne diyeceği kaygısını sürekli olarak hissetmelerine yol açar.

Sevgili Arsız Ölüm'de de, "Göç Nedenleri" başlığı altında değinildiği üzere, Dirmit'e köyde "cinli kız" adının takılması ve dışlanması, ailenin şehre göç kararı almasının başlıca nedenlerinden biridir. Huvat, şehirde ücretli olarak çalışmayı reddederken, biraz da 'el âlemi' kendine güldürmeme kaygısındadır; ancak işsiz kalması, köylüleri nezdindeki saygınlığını iyice yitirmesine neden olur. Aynı şekilde, Seyit, hastalanıp işi bırakmak zorunda kaldığında, iyileştikten sonra usta yevmiyesiyle iş bulamayınca 'işçi' olmaktansa kabadayı olmayı yeğlerken de düşündüğü, çevrenin kendisine yönelteceği küçümseyici bakışlardır.

9.4.3.4 Kendi Adına Çalışma Tercihi

Her iki romanda da göçmenler açısından kendi adına çalışmak, ücretli çalışmaya göre daha saygındır. *Gurbet Kuşları*'nda Ayşe, ileride biraz kendilerini toparladıklarında Memed'le bir bakkal ya da manav açmayı düşünür. *Sevgili Arsız Ölüm*'de Huvat, değinildiği üzere, işsiz kalmak pahasına ücretli çalışmaya yanaşmaz. Seyit şirket kurmayı hayal eder.

9.4.4 Köylü-Kentli Etkileşimi

Gurbet Kuşları'nda kentli-köylü uyumu, tek yönlü bir süreç olarak ele alınır. Bu süreç, köyden kente gelen göçmenlerin kentli olmaya doğru evrilmeleri sürecidir. Kentlilerin köylülere özgü değerlerden etkilenmeleri sürecine ise romanda yer verilmez. Kentliler köylülere yukarıdan bakar ve onları, şehri işgal eden, kirleten varlıklar olarak görürler.

Bu çerçevede göçmenlerin şehirlilerle ve daha önce şehre gelmiş göçmenlerle kurdukları ilişkiler, romanın olay örgüsü içinde önemli bir yer tutar. Göçmenlerin şehirlilerle canlı bir

ilişkiler yumağı içinde gösterilmesi, romanın “iyimser” olarak nitelenebilecek olan ana teması çerçevesinde değerlendirilebilir. Buna göre göçmen, çevreyle ne ölçüde yakın ve yoğun ilişkiler içinde olursa kente uyum ve kentlileşme süreci de o ölçüde hızlanacaktır. Kentli-köylü ilişkilerinin canlılığı bir yandan da iki kesim arasındaki karşıtlıkların daha göze batar hâle gelmesini ve göçmenin kentlileşme sürecinde kaydettiği aşamanın daha net bir biçimde algılanmasını sağlamaktadır. Romanda göçmen çiftlerin evlilikleri karı-kocanın birbirlerine her konuda destek olmaları ve dayanışmaları biçiminde idealize edilirken kentli Nermin ile göçmen Hüseyin evliliğinin çıkara dayalı ve kopuk bir evlilik olarak anlatılması da göçmen-kentli karşıtlığının gösterilmesi açısından önemli bir işlev görmektedir.

Sevgili Arsız Ölüm'de ise kentli-köylü uyumu iki yönlü bir süreç olarak ele alınmıştır. Önce, kentli bir kadın olan Atiye'nin köye uyum süreci anlatılır, daha sonra şehre göç eden ailenin bir bütün olarak kente uyum sürecinden söz edilir. Atiye kentli olmasına karşın köyün geleneklerini benimsemekte güçlük çekmez. Oysa köyün çoğu gelenekleri kentte uygulanamaz.

Köyde köy halkıyla iç içe, sosyal ilişkileri güçlü bir aile olan Aktaş ailesi, şehirde çevreyle ilişkileri sınırlı, içine kapalı bir aile hâline gelir. Şehre göçtükten sonra ailenin kendi içine kapanması, romanın ana teması olan yoksullaşma bağlamında ele alınabilir. Başka bir anlatımla *Sevgili Arsız Ölüm*, kişilerin kentlileşme serüvenlerinden çok kente göçün getirdiği yoksullaşma ve dağılma sürecine odaklandığından ailenin, dolayısıyla roman kişilerinin kentlilerle kurdukları sınırlı düzeydeki ilişkiler, olay örgüsü içinde önem ve ağırlık kazanmaz; aile içi çatışmalar ön plana çıkarılır. Bunun istisnalarından biri, ailenin büyük kızı Nuğber'in kentli bir delikanlıyla evlendirilmesidir. Her ne kadar Nermin-Hüseyin evliliği gibi çıkara dayalı bir evlilik olmasa bile bu evlilik de başarısızlıkla sonuçlanacaktır. Bu yönüyle Nuğber'in evliliğinin *Gurbet Kuşları*'ndaki göçmen-kentli evlilik modeli ile benzerlik taşıdığı söylenebilir.

Ev içi ilişkilerin *Sevgili Arsız Ölüm*'ün ana omurgasını oluşturması, romanda kullanılan dil ile de ilgilidir. Çeşitli söyleşilerinde ifade ettiği gibi yazar, bu romanda evinin dilini kullanmış ve kullanılan dil, romanın yazılma gerekçeleri arasında önemli bir yer tutmuştur.

Roman kişilerinin ev dışındaki serüvenleri üzerinde pek fazla durulmaması, bu bağlamda, kullanılan dilin de dışına çıkılmak istenmediği yolunda değerlendirilebilir.

9.4.4.1 Roman Kişilerinin Yaşadığı Değişim

Gurbet Kuşları'nda başkarakter Memed'in, çalışmanın değerine inanarak ve kendini geliştirerek, sürekli yükselişine tanık olunur. Bu yükseliş, Memed'in kentleşme yolunda önemli aşamalar kaydetmesi ve şehirde bir düzen kurmasıyla sonuçlanır.

Sevgili Arsız Ölüm'de ise karakterler açısından bir 'ilerleme'den söz edilemez. Tersine aile, genel olarak bir gerileme içine girer. Seyit ve Mahmut inişli-çıkışlı bir çizgi izlerler. Para kazanmayı ve ailenin geçimini sağlamayı başarırlar ama bu başarı yalnız emek ve çalışmayla değil, kimi zaman yasa ve ahlâk dışı yollarla elde edilir. Dirmit'in romanın sonunda yazar olması ve aileden koparak bağımsızlaşması da *Gurbet Kuşları*'ndaki anlamıyla bir 'ilerleme' sayılamaz.

Gerçek dünyada kişilerin ve ailelerin hayatı hiçbir zaman düz bir çizgi izlemez. Hayat çizgisi, kimi zaman ilerleme, kimi zaman gerileme eğilimindedir. Bu açıdan bakılınca *Gurbet Kuşları*'ndaki roman kişilerinden kentleşme yolunda olanların, özellikle başkarakterin sürekli ilerleme yönünde bir çizgi izlemesi, romanın geneline hâkim olan iyimser yaklaşıma mal edilebilir. *Sevgili Arsız Ölüm*'deki roman kişilerinin başlarından geçenler ise, romanın anlatım biçimine paralel olarak nesnel ve yansız bir bakış açısıyla aktarılmıştır denilebilir.

Gurbet Kuşları'nda 'olumlu' karakterlerin gösterdikleri ilerleme ve gelişmeye karşılık *Sevgili Arsız Ölüm*'de bu anlamda bir ilerleme ve gelişmeden söz edilemeyeşi, iki roman arasındaki temel ayrımlardan biri olarak nitelenebilir. Bu noktada, köyünün en yenilikçi ve öncü kişisi olan Huvat'ın şehre geldikten sonra bu özelliklerini yitirmesi ve tutuculaşması, romanın ana teması açısından merkezî bir önem taşımaktadır. Çünkü onun ve dolayısıyla ailenin içine girdiği gerilemenin nedeni kapitalistleşmenin getirdiği işsizliktir. Buradan çıkan sonuç, ülkenin endüstrileşme ve buna bağlı olarak kentleşme düzeyi açısından on yıl öncesine göre daha ileride bir yere gelmiş olmasına karşın, bu gelişmenin, küçük insanların hayat seviyesinde bir ilerleme sağlamadığı, tam tersine bir gerilemeye yol açtığıdır. Bu

açından *Sevgili Arsız Ölüm*'ün, ülkenin gidişatı ve geleceği konusunda *Gurbet Kuşları*'nın iyimserliğini bir bakıma tekzip ettiği söylenebilir.

Yine aynı bağlamda, iki roman arasında, kişilerin kentleşme yolunda kaydettikleri aşamalar açısından gözle görülür bir fark vardır: *Gurbet Kuşları*'nda 'kentleşme yolundakiler' ile 'kentleşemeyenler' arasında net bir ayırım yapılabilir. Memed kentleşme yolundaki, Gafur da kentleşemeyen roman kişilerine örnek gösterilebilir. Oysa *Sevgili Arsız Ölüm*'de roman kişileri arasında kentleşme düzeyleri açısından kesin ayrımlar yapmak güçtür. Huvat ve Halit bir bakıma kentleşemeyenler kategorisinde, yani Gafur'a benzer şekilde lümpenleşmiş birer kişilik, Dirmit de birey olma anlamında kentleşmiş bir kişi olarak değerlendirilebilirse de öteki kişiler için böyle bir ayırım yapmak neredeyse olanaksızdır. Gerçekten de Atiye kentli ya da köylü olmaktan çok kendini ailesine ait hissederken; Seyit ile Mahmut şehirde yaşadıkları deneyimler sonucunda kentlilik ile köylülük arasında kalan, iki arada bir derede roman kişileri olarak somutlaşırlar. Onları bu yanlarıyla yeni kent kültürü arabeskin birer temsilcisi olarak görmek mümkündür.

Her iki romanda da aileden kopma, bağımsız bir birey olma, kentleşmenin en önemli göstergeleri olarak kullanılmıştır. *Gurbet Kuşları*'nın sonunda Memed, *Sevgili Arsız Ölüm*'ün sonunda da Dirmit, ailelerinden koparak kentli bir birey olma yoluna girerler.

9.4.4.2 Kimlik Bunalımı ve Arayışlar

Gurbet Kuşları'nda olsun, *Sevgili Arsız Ölüm*'de olsun, bir türlü köy özlemini içlerinden atamadıkları için kentli olamayan; köydeki gelenekleri ve yaşam tarzını arayan göçmenlerin gerek bu tutumları, gerekse 'vatan cephesi'ne katılmak, dine sarılmak, değişik uğraşlar edinmek gibi davranışları, yaşadıkları kimlik bunalımından kaynaklanan arayışlar olarak değerlendirilebilir.

9.4.5 Paranın Gücü Karşısında Değerlerin Aşınması

Kentin paraya dayalı ilişkileri karşısında kimi kültürel değerlerin yitirilmesi ya da kültürel yoksullaşma, her iki romanda da işlenen ortak bir temadır. *Gurbet Kuşları*'nda Memed, *Sevgili Arsız Ölüm*'de Seyit ve Mahmut, paranın getirdiği güvenle babalarına üstten bakmaya başlarlar. Oğulların evin geçimini sağlar durumda olmaları nedeniyle babalar da

bu durumu bir ölçüde kabullenmek zorunda kalırlar. *Sevgili Arsız Ölüm*'de Huvat, eve para getiren küçük oğlu Mahmut'un sigarasını yakmaya kadar işi götürür. *Gurbet Kuşları*'nda Yusuf, patronun Memed'i işten atmasına, onun yerine kendisi geçeceği için göz yumar, yani para için oğlunu feda eder.

Para kavgasının yarattığı sonuçlardan biri de kişilerin birbirlerine uyguladıkları şiddettir. *Gurbet Kuşları*'nda Gafur'un Hilmi'yi bıçaklaması, *Sevgili Arsız Ölüm*'de Seyit'in rekabet nedeniyle bacağından vurulması buna örnek gösterilebilir.

9.4.5.1 Yoksulluk Kültürü

Sık sık yoksulluk kültüründen izlere rastlanan *Gurbet Kuşları*'nda göçmenler, aldıkları ücretleri harcamayıp tasarruf ederler. Amaç, ileride küçük bir gecekondü sahibi olmaktır.

Sevgili Arsız Ölüm'de de yoksulluk birçok görünümüyle belirir. Aktaş ailesi açısından tasarrufun sözü bile edilemez, bütün sorun günü kurtarmaktır. Annenin ve babanın çocuklara, erkek çocukların kız kardeşlerine, kocaların eşlerine uyguladıkları aile içi şiddet roman boyunca sürer. Dirmit, şehirdeki diğer evlerin perdeleri hep açık olduğu hâlde, kendi evlerinin perdelerinin kapalı tutulmasını, yoksulluktan duyulan utanca bağlar.

10 SONUÇ

Orhan Kemal'in *Gurbet Kuşları* ve Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm* romanlarını karşılaştırarak Türkiye'de köyden kente göç ve yoksulluk olgusunun edebiyatta ele alınış biçimini incelemeyi amaçlayan bu çalışmada, öncelikle 'kentleşme' ve 'kentlileşme' olguları üzerinde durulmuştur.

Sosyoloji başta olmak üzere çeşitli sosyal bilim dallarında çok sayıda çalışmaya konu olan bu iki olgu hakkında yapılan yayınlarda vurgulanan ortak nokta, 2000 yılı itibariyle nüfusunun %65'i kentlerde yaşayan Türkiye'de kentleşme sürecinin tamamlanma aşamasına geldiği, buna karşılık kentlileşme sürecinin devam etmekte olduğudur. Başka bir anlatımla Türkiye, nüfusunun önemli bir çoğunluğunun kentlerde yaşaması anlamında kentleşmiş bir ülke sayılabilecek olmakla birlikte, şehirlerinde henüz endüstrileşmiş toplumlara özgü bir kent kültürünün oluşmaması nedeniyle çağdaş anlamda kentli bir toplum hâline gelememiştir.

Konuyla ilgili çalışmalarda, ülkemizde endüstrileşme açısından önemli mesafeler katedilmesine rağmen, köyden kente göçün endüstrileşmeyi aşan bir hızla gerçekleşmesi, dolayısıyla formal kesimin göçmenlere yeterli istihdam ve iskân sağlayamaması sonucu enformel kesimin ve gecekondu olgusunun ortaya çıktığı, bu durumun, kent ekonomilerine, ucuz iş gücü sağlamak ve tüketim talebi yaratmak yoluyla katkı sağladığı ve bu nedenle de meşrulaştırıldığı belirtilerek; göçmenlerin şehir ekonomilerinden pay alabilmek ve şehirde tutunabilmek için başvurdukları çeşitli mücadele yöntemlerine değinilmiştir. Bu bağlamda, kökene dayalı dayanışmanın ve ilişki ağlarının önemi vurgulanmış, ilişki ağlarına dâhil olabilenlerin şehirde kendilerine iyi bir konum sağladıkları, buna karşılık ilişki ağlarının dışında kalan, özellikle vasıfsız göçmenlerin kent yoksuluna dönüştükleri tespit edilmiştir. Söz konusu ilişki ağlarının kurulmasında ve sürdürülmesinde gecekondu ya da kaçak yapılaşma sektöründen elde edilen rantlar ortak zemini oluşturmuş ve bu sektör, yarattığı rantın büyüklüğünden dolayı, yasa dışı çıkar örgütlerinin ve politikacıların da ilgi odağına dönüşmüştür.

Kentleşme konusu, bu çalışmada kırsal kültür ile kentsel kültürün etkileşimi biçiminde işleyen kültürel bir değişim süreci olarak ele alınmıştır. Yakın bir geçmişe kadar nüfusunun çoğunluğu köylerde yaşayan ülkemizde, yaygın ve köklü bir kent kültürünün henüz oluşmaması, dolayısıyla formel kesimin göçmenlerin ekonomik ihtiyaçlarına olduğu gibi kültürel ihtiyaçlarına da yanıt verememesi, kırsal alanlardan şehirlere akan göçmen nüfusun kentleşme yönündeki kültürel değişiminin beklendiği gibi kırsal kültürden çağdaş kent kültürüne doğru bir yöneliş biçiminde olmasını engellemiş; bunun yerine köyde de şehirde de görülmemeyen; gösterişçi tüketime ve arabesk yaşam tarzına dayanan kendine özgü yeni bir kent kültürü oluşmuştur. Göçmenler açısından kültürel değişimin bu biçimde yaşanması, göçün ilk dönemlerinde göçmenlerin zamanla daha üst toplumsal katmanlara tırmanma yönünde taşıdıkları umudun, yaşanan siyasal ve ekonomik gelişmeler karşısında giderek yitirilmesi ve umut kültüründen umutsuzluk kültürüne geçilmesi olarak da kavramlaştırılabilir.

Çalışmanın 4. bölümünde, 1950 sonrasında köyden kente göç, kentleşme ve yoksulluk temalarını işleyen yazarlara ve romanlarına kısaca değinilmiştir. Genel olarak gerçekçi bir çizgi izleyen ve 1950'lerden sonra ağırlıklı olarak Anadolu coğrafyasını ve köyü işleyen Cumhuriyet dönemi Türk romanı, bu yıllarda köyden kente göç ve yoksulluk temalarını da sıklıkla ele almıştır.

Romanlarını büyük ölçüde sözü edilen temalar üzerine kuran Orhan Kemal ve Latife Tekin'in yazar kişilikleri sırasıyla 5. ve 6. bölümlerin içeriğini oluşturmuştur.

1914–1970 yılları arasında yaşayan Orhan Kemal, işçilik, memurluk, kâtiplik gibi çeşitli işlerde çalışması ve birkaç kez cezaevine girmesi dolayısıyla yakından tanıdığı, ekmek kavgası içindeki küçük insanların kente göç sürecinde ve kentin kenar semtlerinde yaşadıkları hayatı anlatan ve otobiyografik öğeler taşıyan öykü ve romanlarıyla toplumsal gerçekçi Türk edebiyatının en önemli kalemlerinden biridir. Eserlerinde, halkın günlük yaşamdaki diline geniş yer veren ve konuşma ağırlıklı, hareketli bir anlatım biçimiyle yazan Orhan Kemal, kendi sanat anlayışını “aydınlık gerçekçi” olarak tanımlamış; onun bu tutumu, eserlerine umut ve iyimserlik şeklinde yansımıştır.

1957 doğumlu olan ve 1980 sonrası yazarlar kuşağında yer alan Latife Tekin'in romanları da kendi yaşamından izler taşır. Latife Tekin, Latin Amerika kökenli büyülü gerçekçi anlatım biçimini ülkemizde ilk uygulayan yazarlardandır. Tekin'in, klasik roman formunun dışına çıkarak "evinin diliyle" yazdığı eserleri içeriden bakış romanları olarak tanımlanmış, bir yandan da yazar, romanlarında olaylara ve kişilere uzaktan bakan, nesnel ve yansız bir bakış açısı getirmiştir.

Orhan Kemal ile Latife Tekin arasındaki ortak noktalar;

- Romanlarını büyük ölçüde, köyden kente göç ve yoksulluk temaları üzerine kurmaları, amaç ve yöntemleri farklı da olsa, belirli bir tarihsel dönemde yaşanan toplumsal değişimin her iki yazarın eserlerine de yansımaları,
- Otobiyografik öğelere yer vermeleri,
- Çok iyi bildikleri toplumsal çevreleri ve kişileri romanlarına konu etmeleri, başka deyişle 'içeriden bakış' eserleri vermeleri,
- Halk masallarından, hikâyelerinden izler taşıyan günlük halk diliyle yazmaları,
- Köyü de eserlerine konu etmelerine karşın, çoğu köy romanının taşıdığı şematizme düşmemeleri olarak sıralanabilir.

Öte yandan;

- Orhan Kemal'in toplumsal gerçekçiliğine karşılık, Latife Tekin'in büyülü gerçekçi oluşu; başka bir ifadeyle Orhan Kemal'in toplumsal olayları ve değişimi 'yansıtmak' gibi bir amaçla yola çıkmasına karşılık, Latife Tekin'in böyle bir amacının olmaması, onun açısından içerikten çok biçimin, özellikle dilin önem taşıması,
- Orhan Kemal'in eserlerinde, yazarın kendi ifadesiyle "aydınlık gerçekçi" sanat anlayışından kaynaklanan bir umut ve iyimserlik havasının sezilmesine karşılık, Latife Tekin'in, romanlarındaki olaylara ve roman kişilerine nesnel ve yansız bir bakış açısıyla bakması,
- Orhan Kemal'in kahramanlara yer veren ve kurgulanmış bir olay örgüsünü aktaran bir yöntemle klasik roman formunda eserler vermesine karşılık; Latife Tekin'in klasik roman formunun dışına çıkarak, belirli bir kahramanı ön plana getirmeyen, kurgulanmış bir olay örgüsü yerine ardı ardına sıralanmış birbirinden kopuk

epizotlar şeklinde akan romanlar yazması, iki yazar arasındaki başlıca farklılıklar olarak belirlenebilir.

Çalışmanın 7. ve 8. bölümlerinde Orhan Kemal'in *Gurbet Kuşları* ve Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm* romanları inceleme konusu edilmiştir. Bu bölümlerde, önce romanların ayrıntılı birer özetine yer verilmiş, daha sonra da her iki roman, kente göç ve yoksulluk temaları açısından bir çözümlenmeye tabi tutulmuştur. Kentleşmenin, kırsal kültür ile kentsel kültürün etkileşimi sonucu oluşan bir kültürel değişim süreci olduğu göz önünde tutularak, romanların çözümlenmesi sırasında, inanç, gelenek, davranış, tutum, değer yargısı, bakış açısı gibi unsurlarıyla köy ve kent kültürünün romanlara nasıl yansıdığı; roman kişilerinin göç sürecinde kültürel açıdan nasıl bir değişim yaşadıkları ve romanların sonunda kentleşme düzeyleri açısından geldikleri yer araştırılarak göç ve kentleşme temalarının bu iki romandaki işleniş biçimleri açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Romanların çözümlenmesine ilişkin bulgulardan yola çıkılarak iki roman arasında yapılan bir karşılaştırmaya da 9. bölümde yer verilmiştir.

Bütün bu inceleme ve çözümlenmeler sonucunda, Orhan Kemal'in *Gurbet Kuşları* ve Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm* romanlarında kente göç ve yoksulluk temalarının işleniş biçimiyle ilgili olarak varılan yargılar aşağıda karşılaştırmalı olarak sunulmuştur:

1. İşledikleri tarihsel dönemler açısından aralarında yaklaşık on yıllık bir fark olmakla birlikte, her iki roman da askerî müdahaleler öncesinde yer alan, siyasal gerilimin ve toplumsal değişimin hızlandığı dönemleri konu etmişler ve yine iki ayrı askerî müdahalenin hemen sonrasında yazılmışlardır. Bu açıdan iki roman da önemli toplumsal dönüşümlerle ilgili iç hesaplaşmaların, siyaset yerine sanat ve edebiyat aracılığıyla yapıldığı darbe sonrası dönemlerin birer romanı sayılabilir.
2. *Gurbet Kuşları*, bir olay örgüsünü bölümlere ayırarak ve kurgulayarak anlatan, kahraman ögesine yer veren, roman kişileri arasında olumlu-olumsuz ayrımı yapan yanlarıyla klasik roman formunda yazılmış, toplumsal gerçekçi bir eser olmasına karşılık; *Sevgili Arsız Ölüm*, roman kişilerine belirli bir mesafeden ve nesnel bakan, ardı ardına sıralanmış birbiriyle bağlantısız epizotlardan oluşan büyülü gerçekçi bir yapıttır.

3. Her iki romanda da, *Gurbet Kuşları*'nda roman kişilerinin konuşmaları yoluyla, *Sevgili Arsız Ölüm*'de roman metninin yazılma biçimiyle, folklorik öğelerce zengin bir halk dili kullanılmıştır.
4. Romanların ikisinde de, yazarların konuya olan hâkimiyeti nedeniyle, kırsal kültüre özgü inançlar, âdet ve görenekler, tutum, davranış ve değer yargıları geniş ölçüde sergilenmiştir.
5. *Gurbet Kuşları*'nda kent, göçmenlere iş olanakları sunan bereketli bir yer ve yeni hayatlara açılan bir kapı olarak olumlu; kentliler, paraya ve çıkar ilişkilerine dayalı yaşam tarzlarıyla olumsuz bir imgeye sahiptir. *Sevgili Arsız Ölüm*'de ise kent, bir yandan deniziyle, sokaklarıyla, perdeleri açık evleriyle çekici bir varlık, bir yandan da büyük şirketleriyle aile bireylerini işsiz bırakan ve sonuçta aileyi yoksullaştıran bir güçtür. Bu romanda da *Gurbet Kuşları*'na benzer biçimde, kentsel ilişkilerde paranın önem ve ağırlığı sürekli olarak hissettirilir. Özetle, her iki romanda kentin paraya dayalı ilişkileri karşısında köydeki âdet ve göreneklerin yok olması, başka bir ifadeyle kültürel değerlerin yitirilmesi ya da kültürel yoksullaşma ortak bir tema olarak göze çarpar. Aynı şekilde romanlarda yoksulluk kültüründen izlere de sıklıkla rastlanır.
6. Temelde göç ve yoksulluğu konu almalarına karşın, romanların konuyu işleyiş biçimleri ve vurguladıkları ana temalar birbirlerinden önemli ölçüde ayrılır. Gerçekten de *Gurbet Kuşları*, köksüz kentlilik ve tamamlanmamış kentlileşmeyi ana tema olarak alırken, *Sevgili Arsız Ölüm*, daha çok göç ile yaşanan yoksullaşma, parçalanma ve kültürel bölünmeye vurgu yapar.
7. *Gurbet Kuşları* yazarı, köyden kente göçü hem ülke için, hem de göçmenler için bir açılım, bir ilerleme olarak görür ve köyden kente gelen göçmenlerin kentli olmaya doğru evrilmeleri sürecine odaklanır. Göçmenlerin kentlilerle ya da daha önce kente gelmiş göçmenlerle yoğun bir etkileşim içinde gösterilmesi, köylü-kentli karşıtlığının bariz biçimde ortaya çıkmasına ve roman kişileri arasında kentlileşemeyenler ve kentlileşme yolundakiler şeklinde net bir ayrım yapılmasına olanak verir. Bu çerçevede, romanda 'kentlileşme yolundakiler' olarak kategorize edilebilecek kahramanların, çalışmanın değerine inanarak ve kendilerini geliştirerek sürekli yükselişine ve şehirde kendilerine göre bir düzen kurmalarına tanık olunur.

8. Roman kişilerinin kentleşme serüvenlerinden çok kente göçün getirdiği yoksullaşma ve dağılma sürecine odaklanan *Sevgili Arsız Ölüm*'de ailenin kentlilerle kurduğu ilişkiler sınırlı düzeyde kalmış, ev içi ilişkiler ya da ailenin içe kapanması, romanın ana omurgasını oluşturmuştur. *Sevgili Arsız Ölüm*'de köyden kente göç, ilerlemeye değil, gerilemeye ve yoksullaşmaya yol açar. Bu, ülkenin on yıl öncesine göre endüstrileşme ve buna bağlı olarak kentleşme düzeyi açısından daha ileride bir yere gelmiş olmasına karşın böyledir. Başka bir anlatımla, ülkedeki gelişme, *Sevgili Arsız Ölüm*'deki Aktaş ailesinin refah düzeyine olumlu değil olumsuz olarak yansır. Bunun da nedeni, kapitalistleşme sonucu aile bireylerinin işsiz kalması ya da düzenli işlerde çalışamamasıdır. Köyde yenilikçiliği ve öncülüğüyle önder konumda olan aile reisi Huvat'ın şehirde işsiz kaldıktan sonra bu özelliklerini yitirmesi ve tutucu bir kişiliğe bürünmesi, söz konusu gerilemenin okur tarafından güçlü biçimde algılanmasını sağlar.
9. Genel bir değerlendirmeye *Gurbet Kuşları* romanında, yazarın “aydınlık gerçekçi” anlayışı ile bağlantılı olarak ‘iyimser’ bir yaklaşımın egemen olduğu, bu doğrultuda kente göç sürecine, göçmenlerin ve ülkenin önünü açan, ilerleme sağlayıcı bir olgu olarak bakıldığı; *Sevgili Arsız Ölüm*'de ise büyümlü gerçekçi anlatım biçiminin etkisiyle olaylar ve kişiler yansız ve nesnel bir bakış açısıyla aktarılırken, kente göçün, ailelerin hayat seviyesinde iyileşme yerine gerileme yaratan bir olgu biçiminde ortaya konulduğu söylenebilir.
10. Daha önce ‘kentleşme’ bağlamında değinilen, göçün ilk dönemlerinde göçmenlerin zamanla daha üst toplumsal katmanlara tırmanma yönünde taşıdıkları umudun giderek yitirilmesi ve umut kültüründen umutsuzluk kültürüne geçilmesi biçimindeki değişim; bir bakıma, 1950’li yılların sonunu anlatan *Gurbet Kuşları*'ndaki umut kültürünün yerini, 1960’lı yılların sonunu anlatan *Sevgili Arsız Ölüm*'de umutsuzluk kültürünün alması biçiminde romana da yansımıştır denilebilir.

EK 1

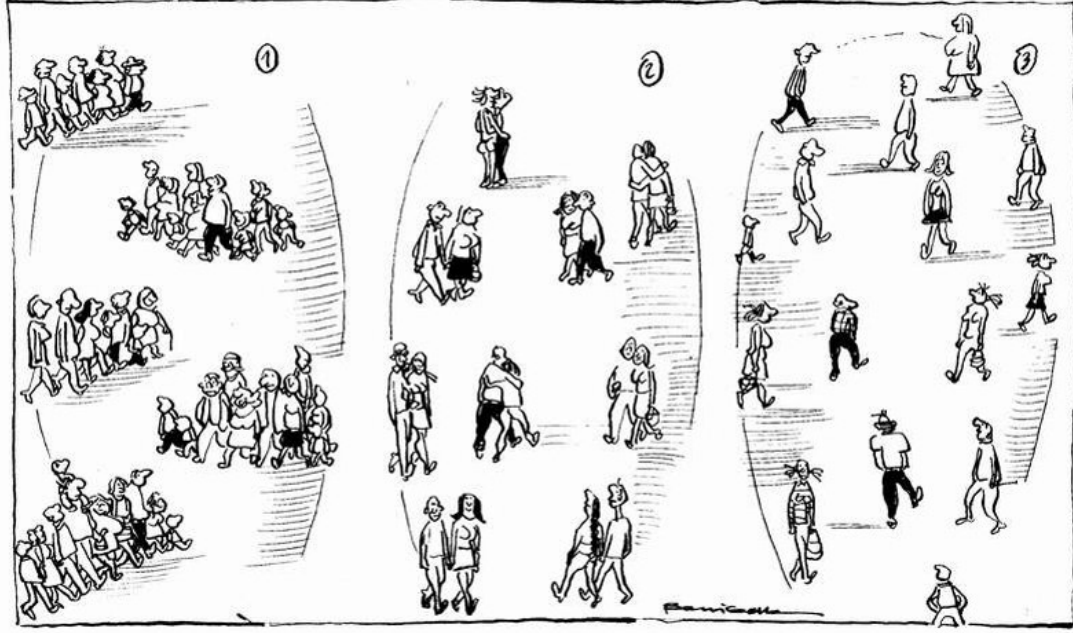
Behiç Ak: Cumhuriyet, 17.11.2005

“... sosyoekonomik statü ile oturlan semt ve konut bölgesi arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Hem sosyoekonomik statüdeki değişimler, hem de semtlerin ya da konut alanlarının göreceli değerindeki değişimler, oturulacak yerin de değişmesine yol açan faktörler olarak ortaya çıkmaktadır.” (Bakınız, Tez’in 17. sayfası)

EK 2

Behiç Ak: *Cumhuriyet*, 28.07.2006

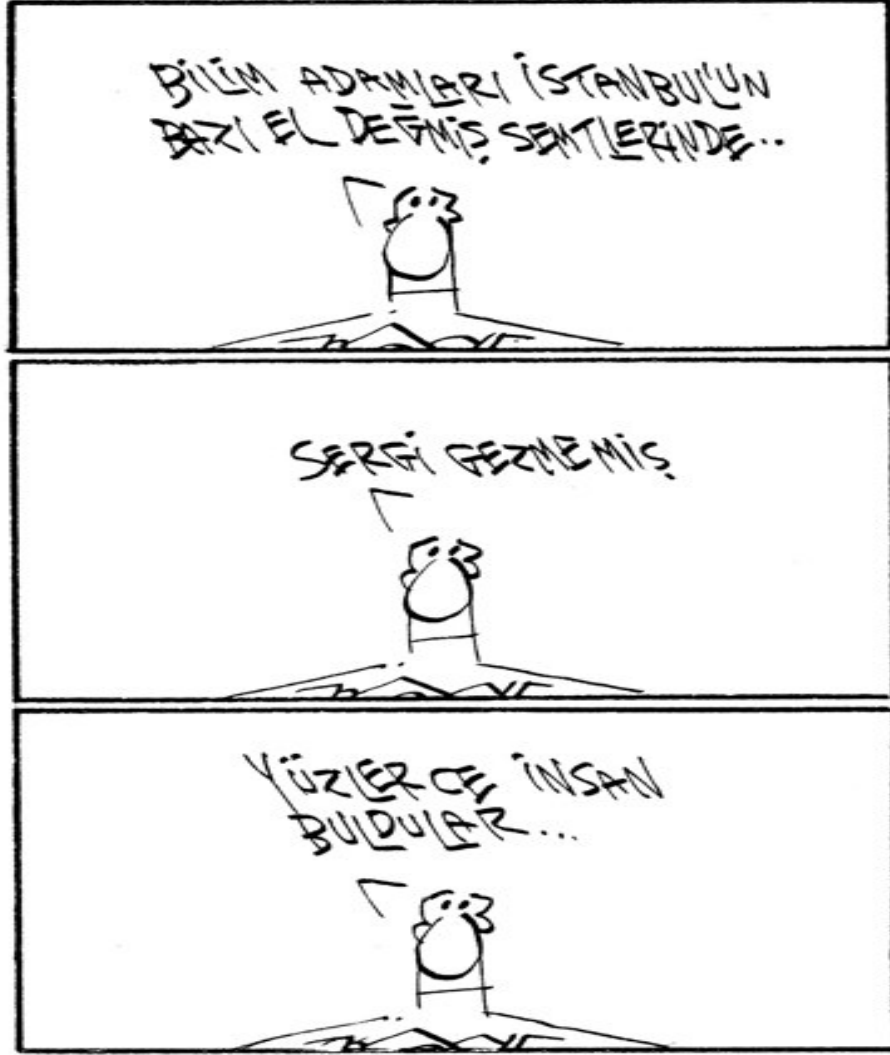

“Metropol insanı, kalabalıklar içinde yalnızdır, kendinden başka güvenecek kimsesi yoktur. Bu durum, bireye bir tür özgürlük ve bireyselleşme getirir.” (Bakınız: Tez’in 22. sayfası)

EK 3

Kamil Masaracı: *Cumhuriyet*, 10.02.2006

Kentleşmenin Aşamaları: "...sinemaya gitme, kentli tarzda eğlenme-dinlenme gibi kent alışkanlıklarının benimsenmesi..." (Bakınız: Tez'in 25. Sayfası)

EK 4

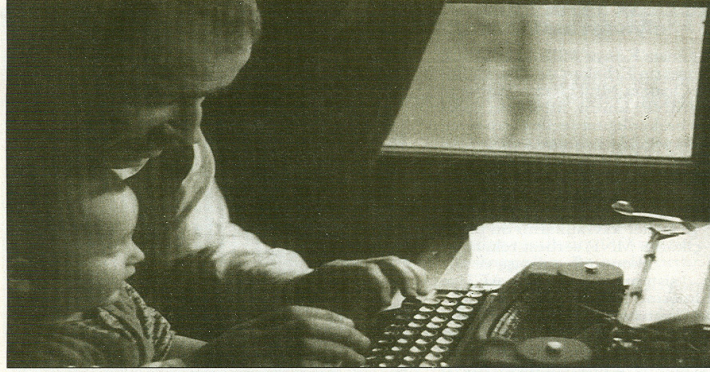
Behiç Ak: Cumhuriyet, 24.02.2006

“Kentleşme eşine az rastlanır bir değişme süreciydi. Türkiye Cumhuriyeti’nin köylü vatandaşları kente yerleşip kondulaştı, ama aynı hızda kentlileşemedi. Geleneklerini yitiren toplum ve topluluklarda görüldüğü gibi köklerini (kayıp kimliğini) aramaya koyuldu.” (Bakınız: Tez’in 27. sayfası)

EK: 5

Orhan Kemal-Orhan Gencebay
Cumhuriyet, Cumhuriyetin 80. Yıl Eki, Sayı 16, Sayfa 258

2 Haziran 1970: Orhan Kemal öldü

Gerçek adı Mehmet Raşit Öğütçü olan, öykü ve roman yazarı Orhan Kemal Sofya'da öldü. Ortaokul son sınıftan sonra okula devam edemeyen Orhan Kemal Adana'daki çirçir fabrikalarında işçilik, dokumacılık, kâtiplik, ambar memurluğu yaptı. Askerliği sırasında yazdığı şiirler yüzünden 5 yıl hapis cezası aldı. Bursa Cezaevi'ndeyken Nâzım Hikmet'le tanıştı. 1950'de ailesiyle birlikte İstanbul'a geldi. Bulgaristan Yazarlar Birliği'nin çağrılısı olarak gittiği Sofya'dayken tedavi edildiği hastanede öldü. Eserlerinde kahramanlarını daha çok yoksul, ezilen ve sömürülen insanlar arasından seçti. Geniş halk kitlelerinin günlük yaşamından seçtiği konuları gerçekçi biçimde anlatmaya çalıştı. Birçok eseri sahnelendi, sinemaya uyarlandı. Bunlardan en tanınmışları 72. *Koğuş* ve *Murtaza*'dır.

9 Ağustos 1970: TL devalüe edildi

Daha önce 9 lira olan 1 ABD dolarının değeri 9 Ağustos'ta yüzde 66 oranında artırılarak 15 liraya çıktı. Karardan sonra Cumhuriyet altını 140 liraya fırladı; şeker, benzin, gaz ve mazot fiyatlarına da zam yapıldı.

Arabesk müziğin yükselişi

1970'te Orhan Gencebay'ın "*Bir reselli ver*" adlı plağı rekor satışa ulaşarak arabesk müziğin ilk "*hit*"i oldu. Gencebay'ın bu tarzda ardı ardına yaptığı besteler arabesk müziğin geniş kesimlerce benimsenmesinde ve yeni isimlerin ortaya çıkmasında önemli rol oynadı. Kente göçen kır kökenli nüfusun kültürü olarak tanımlanan arabesk kimilerine göre geçiş toplumunun bir ürünü, arabesk müzik ise Türk klasik müziği ile Türk halk müziği formlarının Batı ve Mısır müziği unsurlarıyla iç içe geçtiği yeni bir tarzıdır. Oysa bu tarz Orhan Gencebay'a göre Türk müziğinin özgür icrasından başka bir şey değildi.

Umud Kültüründen Umutsuzluk Kültürüne: Arabesk Kültürün Doğuşu (Bakınız: Tez'in 34. sayfası).

KAYNAKLAR

a) Kitap, Ansiklopedi ve Tezler

Akatlı, F., 1980, *Yaz Başına Neler Gelir*, Ada Yayınları, İstanbul.

Alangu, T., 1965, *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman, C. II*, İstanbul Matbaası, İstanbul.

Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, 2004, Ana Yayıncılık, İstanbul.

And, M., 1983, *Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Aral, F., (Yay.Yön.), 1995, *Yüzyıl Biterken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Bassnett, S., 1993, *Comparative Literature A Critical Introduction*, Blackwell, UK.

Baydar, M., 1960, *Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar*, Ahmet Halit Yaşaroğlu Matbaası, İstanbul.

Belge, M., 1998, *Edebiyat Üstüne Yazılar*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Bezirci, A., 1994, *Orhan Kemal Hayatı Sanatı*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul.

Çakır, R., 1994, *Ne Şeriat Ne Demokrasi-Refah Partisi'ni Anlamak*, Metis Yayınları, İstanbul.

Dicle, İ.A., 2003, *Manual for Writing Research Papers Theses & Dissertations*, T.C. Yeditepe Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1993, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.

Ecevit, Y., 2004, *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Enginün, İ., 2001, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergah Yayınları, İstanbul.

Erder, S., 2001, *Ümraniye: İstanbul'a Bir Kent Kondu*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Erder, S., 2002, *Kentsel Gerilim*, Um:ag Vakfı Yayınları, Ankara.

Ersoy, M., 1985, *Göç ve Kentsel Bütünleşme*, A.Ü. S.B.F. Basın Yayın Yüksek Okulu, Ankara.

Gürbilek, N., 2001, *Vitrinde Yaşamak*, Metis Yayınları, İstanbul.

- Gürsel, S., (Yay. Yön.), 1983, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Güvenç, B., 1996, *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Güvenç, B., 2000, *Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- İşık O. ve Pınarcıoğlu M., 2001, *Nöbetleşe Yoksulluk*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kabaklı, A., 1997, *Türk Edebiyatı C.V*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Karacanlar, Y. K., 1974, *Orhan Kemal*, Tüm Yayınları, İstanbul.
- Karpat, K., 1971, *Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular*, Varlık Yayınevi, İstanbul.
- Karpat, K., 2003, *Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Kartal, K., 1978, *Kentleşme ve İnsan*, TOAİE Yayınları, Ankara.
- Kazgan, G., (Derl.), 1999, *Kuştepe Araştırması*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Keleş, R., 1998, *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Kıray, M. B., 2003, *Kentleşme Yazıları*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Kongar, E., 1992, *21. Yüzyılda Dünya, Türkiye ve Kamuoyu*, Simavi Yayınları, İstanbul.
- Kongar, E., 1996, *Türkiye Üzerine Araştırmalar*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kongar, E., 2002, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kongar, E., 2004, *21. Yüzyılda Türkiye: 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kuban, D., 2004, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı,, İstanbul.
- Kurdakul, Ş., 1994, *Çağdaş Türk Edebiyatı C. IV*, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Moran, B., 2001, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış C. III*, İletişim Yayınları, İstanbul.

- Moran, B., 2003, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış C. II*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Moran, B., 2005, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Naci, F., 2002, *Yüz Yılın 100 Romanı*, Adam Yayınları, İstanbul.
- Narlı, M., 2002, *Orhan Kemal'in Romanları Üzerine Bir İnceleme*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Necatigil, B., 1997, *Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü*, Varlık Yayınları, İstanbul.
- Necatigil, B., 1998, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, Varlık Yayınları, İstanbul.
- Orhan Kemal, 2002, *Gurbet Kuşları*, Tekin Yayınları, İstanbul.
- Ozankaya, Ö., 1975, *Toplumbilime Giriş*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Öncü, A., 1976, *Örgüt Sosyolojisi*, Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara.
- Önertoy, O., 1984, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Özbek, M., 2000, *Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özdemir, E., 1994, *Türk ve Dünya Edebiyatı*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Özer, P., 2005, *Latife Tekin Kitabı*, Everest Yayınları, İstanbul.
- Sencer, Y., 1979, *Türkiye'de Kentleşme*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Sevinç, B., 1998, *Sosyo Kültürel Değişim Sürecinde 1950 Sonrası On Türk Romanında Göç ve Gecekondu* (Yayımlanmamış Master Tezi), Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.
- Stokes, M., 1998, *Türkiye'de Arabesk Olayı* (Çev. H. Eryılmaz), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Şenyapılı, Ö., 1978, *Kentlileşen Köylüler*, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Şenyapılı, T., 1978, *Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Taner, R. ve Bezirci, A., 1983, *Seçme Romanlar*, Varlık Yayınları, İstanbul.
- Tekeli, İ., 2001, *Modernite Aşılırken Kent Planlaması*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Tekin, L., 1985, *Sevgili Arsız Ölüm*, Adam Yayınları, İstanbul.

Turgut, C. Ö., 2003, *Latife Tekin'in Yapıtlarında Büyüülü Gerçekçilik* (Yayımlanmamış Master Tezi), Bilkent Üniversitesi, Ankara.

Türkdoğan, O., 1977, *Yoksulluk Kültürü: Gecekondukların Toplumsal Yapısı*, Sebil Matbaacılık, İstanbul.

Uğurlu, N., 2002, *Orhan Kemal'in İktal Kahvesi*, Örgün Yayınevi, İstanbul.

Yazım Kılavuzu, 2005, Türk Dil Kurumu, Ankara.

b) Makale ve Söyleşiler

Akerson, F., 1990, “Latife Tekin'in Buzdan Kılıçlar'ı Üstüne: Yaşananı Dile Dökme”, *Cumhuriyet Kitap*, 11.05.1990.

Aksoy, N. 1997, “Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış'ın Çeşitli Yönleri”, *Berna Moran'a Armağan: Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış*, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 21-33.

Akşit, B., 1997, “İçgöçlerin Nesnel ve Öznel Toplumsal Tarihi Üzerine Gözlemler: Köy Tarafından Bakış”, *Türkiye'de İçgöç*, A.İçduygu, İ.Sirkeci ve İ. Aydıngün (ed.), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, ss. 22-37.

Alangu, T., 1970, “Orhan Kemal'in Romancılığı”, *Cumhuriyet*, Temmuz 1970.

Altuğ, T., 1974, “Orhan Kemal'in Romancılığı Üstüne Genel Notlar”, *Türkiye Defteri*, Ağustos 1974.

Andaç, F., 2002a, “Latife Tekin ile Ormanda Ölüm Yokmuş Üzerine” *Varlık*, Ocak 2002.

Andaç, F., 2002b, “Romanın Yüzyılı” *Hece*, Yıl 6, Sayı 65-66-67, ss. 107-110.

Aral, İ., 2004, “Orhan Kemal Yaşıyor”, *Radikal Kitap* Yıl 3 Sayı 186, ss. 9-10.

Aydoğan, B., 1994, “Orhan Kemal'in Dili Üzerine” *Dil Dergisi (TÖMER)*, Sayı 26, ss. 55-64.

Ayvazoğlu, B, 1995, “1980 Sonrasında Kültüre Farklı Bir Bakış” *Yüzyıl Biterken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi C.XIII*, ss. 83.

Baydar, O., 2004, “Latife Tekin ile Söyleşi”, *Cumhuriyet Kitap*, Sayı:768, ss.16-18.

Belge, M., 1983, “Kültür”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi C. V*, ss.1288-1304.

- Belge, M., 1996, “Yeni İnsan, Yeni Kültür”, *Yüzyıl Biterken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi C.XIII*, ss. 826.
- Bilgili, A.E. ve Altan, İ., 2003, “Editörden,” *Yoksulluk C. I*, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, İstanbul, ss. 7-8.
- Boratav, K., 2005, “Yoksulluk Halleri”, *Cumhuriyet*, 21.12.2005 ss.12.
- Cumhuriyet*, 15.02.2006, “Dört Kişiden Biri Yoksul”, ss.13.
- Cüceloğlu, D., 1999, “Türk Kültüründe Değişenler ve Değişmeyenler Üzerine”, *75 Yılda Değişen Yaşam Değişen İnsan Cumhuriyet Modaları*, O. Baydar ve D. Özkan (ed.), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, ss. 325-326.
- Doğan, İ., 2003, “Türkiye Yoksulluğunun Sosyo-Kültürel Zemini”. *Yoksulluk Cilt I*, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, A.E. Bilgili ve İ. Altan (ed.), İstanbul, ss. 80-89.
- Dorsay, A. ve Gürkan, T., 1983, “Türkiye’de Edebiyat ve Sinema/TV İlişkileri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi C.VII*, ss. 1915.
- Erder, S., 1998, “Kentlerdeki Enformel Örgütlenmeler: ‘Yeni’ Eğilimler ve Kent Yoksulları Ya da Eski Hamamdaki Yeni Taslar”, *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Y. Sey (ed.), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, ss. 107-114.
- Erkut, G., 1991, “Kentleşme Sürecinin Sosyolojik Boyutu”, *Kentleşme ve Kentleşme Politikaları*, H. Suher (ed.), Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, ss. 51-67.
- Erman, T., 1998, “Kadınların Bakış açısından Köyden Kente Göç ve Kentteki Yaşam”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, A.B.Hacımirzalıoğlu (ed.), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, ss. 216.
- Ertop, K., 1973, “Türk Romanının 50 Yılı”, *Türk Dili*, Sayı: 266, ss.116- 123.
- Fragar, R., 1996, “Yabancılaşma ve Anomi, Anlam ve Cemaate Karşı Zihinsel Sıkıntı ve Potansiyel Çözümlerdeki Bazı Temel Sosyal Unsurlara Bakış”, *Habitat II Kent Zirvesi İstanbul ’96*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., İstanbul, ss. 47-56.
- Güvenç, B., 1998, “Cumhuriyet ve Kimlik: Konu, Sorun, Kapsam ve Bağlam”, *75 Yılda Tebaadan Yurttışa Doğru*, A. Ünsal (ed.), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, ss. 117-126.
- Helle, H. J., 1996, “Kentleşmiş İnsan”, *Cogito*, Sayı 8, ss. 71-79.
- Işık, O., 1996, “1980 Sonrası Türkiye’de Kent ve Kentleşme”, *Yüzyıl Biterken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi C. XIII*, ss.782-801.

İçduygu, A. ve Sirkeci, İ., 1999, “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Göç Hareketleri”, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, O. Baydar (ed.), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, ss. 249-267.

Kağıtçıbaşı, Ç., 1998, “Türkiye’de Kadının Statüsü: Kültürler Arası Perspektifler”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, A.B.Hacımırzalıoğlu (ed.), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, ss.143-154.

Kaplan, R., 2002, “Köy Romanı”, *Hece*, Yıl 6, Sayı 65-66-67, ss. 275-280.

Keleş, R., 1978a, “Kentleşme Süreci”, *Şehircilik*, F. Yavuz (ed.), A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, ss. 19-46.

Keleş, R., 1978b, “Konut Sorunları ve Politikası”, *Şehircilik*, F. Yavuz (ed.), A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara 587-721

Köymen, O., 1999, “Bazı İçgöç Verileri” *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, O. Baydar (ed.), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı , İstanbul, 260-263.

Kurtuluş, H., 2003, “Mekanda Billurlaşan Kentsel Kimlikler: İstanbul’da Yeni Sınıfsal Kimlikler ve Mekansal Ayrışmanın Bazı Boyutları”, *Doğu Batı*, Yıl: 6, Sayı: 23, ss. 75-96.

Oktay, A., 1996, “80’lerde Türkiye’de Kültürel Değişim”, *Yüzyıl Biterken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi C.XIII*, ss. 822.

Okur, E., 2002, “Çok Partili Demokrasi Dönemi Türk Romanı”, *Hece*, Yıl: 6, Sayı 65-66-67, ss. 67-81.

Önger, F., 1970, “Orhan Kemal’in Edebiyata Girişi Üzerine Notlar”, *Cumhuriyet*, Temmuz 1970.

Özbay, F., 1999, “İstanbul’da Göç ve İl İçi Nüfus Hareketleri (1985-1990)”, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, O. Baydar (ed.), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, ss. 277-294.

Özbek, M., 1999, “Arabesk Kültür: Bir Modernleşme ve Popüler Kimlik Örneği”, *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, S. Bozdoğan ve R. Kasaba (ed.), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, ss. 168-187.

Özer, S., 1983, “1960’tan Bu Yana Roman ve Kısa Öyküde Kentleşme Olgusu ve Kentleşme Sorunları”, *Yazko Edebiyat*, Sayı 32, ss. 88-100.

Parla, J., 2004, “Bu Bahçede Her Şey Unutulur mu?”, *Radikal Kitap*, Yıl: 3, Sayı: 188, ss. 14-16.

Parlatır, İ., 1973, “Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Konular” *Türk Dili* Sayı: 266, ss. 124-131.

- Peker, M., 1999a, “Nüfus Politikasındaki değişim ve Nüfusumuzdaki Dönüşümler”, *Bilanço 1923-1998 C. II*, Z. Rona (ed.), Türkiye Bilimler Akademisi; Türk Sosyal Bilimler Derneği; Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Ankara, ss. 178.
- Peker, M., 1999b, “Türkiye’de İçgöçün Değişen Yapısı”, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, O. Baydar (ed.), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, ss. 302.
- Rifat, M., 2005a, “Romana Eleştirel Yaklaşım Biçimleri Üstüne Notlar”, kitap-lık, Sayı :87, ss. 83-91.
- Rifat, M., 2005b, “Toplumbilimsel Eleştiri ve Edebiyat Sosyolojisine Giriş”, *Varlık*, Mayıs 2005, ss. 59-64.
- Sazyek, H., 2002, “Türk Romanında Postmodernist Yönelimler”, *Hece* Yıl 6, Sayı 65-66-67, ss. 493-509.
- Simmel, G., 1996, “Metropol ve Zihinsel Yaşam”, *Cogito*, Sayı: 8, ss. 81-89.
- Şenyapılı, Ö., 1983, “Türk Yazınında Kırdan Kente Göç Olgusu”, *Yazko Edebiyat*, Sayı: 32, ss. 74-87.
- Şenyapılı, T., 1998, “ Cumhuriyetin 75. Yılı Gecekonduunun 50. Yılı”, *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Y. Sey (ed.), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, ss. 301-316.
- Şenyapılı,T., 2000, “Enformel Sektör Devingenlikten Durağanlığa/ Gecekondulaşmadan Apartmanlaşmaya”, *Yoksulluk Bölgesel Gelişme ve Kırsal Yoksulluk Kent Yoksulluğu*, H. Akder, M. Güvenç (ed.), TESEV Yayınları, İstanbul, ss. 161-180.
- Tekeli, İ., 1994, “Gecekondu”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi C.III*, ss. 385.
- Tekeli, İ. ve Gülöksüz Y., 1983, “Kentleşme, Kentlileşme ve Türkiye Deneyimi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi C. V*. ss.1224-1238.
- Tekeli, İ., 2000, “Kent Yoksulluğu ve Modernite’nin Bu Soruya Yaklaşım Seçenekleri Üzerine”, *Yoksulluk Bölgesel Gelişme ve Kırsal Yoksulluk Kent Yoksulluğu*, H. Akder, M. Güvenç (ed.), TESEV Yayınları, İstanbul, ss. 139-159.
- Tekin, L, 1983, “Şenay Kalkan ile Söyleşi”, *Cumhuriyet*, 1.12.1983.
- Türkeş, Ö. 2001, “Romanın Zenginleşen Dünyası”, *Toplum ve Bilim* Sayı: 89 ss. 132-160.
- Uslucan. F., 2002, “Öncü Roman Kavramı Açısından Bereketli Topraklar Üzerinde”, *Hece*, Yıl 6, Sayı 65-66-67 ss. 622-641.

Uygun, N., 1996, “Kentler, Köyler”, *Cogito*, Sayı 8, ss. 131-152.

Ünsal, A., 1998, “Kayıp Kimliğinin Peşinde Türkiye”, *75 Yılda Tebaadan Yurttışa Doğru*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, A. Ünsal (ed.), İstanbul, ss. 181-183.

Yılmaz, O., 2004, “Latife Tekin ile Söyleşı”, *Radikal Kitap*, Yıl 3 Sayı185, ss. 14-15.

ÖZGEÇMİŞ

Turgay Gümeli

Kişisel Bilgiler:

Doğum Tarihi	01.01.1958
Doğum Yeri	Denizli
Medeni Durumu	Evli

Eğitim:

Lise	1973-1976 Denizli Lisesi
Lisans	1976-1980 Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İşletmecilik Bölümü
Yüksek Lisans	2004-2006 Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı Edebiyat Programı

Çalıştığı Kurumlar:

2004- Devam	Yeditepe Üniversitesi Bilgi Merkezi
2000-2003	İş Yatırım ve Menkul Değerler A.Ş., Yönetim Kurulu Üyesi
1981-2003	Türkiye İş Bankası A.Ş., Müfettiş, Yönetici